

**ÄRIEETIKA, KORRUPTSIOONI JA
MAJANDUSKURITEGUDE KÄSITLEMINE
ETTEVÕTLUSERIALADE ÕPPEKAVADES:
ANALÜÜS JA ETTEPANEKUD**

Koostajad:
Merle Ojasoo,
Aive Pevkur,
Sirje Ustav

Käesolev uuring, analüüs ja tööriistakast on valminud EV Justiitsministeeriumi tellimusel ja rahastamisel sarjast „Kriminaalpoliitika lühianalüüs 6/2020“

(©) Ojasoo, Merle; Pevkur, Aive; Ustav, Sirje (2021). Ärietika, korrupsiooni ja majanduskuritegude käsitlemine ettevõtluserialade õppekavades: analüüs ja ettepanekud

ISBN 978-9949-83-655-0 (pdf)

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Õppekavade analüüs	6
1.1. Rakenduskõrgharidusõpe õppekavade analüüs	7
1.2. Bakalaureuseõppe õppekavade analüüs.	9
1.3. Magistriõppe õppekavade analüüs.....	10
2. Intervjuud õppekavajuhtidega	13
2.1 Õppekavade koostamine.....	13
2.2 Õppejõudude toetamine	15
2.3 Ühiskondlik vaade	16
3. Ankeetküsitluse analüüs ja tulemused	19
4. Ettepanekud ja tööriistakast	27
4.1. Ettepanekud eetika, korruptsiooni-ja majanduskuritegude ennetuse käsitlemiseks ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavades.....	27
4.2 Tööriistakast	29
Kokkuvõte	37
Kasutatud kirjandus	38
Lisad	40
Lisa nr 1 Pool- struktureeritud intervjuu õppekavajuhtidega kava ja ajaplaan	40
Lisa nr 2 Ankeetküsimustik õppejõududele ja tulemused	42
Lisa nr 3 Riigikontrolli auditi näited	45
Lisa nr 4 Konkurentsireeglid – juhised ja lühikaasused	47
Lisa nr 5 Hooleksuse kontrolli olemus ja näide	56
Lisa nr 6 Näitejuhtumid Riigiprokuratuurist	59
Lisa nr 7 Näitejuhtumid: Maksurikkumised ja selle ennetamine	68

Sissejuhatus

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli selgitada välja, kuivõrd ülikoolide ettevõtluse ja ärijuhtimise erialade õppekavades käsitletakse ärieetika, korruptsiooni ja majanduskuritegudega seotud teemasid. Käesolevas uuringus käsitletakse korruptsioonina nii erasektori kui ka avaliku sektori korruptiivset käitumist. Majanduskuritegude all peetakse silmas nii majandusalaseid kelmusi, kui ka muid majandustegevusega seotud õigusrikkumisi. Uuring viidi läbi perioodil august- november 2020 põhimõttel üldisemalt teadmiseselt üksiku poole. Esmalt analüüsiti ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavade sisu eetika, korruptsiooni ja majandusalaste kuritegude käsitlemise seisukohalt, seejärel viidi läbi õppekavajuhitidega intervjuud. Viimases uuringu etapis viidi läbi ankeetküsitlus ettevõtluse ja ärijuhtimise õppekavadel õpetatavate erialaainete õppejõudude hulgas. Uuringu läbiviimisel järgiti teaduseetika põhimõtteid.

Uuringu läbiviimisel tugineti sarnaste teemade varasematele uuringutele. Akadeemilises kirjanduses on viimase paarikümne aasta jooksul ärieetika õpetamisele korduvalt tähelepanu pööratud. Weber (1990) väitel on leitud, et eetikakursustel osalemine parandab üliõpilaste teadlikkust eetikaküsimustest ja/või arendab nende arutlusoskust. Lahtiseks on jäänud küsimus eetikakursuste pikaajalisest mõjust indiviidi arengule. Waples'i ja teiste (2009) 25 uurimuse metaanalüüs näitas, et ärieetika õppeprogrammidel on mõju, kuid mõju suurus ja ajaline kestvus ei ole tugevat kinnitust leidnud.

Ärieetika pedagoogikas on juhtumianalüüsid asendumas ilukirjanduse, filmide, koomiksiste, sotsiaalteaduslike uuringute ja kultuurilooliste tekstidega, kuid ka situatsioonipõhiste rollimängudega virtuaal- või liitreaalsuses. (Sims ja Felton, 2006; Cornelius, Wallace ja Tassabehji, 2007; Magrizos, 2020; Sholihin jt 2020). Laiema ühiskondliku konteksti mõistmine ja interdistsiplinaarsus äriotsuste tegemisel on tulevaste ärijuhtide ning ettevõtjate ettevalmistuses üha rohkem sotsiaalteadlaste huviorbiidis (Saarniit ja Pevkur, 2019). Hiljutised uuringud (Jonson jt 2016; Tormo-Carbó jt. 2016, 2019) näitavad, et naisüliõpilaste ning vanemate üliõpilaste hoiakud ärieetika osas on positiivsemad. Teadusuuringutest on selgunud ka, et eetilist ja õiguskuulekat käitumist tuleks õpetada nii eraldiseisva kursusena kui ka integreerituna erialastes ainetesse, arvesse võttes asjaolu, et õppekavade maht on kõikjal väga piiratud (Christensen, 2007). Rossouw ja Stückelberger (2012) on eest vedanud globaalset uuringut ärieetika õpetamise, koolituse ja teadusuuringute kohta. Uuringust selgus, et mitmesugused akrediteeringud ja edetabelite kriteeriumid on mõjusaimad mehhanismid, et lülitada eetika ja vastutustundlikku ettevõtlust õppekavadesse

Raportis on neli peatükki, millest esimene peatükk on õppekavade analüüs, teises peatükis on analüüsitud õppekavajuhitud läbi viidud intervjuude tulemusi, kolmandas peatükis on analüüsitud õppejõududele saadetud küsimustiku tulemusi. Neljandas jaotises on välja pakutud ettepanekud ja tööriistakast, et toetada ärietiika, korrupsiooni ja majandusalaste süütegudega seotud teemade käsitlemist ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavades.

Uuringu koostajad tänavad kõiki kolleege, õppejõude ja koostööpartnereid, kes on panustanud oma väärtuslikku aega ja andnud sisendi uuringu valmimisesse.

1. Õppekavade analüüs

Analüüsitavate õppekavade valimi moodustamise põhimõtteks oli esindatus erinevatest õppetasemetest, erinevate kõrgkoolide kaasatus ja võimalikult suur arv üliõpilasi valitud õppekaval. Õppekavad olid enamasti kättesaadavad kõrgkooli kodulehelt (perioodil august – september 2020), kuid Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainori rakenduskõrghariduse õppekava analüüs tugineb EHISE andmetele, kuivõrd kodulehel olev õppekava on presenteeritud väikeste erialamoodulite kaupa.

Õppekavade analüüsis kasutatakse sisuanalüüsi, et välja selgitada ärieetika ja sellega sarnaste ainete (vastutustundlik ettevõtlus, hea juhtimise tava jms) olemasolu ja maht õppekavas, otsitakse seoseid/vastavust õppekava õpiväljundites. Õppekavade analüüsis otsiti märksõnu sõnatüvedega *etika, korruptsioon, jätkusuutlikkus, vastutustundlik(-likkus), väärtus, süütegu, karistus, kuritegu, õigus, seadus, kriminaal*. Märksõnasid otsiti esmalt õppekava õpiväljunditest, seejärel moodulite õpiväljunditest ja uuringu temaatikaga seonduvate õppeainete sisukirjeldustest ja õpiväljunditest. Lähtuvalt projekti eesmärgist ja püstitatud ülesannetest analüüsis töörühm kokku 13 õppekava, neist seitse ärinduse ja ettevõtlusega seotud magistriõppekava, kolm rakenduskõrghariduse õppekava ja kolm bakalaureuse õppekava (vt tabel 1). Sulgudes on toodud ära õppekaval õppivate üliõpilaste arv (juhul kui oli kättesaadav).

Tabel 1 Uuringusse kaasatud kõrgkoolid ja õppekavad

Kõrgkool	Õppekava		
	Bakalaureuse tase	Magistritase	Rakenduskõrg- haridusõpe
Tartu Ülikool	<i>Business Administration</i> (Ettevõttemajandus; 80)	Turundus ja finantsjuhtimine (102) Ettevõtlus ning tehnoloogia juhtimine (avatud ülikool, 84)	Ettevõtlus ja projektijuhtimine
Tallinna Tehnikaülikool (TalTech)	Rahvusvaheline ärikorraldus (286) Ärindus (462)	Juhtimine ja turundus (205) Rahvusvaheline ärikorraldus (140)	
EBS	Ettevõtlus ja ärijuhtimine (429) Rahvusvaheline ärijuhtimine (430)	Rahvusvaheline ärijuhtimine, MBA (47) Rahvusvaheline ärijuhtimine, MA (82)	
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor		Ettevõtte juhtimine (55) Rahvusvaheline ärijuhtimine (119)	Ärijuhtimine Ettevõtlus ja äriinnovatsioon

1.1. Rakenduskõrgharidusõpe õppekavade analüüs

Rakenduskõrgharidusõppe õppekavadest analüüsiti kokku kolme õppekava: kaks õppekava Ettevõtluskõrgkoolist Mainor (edaspidi Mainor) ja üks õppekava Tartu Ülikooli Pärnu Kolledžist (edaspidi Pärnu Kolledž).

Mainori ärijuhtimise õppekava (eesti ja vene keeles, EHIS Kood 122477) on analüüsi aluseks EHISes olev õppekava, kuna kõrgkooli kodulehel on välja toodud spetsialiseerumise erialad, mis koosnevad paljudest ühistest ärijuhtimise õppekava põhiõppe moodulitest. Õppekava õpiväljundis on öeldud: käitub tööalaselt iseseisvalt, vastutustundlikult ja eetilisel.

Õppekava sisuotsingus vastas 14 sõnavastet otsingusõnale "väärtus", kuid kõik väärtused olid seotud materiaalseste mõistetega ja seotud finantsalaste ainetega.

Eraldi ainenäena *Uurimistöö meetodika* moodulis on *Äri- ja juhtimiseetika* 2 EAP, mille eesmärgiks on anda üliõpilastele teadmised äri- ja juhtimiseetika põhimõtetest ning mõtlemisoskused valdkondlike eetiliste dilemmade lahendamiseks. Arutletakse praktiliste näidete ja juhtumikirjelduste abil erinevate lahenduste tagajärgi erinevatele sidusgruppidele ning seoseid eetiliste põhimõtetega. Teemadena käsitletakse vastutustundlikku ettevõtlust, jätkusuutlikkust organisatsioonis jne.

Üldainete moodulis on lisaks ülalnimetatule ained *Õigusõpetus* ja *Tööõigus ja lepingud*. Ka *Juhtimise aines* (5 EAP) käsitletakse eetikat ja vastutustundlikkust.

Õppekava finantsjuhtimise kõrvalerialal on erialaainena *Audiitorkontroll* (3 EAP), kus teemana on välja toodud kutse-eetika. *Maksundus* (6 EAP) annab ülevaate erinevates maksuliikidest, otsitavaid märksõnu (korruptsioon, kuritegu jms) ei leitud.

Ärijuhtimise õppekava *Ettevõtte juhtimise* kõrvalerialal õpetatakse *Teeninduse juhtimise* ainet, kus sisu kirjelduses leiti märksõnana „eetika teeninduses“.

Ettevõtlus ja äriinnovatsiooni 3a õppekava (inglise keele, EHIS kood 898) õpiväljundina on välja toodud: käitub tööalaselt iseseisvalt, vastutustundlikult ja eetilisel.

Põhiõppe mooduli *Ettevõtte juhtimise põhimõtted* sisukirjeldusest ja ka õpiväljundist võib leida: arendada vastutustundlikult ja eetilisel kaalutlevat mõtteviisi ja õpiväljundina on välja toodud eetilisel vastutustundlik indiviid. Antud moodulis õpetatakse järgmisi uuringuga kattuvaid aineid: *Õiguse alused ja dokumentatsioon* (3EAP): käsitletakse erinevaid seadusi, mis reguleerivad ettevõtlust ja majandust;

Ettevõtte sotsiaalne vastutustundlikkus (4EAP): väga mahukas ja põhjalik aine, kus kaetakse ära sotsiaalse ettevõtte, ettevõtte jätkusuutlikkuse strateegiad, tarbimiseetika, eetikakoodeksid,

töösuhete-eesitika, suhted huvigruppidega (k.a kogukond) ja avalike hüvede pakkumise väljakutsed, keskkonna eesitika ja säästva arengu strateegiad ja sotsiaalse vastutuse standardid.

Eraldi ainenä on samas moodulis ka *Ärieesitika* (4EAP)

Teadmised ja teadusfilosoofia (12,5EAP): sisukirjelduses on välja toodud eetilise diskussioon teaduses.

Mainori õppekavad on üles ehitatud põhimõttel, et on palju erialasid, kuid üldainete moodulid *Ettevõtlusõpe, Alusõpe ja Uurimistöö metoodika* on ühised ja erialade ülesed. Eesti ja vene keeles on konkreetseid eesitika ja õigusega seotud aineid vähem kui inglise keeles õpetatavatel erialadel, eesti keeles 2 EAP ingliskeelsetes kokku 8 EAP. Eetikale ja jätkusuutlikkusele on Mainoris väga palju tähelepanu pööratud, kuid kuriteoennetuse käsitlemist otsingusõnadega ja õppekavade läbitöötamisel ei leidnud.

Pärnu Kolledži õppekavas *Ettevõtlus ja projektijuhtimine* seostub väärtus taas finants- ja majandusterminoloogiaga.

Erialal *Ettevõtlus ja projektijuhtimine* üldainetena õpetatakse äri ja lepinguõigust, rahvusvahelist ärietiketti ja ärieesitikat eraldiseisva ainenä 1EAP ulatuses. *Ärieesitika* aine sisuks on:

eetikä ja selle kujunemine. Aktuaalsus ja vajalikkus. Teleoloogiline ja deontoloogiline eetikä. Eetilised arenguastmed. Õiglus. Eetilise konflikti lahendamine. Kapitalism ja eetikä. Eraomandus ja eetikä. Korporatsioonid ja eetikä. Sotsiaalne vastutus. Juhi eetilist käitumist mõjutavad tegurid. Töö ja eetikä. Loodus ja eetikä. Eetikakoodeksid. Väärtused ühiskonnas.

Paraku ei leidu neis ainetes viiteid korruptsiooniennetusele või majandusalaste süütegude käsitlemisele.

Kokkuvõte rakenduskõrghariduse õppekavadest:

Esile tõstmist väärivad Mainori ingliskeelsed õppekavad, kus õpetatakse nii ettevõtte sotsiaalset vastutustundlikkust (CSR) kui ka ärieesitikat eraldiseisvate 4EAP ainetena (kokku 8EAP), samal ajal kui eestikeelses õppes õpetatakse ärieesitikat 2 EAP mahus. Viiteid eetikaga seonduvatele teemakäsitlelustele on ka teistes ainetes.

Õigusõpetusega seotud ainetes ei ole leida viiteid märksõnadele nagu *korruptsioon, kuritegu, kriminaal, süütegu*. Võime järeldada, et korruptsiooniennetusega tegeletakse rakenduskõrghariduse õppekavades juhuslikult või üldsegi mitte, kuid ärieesitika õpetamine on õppekavades eraldi ainenä olemas.

1.2. Bakalaureuseõppe õppekavade analüüs.

Bakalaureuseõppe õppekavadest analüüsiti kokku kolme õppekava:

- 1) Estonian Business School (EBS) ettevõtluse ja ärijuhtimise õppekava,
- 2) TalTechi rahvusvahelist ärijuhtimise õppekava (eesti ja inglise keeles),
- 3) Tartu Ülikooli ettevõttemajanduse õppekava.

EBSi õppekava üldistes õpiväljundites ei tuvastatud uuringu otsingusõnu. Õiguse ja seaduskuulekusega on seotud ained *Õiguse alused, Maksunduse alused ja Rahvusvaheline äri. Maksunduse aluste* aines lahendatakse erinevaid kaasusi, mis viitab oletusele, et ka seaduskuulekust ja kuriteo ennetust käsitletakse.

Ärieetika (3EAP) on eraldiseisva aina ja oodatavad õpiväljundid on, et üliõpilane on omandanud teadmised ärieetika, juhtimise eetika, jätkusuutlikkuse, vastutustundliku ettevõtluse ja konfliktide juhtimise põhimõistete ning -olemuse kohta; oskab ära tunda ja selgitada äritegevuses ettetulevaid eetilisi dilemmasid ja probleeme ja oskab rakendada eetilisi teooriad ärilistes situatsioonides ning pakkuda sobivaid lahendusi ärieetilistele konfliktijuhtumitele. Õppejõud Mari Kooskora, PhD, on EBSi eetikakeskuse juht ja arvamusiider ärieetika valdkonnas.

Sotsioloogia aine keskendub inimekäitumise seostele ühiskonnaga, seega on võime oletada, et käesoleva uuringu objekte põgusalt selles aines ka käsitletakse.

Tartu Ülikooli Ettevõttemajanduse õppekava õpiväljundina on toodud, et üliõpilane oskab rakendada eetika põhimõtteid digitaalse organisatsiooni juhtimisel, planeerimisel ja loomisel ja suudab leida lahendusi töö või õpingute käigus tekkinud sotsiaalsetele ja eetilistele küsimustele.

Kohustusliku aina on *Ärieetika* (3 EAP) mille õpiväljundiks on, et aine läbinud tudeng omab teadmisi peamistest eetikateooriatest, oskab analüüsida teooriate olemuslikku eripära; oskab määratleda eetilist dilemmat või probleemi ning oskab näha ettevõtte tegevuses tekkivate dilemmade põhjuseid; oskab ära tunda (võimalusel vältida) ettevõtte tegevuses esinevaid eetilisi probleeme; on võimeline analüüsima eetilisi probleeme tuginedes eetikateooriate seisukohtadele; oskab argumenteeritult selgitada langetatud otsuste ja lahenduste eetilisust või ebaeetilisust. Õppejõud on Anne Reino (PhD) keda võib pidada vaieldamatult ärieetika väga heaks asjatundjaks ja suurte kogemustega õpejõuks sellel alal.

Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheline ärijuhtimine ja äriandusega erialadel, mis on nn vanad õppekavad, oli *Ärieetika* (3EAP) eraldi aina, kuid uutes õppekavades see nii ei ole. Uues ärianduse

õppekavas on ärieetika teema liidetud *Rahvusvahelise äri* ainega (kokku 6EAP) ja õpiväljundiks muuhulgas on: tunneb eetika ja ärieetika teoreetilisi aluseid, sotsiaalselt vastutustundliku ettevõtluse põhiprintsiipe ning turumajanduse ja ärieetika seoseid; oskab analüüsida ja lahendada ärieetilist dilemmat rakendades eetilise käitumise põhimõtteid. Ärieetika osa sellest aineksest õpetab Merle Ojasoo, kellel on doktorikraad ärieetikas ja omab ärieetika õpetamise kogemust enam kui 15 aastat.

Valikainena antud õppekaval on võimalik õppida ka sotsiaalset ettevõtlust, kuid uuringu otsingusõnadega õpiväljundites kokkulangevusi ei leitud.

Kokkuvõte bakalaureuseõppe õppekavadest:

Bakalaureuseõppe analüüsitud õppekavades on Tartu Ülikoolis ja EBSis ärieetikal kindel koht eraldiseisva ainenä, kuid TalTechis on ärieetika liidetud rahvusvahelise äri aine juurde. Kuna TalTechi õppekava on alles teist aastat töös, siis rahvusvaheline äri ja eetika on veel sellises kontekstis õpetamata. Ometigi võib öelda, et ärieetika õpetamine on ka TalTechi rahvusvahelise ärijuhtimise ja ärianduse erialadel on olnud järjepidev.

1.3. Magistriõppe õppekavade analüüs

Magistriõppekavade analüüsiti kokku seitset õppekava:

1. Tartu Ülikoolist kaks:
 - a. turundus ja finantsjuhtimine
 - b. ettevõtlus ja tehnoloogia juhtimine,
2. EBSist kaks:
 - a. rahvusvahelise ärijuhtimine MBA
 - b. rahvusvaheline ärijuhtimine MA,
3. Mainorist üks:
 - a. Rahvusvaheline ärijuhtimine
4. Tallinna Tehnikaülikoolist kaks
 - a. rahvusvaheline ärikorraldus (ingl k)
 - b. juhtimine ja turundus.

Tartu Ülikooli *Turunduse ja finantsjuhtimise* õppekavas eraldi ainet eetika või vastutustundliku tegevuse kohta ei ole, samuti ei leitud ka vastavaid märksõnu moodulitest ega teistest ainetest. Kohustusliku ainenä tuleb läbida *Ettevõtluse regulatiivne keskkond* (3EAP) ja *Organisatsiooniteooria ja kultuur* (6EAP). Finantsjuhtimise moodulis on *Auditorkontroll ja*

ettevõtte väärtuse juhtimine (3EAP). Valikainetena pakutakse Maksuõiguse ainet, mille raames analüüsitakse ka kohtulahendeid.

Ettevõtluse ja tehnoloogiajuhtimise õppekavas ei ole samuti eraldi eetika või vastutustundliku käitumisega seonduvat õppeainet, alusmoodulist on leida *Innovaatiline organisatsioon ja personali juhtimine* (6EAP), kuid otsitud märksõnu ei leitud.

EBSi magistriõppekavade õpiväljunditesse on sisse kirjutatud, et lõpetaja oskab juhi ja liidrina objektiivselt analüüsida erinevate olukordade eetilisi aspekte ja sellest tulenevalt tegutseda (MBA) ja teadlik oma tegevuse eelistest aspektidest, võimalustest, piiridest ja sotsiaalsest mõjust ning on võimeline eelpool toodud arvestama keerulistes olukordades (MA).

MBA põhiõppemoodulis on eraldi aine *Juhtimine ja eetika* (3EAP) ja õpiväljundiks, et aine läbinu omab teadmisi ja rakendusoskusi vastutustundlikust juhtimisest ja suhtlemisoskustest. Samuti on nii *Turunduse* kui ka *Ettevõtte loomine ja arendamine* mooduli õpiväljundis eetilised printsiibid sees.

MA õppekavas on juhtimise ja eestvedamise spetsialiseerumise (nanokraad digitaalsed ökosüsteemid) iseseisva ainaena *Eetika ja jätkusuutlikkus digiajastul* (3EAP). Samuti käsitletakse eetika teemasid turunduse spetsialiseerumise suunal ja päris põhjalikult suunal *Organisatsiooni muudatused ja eestvedamine digiühiskonnas*. Rahandus ja majandusarvestuse suuna õppekavas otsingusõnu ei leitud. EBSi ärireetika ja vastutustundliku ettevõtluse aineid õpetab Mari Kooskora.

Mainori kõrgkooli rahvusvaheline ärijuhtimise magistriõppe õppekava kohustuslik aine on *Sotsiaalne vastutus ja eetika* (3EAP). Õppe eesmärgiks on võimaldada õppijal mõista organisatsioonide sotsiaalse vastutuse tähtsust ja mõju ühiskonnale, sotsiaalse kapitali olulisust ning aru saada sotsiaalse vastutuse seosest organisatsiooni väärtuste ja juhtimisega. Olulise teemana käsitletakse juhtimiseetikat ning selle seoseid sotsiaalselt vastutava käitumisega. Magistrandid omandavad oskuse luua eetiline töökeskkond ning oskuse lahendada konflikte sotsiaalse vastutuse printsiipidest lähtuvalt. Oluline mõtteviis, mida propageeritakse, on valmisolek seada organisatsiooni eesmärgid selliselt, et luua ka väärtus ühiskonnale. Eetika teema käsitlemisel analüüsitakse eetikakoodeksite loomist ja vajalikkust, väärtuste seost eetikaga, eetilisi probleeme juhtimises ning eetilist otsustamist.

TalTechi magistriõppekavade õpiväljundid lubavad, et lõpetanu saab aru ühiskonna ja majanduse toimimisest ning on võimeline analüüsima ja kriitiliselt hindama ühiskonnas ning majanduses

toimuvaid protsesse lähtudes ettevõtte sotsiaalsest vastutusest ja eetilistest printsiipidest, kuid õppekavas vastavaid aineid, kus neid teemasid otseselt käsitletakse, ei leidunud.

Ingliskeelne rahvusvaheline ärikorralduse õppekava, mis käivitub esmakordselt 2020 a sügisel, sisaldab ainet *Ettevõtlus ja äri planeerimise* (6EAP), kus ainekirjelduses on teemadena välja toodud ka vastutustundlik ettevõtlus ja ärietika, kuid eraldiseiva aina seda ei ole. Iseseisva aina seisab õppekavas *Rahvusvaheline äriõigus*.

Juhtimise ja turunduse õppekava üldised õpiväljundid deklareerivad teadmised eetika kohta alljärgnevalt: saab aru ühiskonna ja majanduse toimimisest ning on võimeline analüüsima ja kriitiliselt hindama ühiskonnas ning majanduses toimuvaid protsesse lähtudes ettevõtte sotsiaalsest vastutusest ja eetilistest printsiipidest. *Ettevõtluse ja äri planeerimise* üldaine kirjeldus kattub ingliskeelse õppekavaga, millele on viide eelmises lõigus. Antud õppekaval on valikainete hulgas *Eetika, vastutus ja jätkusuutlikkus*, kuid analüüsi koostajale ja TalTechi ärietika õppejõule seni teadaolevalt ei ole seda ainet sellises kontekstis õpetatud.

Magistriõppekavade analüüsi kokkuvõte

Oluliselt rohkem tähelepanu pööratakse ärietika õpetamisele EBSis ja Mainori magistriõppe õppekavades ja vähem TalTechis ja Tartu Ülikoolis. Küsimus, kuidas suudetakse tagada õpiväljundite saavutamine, kui vastavat teemakäsitlust ei leida, saab loodetavasti vastuse õppekava juhtidega tehtavates intervjuudes. Tartu ülikooli magistriõppekavadest ei tulnud välja ühtegi seotust uuringu otsingusõnadega.

Kokkuvõte õppekavade analüüsist

Õppekavade analüüsis hakkas silma, et erakõrgkoolides pööratakse ärietikale ja vastutustundlikule käitumisele äris rohkem tähelepanu kui avalik-õiguslikes ülikoolides. Sarnased jooned olid nii rakenduskõrghariduse, bakalaureuseõppekavades, aga eriti torkab erinevus silma magistriõppe tasandil. Kuivõrd paljud teadusuuringud on tõendanud, et organisatsiooni põhilised väärtusprintsiibid pannakse paika juhtkonna tasandil, siis võib eeldada, et eetika ja vastutustundlikkus on Mainori ja EBSi organisatsiooni strateegilistesse eesmärkidesse sisse kirjutatud. Mõningatel juhtudel võib tekkida olukord (näit. TalTechi magistriõpe) kus õppekava õpiväljundite saavutamine on ohus, kuna ei ole selge, millistes ainetes jätkusuutlikkuse ja etikaga seotud õppe-eesmärgid täidetakse. Positiivse asjaoluna võiks välja tuua, et ärietikat ja vastutustundlikku ettevõtlust õpetavad Tartu Ülikoolis, TalTechis ja EBSis oma ala tõelised professionaalid, kes on kaitsnud ka doktorikraadi ärietika teemadel ja omavad pikaajalist kogemust ärietika õpetamisel.

2. Intervjuud õppekavajuhtidega

Intervjuude eesmärk oli välja selgitada, kuivõrd ettevõtluse ja ärierialade õppekavades on kaetud ärieetika, korruptsiooni ja majanduskuritegude (nt maksu-, äriühingute, rahapesu, konkurentsialaste süütegude) ning korruptsiooni ja majandusvaldkondade süütegude nende ennetamisega seonduvad teemad. Analüüsis käsitletakse õppekavajuhina isikut, kes vastutab õppekava täideviimise eest.

Kokku viidi läbi neli poolstruktureeritud intervjuud ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavade seitsme juhiga. Kolm õppekavajuhti osales TalTechist - kaks bakalaureuseõppe õppekavajuhti ja üks magistriõppe programmijuht. Tartu Ülikoolist viidi intervjuu läbi bakalaureuse õppekava juhiga, Mainorist ühe magistriõppekava juhiga ja EBS bakalaureuse õppekava juhi ja ettevõtluse õppetooli juhiga.

Intervjuude kava loodi õppekavade analüüsi ja teadusartiklitele tuginedes ning täiendati ekspertidega kohtumiste põhjal. Intervjuud kestsid orienteeruvalt 60-90 minutit. Kõik intervjuud lindistati läbi *zoomi* keskkonna, transkribeeriti ja analüüsiti vastavalt intervjuu kavas toodud teemadele. Intervjuud transkribeeriti kasutades Taltechis välja töötatud kõnetuvastusprogrammi (Alumäe ja Tilk, 2018).

Intervjuu plaan on lisatud raporti lissasse nr 1.

Järgnev analüüs on jaotatud kolme teemaplokki:

I osa keskendub õppekava koostamise põhimõtetele;

II osa keskendub õppejõudude kõrgkoolisisesele- ja välisele toetamisele eetika ja korruptsiooniteemade käsitlemise kontekstis;

III osa on küsimused, mis on tulenesid konkreetse õppekava analüüsi tulemustest.

Kursiivis on välja toodud tsitaadid ja lõigud intervjuudest, sulgudes kõrgkool, kelle esindaja nii arvas. TalTechi intervjuul osales kolm õppekavajuhti, kes on kodeeritud vastavalt *TalTech1*, *TalTech2* ja *TalTech3*. EBSi intervjuueeritavad on kodeeritud *EBS1* ja *EBS2*.

2.1 Õppekavade koostamine

Intervjuueeritavad tõid sageli välja, et õppekavade saamislugu on üldjuhul nagu ajalooline pärand, see on kunagi loodud (TalTech, TÜ, Mainor) ja aegajalt, tavaliselt 2-3 aasta tagant vaadatakse õppekavad üle. Õppekava muudatustesse tuleb sisend eeskätt programmijuhilt ja valdkondade juhtidelt, õppekava- või programminõukojast, tudengite tagasisidest, OSKA raportitest, vahel ka seaduste ja riiklike suuniste muutumisel (ettevõtlusõpe, jätkusuutlikkuse teema, suund

mahukamatele ainetele: 3EAP-lt 6EAP). Nii on näiteks muutunud TalTechis bakalaureuseõppe *Ärieetika (3EAP) Rahvusvahelise ärijuhtimise (6 EAP)* aine osaks. Magistriõppe puhul lisati õppekavasse õppeaine *Eetika, vastutus ja jätkusuutlikkus*, valikainena, kuna mitmed rahvusvahelised akrediteeringud nõuavad seda. Õppeainet saab igal aastal muuta ja väiksed kosmeetilised muutused õppekavas on sagedamini võimalikud.

Õppekavad arutatakse üldjuhul läbi programmi nõukojas (või ülikooli nõukogu EBSis), TÜ on otsustajad enamasti õppetoolide ja instituutide juhid ja õppekavade arendusse kaasatakse harva programmi nõukoja liikmeid. Mainoris on iga-aastased õppekava nõukogu koosolekud, kuhu kuuluvad õppejõudude esindajad, programmijuht, üliõpilased, tööandjad sealt tulevad muudatusteks sisendid, uued teemad ja käsitlused. *Tugev ja kindel protsess (Mainor)*.

Kõik vastajad väitsid, et programmijuhil on kindlasti õigus õppekavaarendust ise suunata ja muudatusettepanekuid teha, kuid alati tekib küsimus, kui midagi lisada, tuleb kuskilt midagi maha võtta. Õppekava maht on väga selgelt piiratud. Heaks näiteks programmijuhi initsiatiivist on TÜ, kus programmijuhi ettepanekul (sest ta leidis, et see on väga oluline teema) lisati ärieetika viimases õppekava versioonis kohustuslikuks aineks (varem valikaine).

Vastused küsimusele, millised peaksid olema ajendid, miks peaks lisama õppekavasse majanduskuritegude käsitlemise ja korrupsiooni ennetuse teemad, viitasid sellele, et need teemad peavad jõudma programmijuhini ja *kui programmijuht leiab, et see on väärt käsitlemist, siis see õppekavasse ka jõuab (TalTech1)*.

EBSi õppetooli juht arvas, et *Ärieetika on katus nii korrupsiooni- kui majanduskuriteo ennetusele. Ärieetika on kogu õppekavva teadlikult läbiva joonena integreeritud (EBS1)*. Järgitakse EPAS juhtnööre ja antakse neile tegevustest aru, kuna seda nõuab juba akrediteering.

Kindlasti on oluline sotsiaalse vastutuse teema ka üldiselt. *Selliseid teemasid ei tohiks kindlasti käsitleda moraliseerivalt, vaid informeerivalt, tagajärgi tutvustavalt (EBS1)*.

Samas leidsid nii Mainori kui ka TalTechi esindajad, et tuleb silmas pidada, et bakalaureuseõppe tasemel näiteks korrupsiooni- ja majanduskuritegude ennetamise teemad võivad olla üliõpilastelt liialt süvateadmisi ja kogemusi eeldavad.

Intervjuude käigus osutati lisaks sisemistele põhjustele ka välistele teguritele õppekava muutmiseks. *Välised tegurid on olulised, et õppekava muuta (TalTech1)*.

Seega on väliste kanalite (ministeeriumid, kvaliteediagentuurid, akrediteerivad institutsioonid jms) kaudu võimalik õppekavade sisuloomet mõjutada.

2.2 Õppejõudude toetamine

Intervjuuga sooviti saada teada, kui võrd õppejõududel on otsustusvabadust oma aine koostamisel ja kas õppekaval õpetavatele õppejõududele on pakutud tuge korruptsiooni ja eetikateemade käsitlemisel. Uuriti sedagi, kas näiteks õppejõudude koosolekul on arutatud ainete üleselt eetikateemade käsitlust.

Õppejõud on ainekava koostamises autonoomsed, kuid jälgida tuleb, et seatud õpiväljundid saaksid täidetud. Mainoris arutatakse aine sisu koos programmijuhiga ja õppedisaineriga koos läbi. *Õppejõud esitab oma visiooni, arutame koos minu ja õppedisaineriga läbi, sealt on õppejõu vabadus, kuhu suunab fookuse (Mainor)*. Palju sõltub ka õppejõu leidlikkusest, kuidas neid teemasid oma ainetes käsitleda. Õppejõude peab teadlikumalt suunama neid teemasid käsitlema. Tartu Ülikoolis ja TalTechis on õppejõududel täielik akadeemiline vabadus aine sisu koostamisel. Õppekavajuht seni õppejõududele mingeid lisamaterjale eetika ja korruptsiooniteemade käsitlemiseks ei ole pakkunud, küll aga püüavad aidata külalislektorite leidmisega, kui selleks vajadus tekib. Samuti võiks abi olla ühistest koolitusmaterjalidest, sest ilma selleta ei ole võimalik õppejõude survestada neid teemasid käsitlema.

Välja toodi ka koolitusvajadus eetika, majandusalaste süütegude ja korruptsiooniteemade käsitlemiseks. *Kui ma homme kutsuks õppejõud kokku ja ütleks et nüüd oleks vaja nendele teemadele rohkem tähelepanu juhtida ja pakuks materjale ka. Aga siis ilma toetavate materjalideta on mul seda väga raske teha (Mainor)*.

Õppejõudude koosolekul on väga sageli tähelepanu all akadeemilise eetika teemad, kuid majanduskeskkonda puudatavatest eetikaalastest teemadest ei ole keegi rääkinud, aga leiti, et see oleks väga hea mõte ja efektiivne viis teema tõstatamiseks.

Ärireeetika õppejõud ja erialaainete õppejõud võiksid rohkem koostööd teha, et lülitada teadlikumalt eetika ja korruptsiooniteemasid erialaainetesse. Oluline on ka vastava professioniga õppejõu olemasolu kõrgkoolis. Kui aineõppejõud käsitlevad eetika ja seaduskuulekuse teemasid, siis see sõltub palju ka õppejõu enda väärtustest, ehk kui palju ta ise väärtustab eetilisi printsiipe ja kui teadlikult oskab ta neid ise edasi anda. *Kas keskmise õppejõu hoiakud on piisavad, et ületada keskmise üliõpilase hoiakuid? (TalTech 2)*

Programmijuhid on kindlad, et ülikooliõppes suudame õpetada üliõpilastele eetilise analüüsi tehnikaid ja ebaeetilise/ebaseadusliku tegevuse tagajärjepõhisust, kuid väärtushinnanguid on siiski raske muuta. *Loomulikult on ärireeetika ja korruptsiooni käsitlemisel õppetöös ebaeetilist äritegevust ja majanduskuritegusid vähendav toime (EBS)*.

2.3 Ühiskondlik vaade

Intervjuude käigus otsiti vastust küsimusele kuidas ja mil moel kaasab programmijuht/ülikool külalislektoreid, et korruptsiooniennetusest, eetikast ja õiguskuulekustest üliõpilastele rääkida.

Tavaliselt kutsuvad külalislektoreid õppejõud ise, vahel pakutakse instituudi/õppetooli tasandil huvitavaid lektoreid välja. Kaks programmijuhti manitsesid aga ettevaatlikkusele, et oleks tagatud lektori usaldusväärsus ja akadeemilisele keskkonnale sobilik vaatenurk.

Eesti tänases foonis on siiski teatud ettevaatlikkus oluline – rääkija usaldusväärsus ja vaatenurk (EBS).

Näiteks Tartu Ülikoolis on käinud magistriõppes rääkimas advokaat kartellikokkulepetest ja konkurentsipoliitikast. Oluline on jälgida teemade sobilikkust vastavalt õppekavale ja asemele.

Intervjuude kaudu otsisime lahendusi, kuidas erinevad osapooled- kõrgkoolid, seotud ministriumid ja teised huvigrupid, saaksid eetika, seaduskuulekuse ja korruptsiooniteemasid rohkem ülikoolidesse viia.

Selleks, et õppekavadesse rohkem sisse tuua korruptsiooni ja majandusalaste süütegude ennetamisega seotud teemasid, on vaja ühiskondlikku debatti ja igal tasandil rohkem neist teemadest rääkida.

Näiteks Tartu ülikooli õppekavajuht leidis, et see temaatika võiks olla seotud ülikoolide rahastamismudeliga. *Praegu on teada, et ettevõtluse õpe, praktika ja üldpädevustele pööratakse tähelepanu. Uus suur teema on digipädevused, peame saame selle (eetika ja korruptsiooniennetus, intervjuueerija täpsustus) teemaga pildile (TÜ).* Ülikool saab ülevalt alla mõjutada, et neid teemasid rohkem käsitletakse, aga piirid on ees õppekava mahu ja ainemahtudega. Mida rohkem on üldpädevusi, mida on vaja õpetada, seda vähem jääb õppekavas aega ja mahtu sisuainetele. Praegu võib intervjuu tulemustele tuginedes öelda, et ainus võimalus on need teemad integreerida teistesse eriala ainetesse.

Mainori Kõrgkooli esindaja leidis, et ka see on motivaatoriks, et üliõpilastele, tulevastele ärijuhtidele õpetada, kuidas mitte olla ise ohver. See eeldab ärikeskkonda, kus eetikast ja seadusest peetakse kinni.

Arutleti ka selle üle, kas oleks vajalik mõni kõrgkoolide ülene koolitus õppejõududele, kuidas neid teemasid õppeainetesse paremini integreerida. *Just min teeks laheda loengu koolituse oma ala tippudega prokuratuurist vms. ja majanduskuritegude ennetusest. Mis vormis see on, pole probleemi, aga selline loeng tekitab emotsiooni, ja see vajaks välja elamist ehk siis küsida ja suhelda, emotsioone välja ventileerida (Mainor).*

Intervjuudest tuli välja, et kõrgkoolid oleksid huvitatud riigipoolsest abist ja toetusest nende teemade käsitlemisel. Näiteks ühine koolituskursus, kus oleks tagatud kvaliteet ja õppematerjalide kättesaadavus. *Tuimad pdf ja veebilingid ei aita (Mainor).*

Kõik intervjuueeritavad tõid välja, et käesolev projekt ja intervjuu on tekitanud soovi ja tahtmise nende teemadega edasi töötada ja otsida ise ka lahendusi, mida võiks lihtsate vahenditega juba ise ära teha.

Peale tänast vestlust ma nüüd lähen, mõtlen, kuidas neid teemasid tõesti paremini sisse tuua (Mainor).

Me ei ole teadliku tööd teinud, see ei tähenda et me ei taha sellega tegeleda, tuleb fookust nendele teemadele suunata õppekava ainete sees, seda tänane intervjuu väga tegi ... Ma ei ole osanud seda teemat vaadelda (TalTech1).

Tuleb jah vaadelda teemat suuremalt, ERS ei ole kogu maailm (TalTech 3).

Programmijuhtide enda hoiakud teemade suhetes on väga oluline ... vaja on sisulist muutust, mida tunnis tehakse, see mis õppekavas toodud on pigem deklaratiivne (TalTech 2)

Õppekavade analüüsist tekkinud küsimused said vastused intervjuude käigus. Kuivõrd Mainoris on ärietika teemad õppekavades väga hästi kaetud ja siis küsisime, miks nad on nii palju tähelepanu nendele teemadele pööranud.

See on tulnud nõukogu tasemelt, omanike ja nõukogu soov neid teemasid käsitleda, kogu ärilinnakule on ärikäitumine väga oluline. Välisüliõpilastele on need teemad isegi olulisemad, nende ideed on väga lennukad ja need teemad puudutavad välisüliõpilasi rohkemgi (Mainor).

Samas TalTechi magistriõppkavas tekkis küsimus õppekava õpiväljundi ... *saab aru ühiskonna ja majanduse toimimisest ning on võimeline analüüsima ja kriitiliselt hindama ühiskonnas ning majanduses toimuvaid protsesse lähtudes ettevõtte sotsiaalsest vastutusest ja eetilistest printsiipidest, saavutamise kohta, kuna õppekavas vastavaid aineid ei leidunud.*

Programmijuht ei olnud ise ka kindel, et see õpiväljund lõpetades saavutatakse, juhul kui üliõpilane vastavat valikainet ei vali. *Ei ole jah kindel, õppekavas vähemalt hoiab seda tähtsust üleval. Jään vastuse võlgu (TalTech 1).* Kuna õppekava maht on piiratud, siis õppekavajuhid näevad ainsa väljapääsuna need teemad siduda põhiainetesse.

Ka EBSis ei ole ärietika, korruptsioon hetkel kõige aktuaalsemad teemad, mida õppekavasse kindlasti lisada. *Ausalt Ei ole top-5 prioriteedi hulgas. Õppekava arengupiirkond on piiratud (EBS2).*

Pigem nähakse uuenevates õppekavades teemade integratsiooni ja narratiivil põhinevat metoodikat ja ... *meeskondlikule õppeprotsessile ehitatud interdistsiplinaarsed loo-põhised*

õppekavad formaadis: teadmised – oskused – sotsiaalne kompetents – isiklik areng. Majanduskuritegude ennetus võiks ka väga äge aine olla (EBS1).

Kokkuvõtte intervjuudest

Õppekavad on suhteliselt staatilised ja õppekavajuhid on õppekavade eest vastutavateks saanud läbi lisandunud tööülesannete. Olemasolevaid õppekavasid muudetakse kord 2-3 aasta tagant koostöös õppetoolide juhtidega ja programminõukogudega. Õppekavajuhtidel ja õppejõududel on palju autonoomiat, et kujundada õppekava või õppeainete sisu.

Eetika, korrupsiooni ja majandusalaste süütegudega seotud teemade lisamine õppekavasse võiks olla põhjendatud ühiskondlikust vajadusest või välistest mõjuteguritest nagu akrediteeringute tingimused või omanike ootused.

Aus ja seaduskuulekas ettevõtlus peaks saama ühiskonnas suuremat tähelepanu, muutuma ka haridusasutuste jaoks prioriteediks, mis annaks tõuke lisada eetika ja seaduskuulekus harituse üldpädevusete alla nagu seda praegu on tehtud ettevõtlusõppe ja digipädevuste kompetentsidega. Kõrgkooli ja teaduskonna juhtide toetus on samuti väga oluline faktor.

3. Ankeetküsitluse analüüs ja tulemused

Ankeetküsimustik saadeti välja kõikide kõrgkoolide ärijuhtimise ja ettevõtluse erialade programmijuhtidele palvega edastada küsimustik õppekava õppejõududele. Ankeetküsimustik, tulemused ja vabade vastustega kommentaarid on leitavad raporti lisan nr 2.

Ankeetküsimustik oli avatud 27. oktoobrist kuni 16. novembrini. Korduvate meeldetuletuste ja isiklike pöördumiste tulemusel laekus kokku 61 ankeeti.

Vastajate profiil hariduse, tööstaaži ja töökoha osas on esitatud tabelis 2.

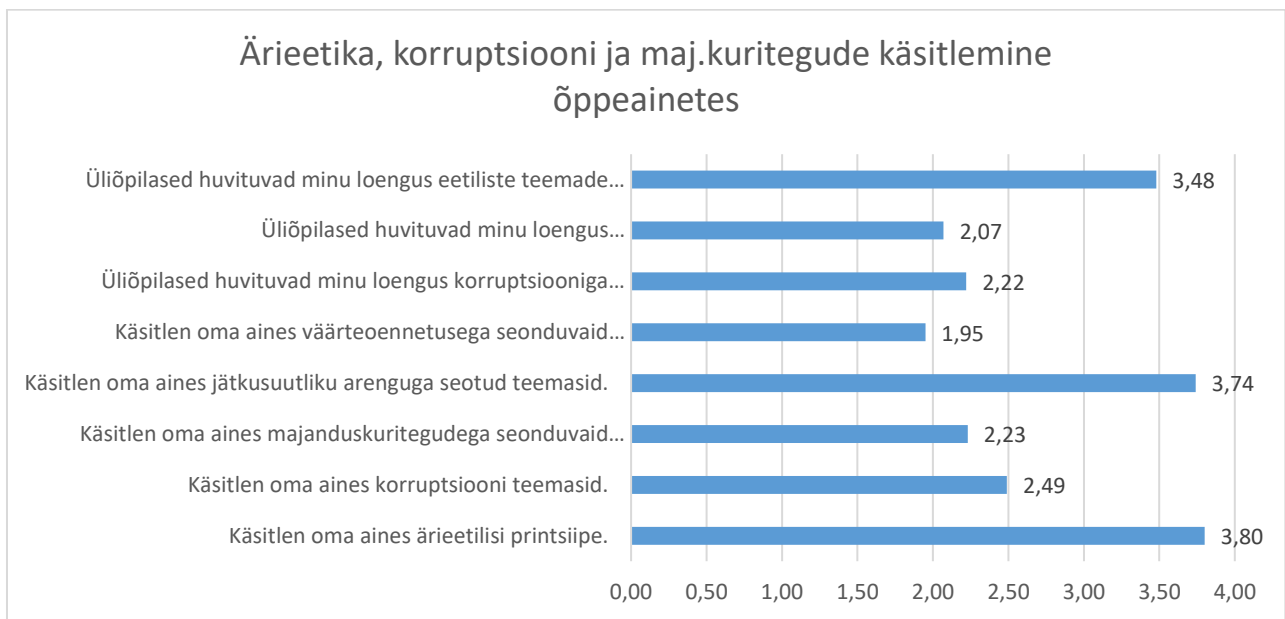
Tabel 2 Vastajate profiil

Töökoht	Vastajaid	Vanus	Vastajaid	Tööstaaž	Vastajaid	Haridustase	Vastajaid
TÜ	13	31- 40 aastat	8	Alla 3 a	1	magister	27
TalTech	22	41- 50 aastat	20	3-5 a	1	doktor	34
EBS	9	51 - 60 aastat	7	6-10 a	4		
Mainor	8	üle 60 aasta	21	rohkem kui 10 aastat	55		
EMÜ	9	Ei soovi avaldada	5				
TLÜ	1						
TKTK (Lääne- Viru)	4						
Muu	5						
KOKKU			61		61		61

Küsimustikus ette antud kõrgkoolid töökohana olid koostatud põhimõttel, et kaasatud oleksid kõik õppeasutused, kus õpetatakse ettevõtluse või ärijuhtimise erialasid või nendega seotud sarnaseid erialasid nagu ettevõtlus ja innovatsioon või maamajandusettevõtlus jms. Töökoha valikus oli lubatud mitu vastusevarianti, seega laekus vastuseid rohkem kui 61 ja ilmselt on selliseid vastuseid ka muu all märgitud. Taustaandmetes on märkimisväärne fakt, et õppejõud ettevõtluses ja ärijuhtimises vananevad, jäädes keskmise vanusega ca 50 eluaasta piirimaile. Ettevõtluse ja

ärijuhtimise kui innovatsiooni ja uute võimaluste õpetamise jätkusuutlikkuse tagamiseks peaks rohkem ärgitama noori õppejõu kutset valima. Samuti on näha, et õppejõud on suhteliselt pika staažiga, mis võib viidata teatud stagnatsioonile ettevõtluse ja ärijuhtimise õpetamisel. Üksikute küsimuste lõikes ei olnud erisusi kõrgkoolide vahel, mistõttu eristavat analüüsi kõrgkoolide vahel ei olnud otstarbekas teha.

Kuivõrd käsitlevad õppejõud oma erialalainetes eetika, korrupsiooni ja majandusalaste süütegude ennetamisega seonduvaid teemasid, tulid üsnagi ootuspärased keskmised hinnangud (Joonis 1). Vastajad pigem nõustuvad väitega, et ärieetika ja jätkusuutlikkuse teemasid käsitletakse oma erialaainetes, kuid majanduskuritegude temaatikat, väärteto- ja korrupsiooniennetusega pigem ei tegeleta. Jätkusuutlikkuse ja eetikaga seonduvaid teemasid käsitletakse rohkem ilmselt ka seepärast, et ühiskonnas ja avalikus meediaruumis räägitakse neist teemadest sagedamini. Väärteto- ja korrupsiooniennetusest võib olla ei räägita ka seepärast, et nende teemade käsitlemiseks puuduvad õppejõududele nii teadmised kui ka sobilikud näited nagu selgub hiljem jooniselt 3 esitatud tulemustest.

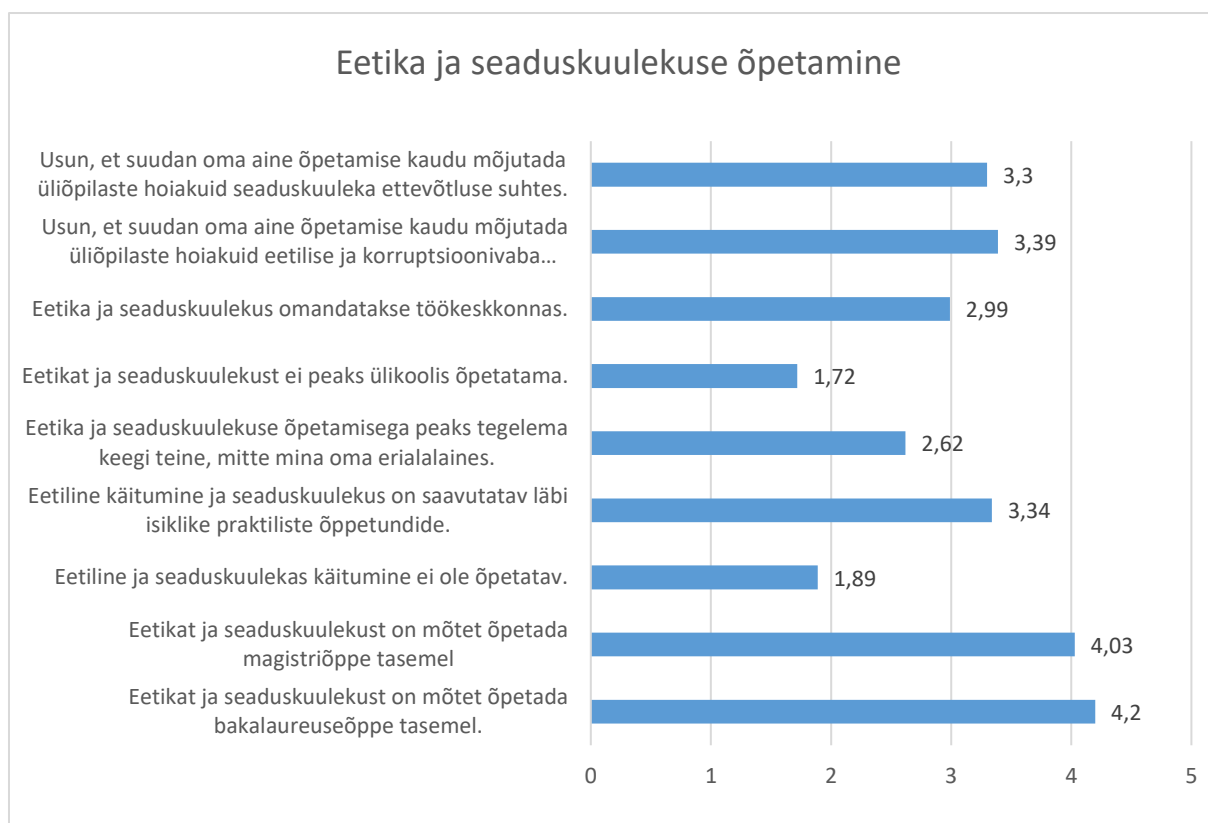
Joonis 1 Eetika, korrupsiooni ja majanduskuritegudega seotud teemade käsitlemine õppeainetes (keskmine hinnang)

Uurimist vajaks arvamus, et üliõpilased justkui ei huvitugi majanduskuritegude käsitlemisest erialaainetes (pigem ei huvitu 2,07) Sellised vastused võivad olla peegelduseks õppejõu enda hoiakutest nende teemade käsitlemisel ehk kui õppejõud ise ei ole huvitatud, siis sellest võib johtuda ka arvamus, et üliõpilased ei ole huvitatud ja neid teemasid ka ainelooengutes ei käsitleta.

Õppejõud on lisanud vabavastustena mõningaid näiteid, mida ja kuidas nad antud teemasid oma ainetes käsitlevad. Kõik kommentaarid on leitavad raporti lisa nr 2.

Üldiselt on eetika teemale lähenemine seotud erialase või valdkondliku lähenemisega. Õppejõud käsitlevad eetika küsimusi pigem spetsiifiliselt kui laialt, ühiskondlikust perspektiivist. Mõnedel juhtudel nähtus vastustest, et eetika õpetamisena käsitletakse ka akadeemilise eetika küsimustele tähelepanu pööramisega (nt: *Eetikateemadest räägin esimeses loengus ja vajadusel hiljemgi seoses eksamiga. Samuti seoses lõputööde kirjutamisega*). Vastajad osutasid, et korrupsioonist kõneldakse peamiselt siis, kui teema käsitlemine toimub laiemas ühiskondlikus kontekstis (*Probleemi lahendamise ülesanded, kus valitakse ise ühiskonna oluline probleem - sageli tuleb see korrupsiooni või jätkusuutliku arengu valdkonnast*). Sageli seostatakse eetika ja korrupsiooni teemasid just jätkusuutliku arengu ja säästlikkusega (*Jätkusuutlik äritegevus, keskkonnasäästlik tootearendus, inimkeskne disain*). Enim osutati ausa äritegevuse teemade käsitlemisele seoses finantssektoriga, maksunduse ja auditeerimisega seotud ainetes. Samas näiteks kommentaar, et *Õpetan kõrgemat matemaatikat. See ei ole aine, mille käigus nimetatud teemad saaksid kõne alla tulla*, viitab asjaolule, et korrupsiooni ja majanduskuritegude teemasid ei ole kerge ainetesse põimida. Analoogseid mõttekäike oli veel paar korda kajastatud. Siinkohal võiks kõne alla tulla soovitusend nende teemade käsitlemist toetavate koolituste ja töötubade jaoks. Rõhutati ka seda, et *õppejõud peab ise oma tegevustes vastama eetilistele ja seaduskuulekuse tingimustele*.

Oluline on uurida õppejõudude uskumusi kuivõrd nad arvavad, et eetilist käitumist ja seaduskuulekust on võimalik kõrgkoolis õpetada (Wheeler, 2007). Kui puudub uskumus, siis ei ole võimalik ka neid teemasid õppejõududele käsitlemiseks pakkuda. Joonis 2 illustreerib vastajate hinnanguid, et on vaid üksikud õppejõud, kes leiavad, et eetikat ja seaduskuulekust ei ole mõtet ülikoolis õpetada (kesk. 1,72) või et eetiline ja seaduskuulekus ei ole üldse õpetatavad. Pigem nõustutakse, et eetikat ja seaduskuulekust peaks õpetama nii bakalaureuse kui ka magistritasandil (keskmised üle 4).

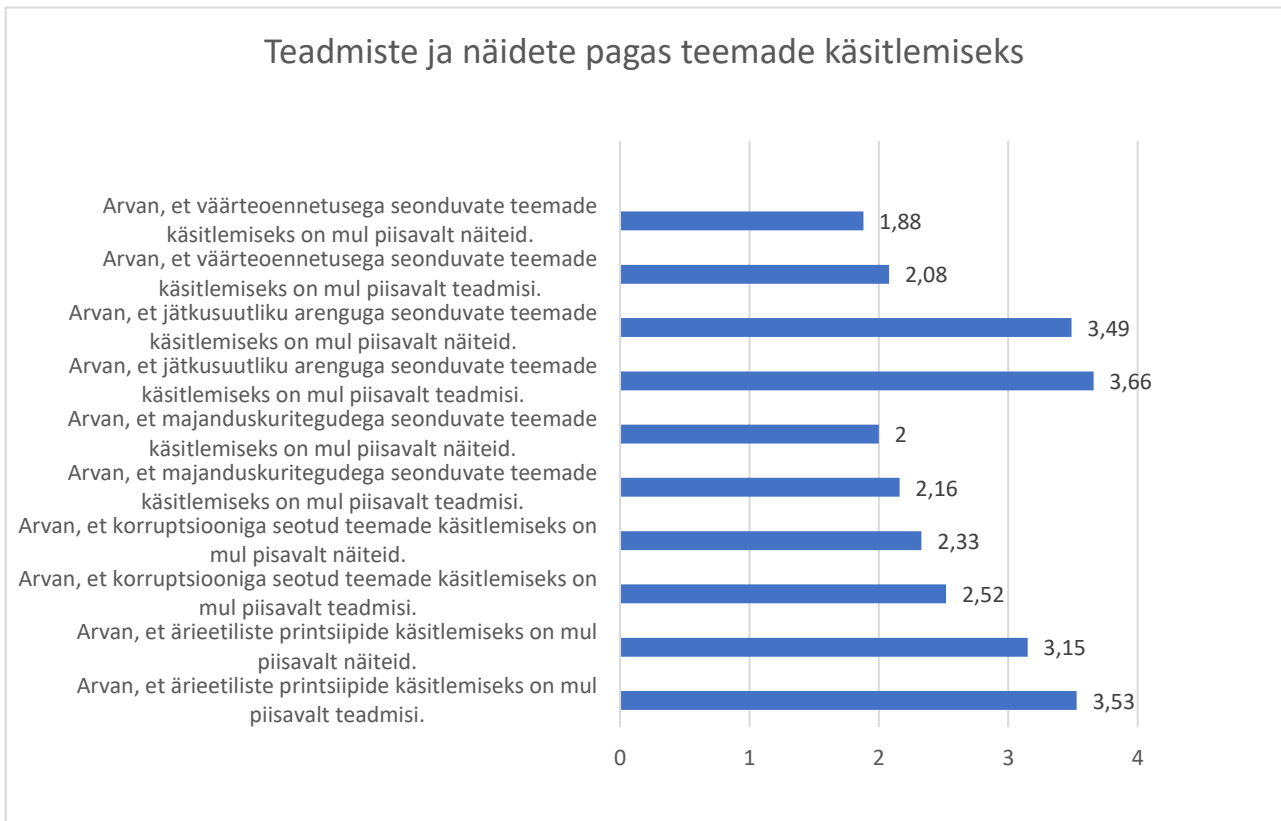
Joonis 2 Eetika ja seaduskuulekuse õpetamine ülikoolis (keskmine hinnang)

Suuremat tähelepanu peaks pöörama meetmetele, mis aitavad tõsta õppejõudude uskumust, et nad suudavad oma aine õpetamisega oluliselt mõjutada üliõpilaste hoiakuid seaduskuuleka, eetilise ja korrupsioonivaba ettevõtluskeskkonna kujunemise suhtes.

Joonisel 3 on välja toodud õppejõudude keskmised hinnangud, mis näitavad, kas neil on piisavalt teadmisi ja näiteid eetika, jätkusuutlikkuse, korrupsiooni, majanduskuritegude ja väärteoennetusega seotud teemade kohta.

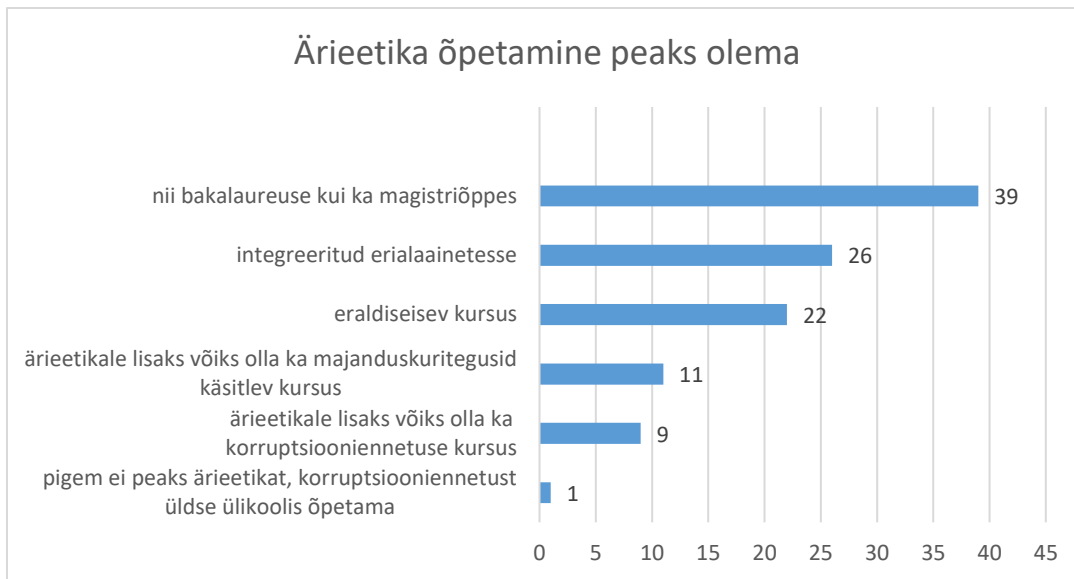
Õppejõud käsitlevad oma loengutes neid teemasid, mille kohta on neil nii teadmisi kui ka sobilikke näiteid. Taas on näha, et eetika ja jätkusuutlikkuse kohta arvavad õppejõud, et neil on piisavalt asjakohaseid näiteid ja teadmisi, kuid majanduskuritegude ja väärteoennetuse kohta on vajaka nii

teadmistest kui ka sobilikest näidetest. Seega on käesoleva projekti tööriistakasti vaja lisada näiteid ja viiteid allikatele, kust õppejõud saaksid teemade kohta vastavaid materjale hankida.

Joonis 3 Teadmiste ja näidete pagas (keskmine hinnang)

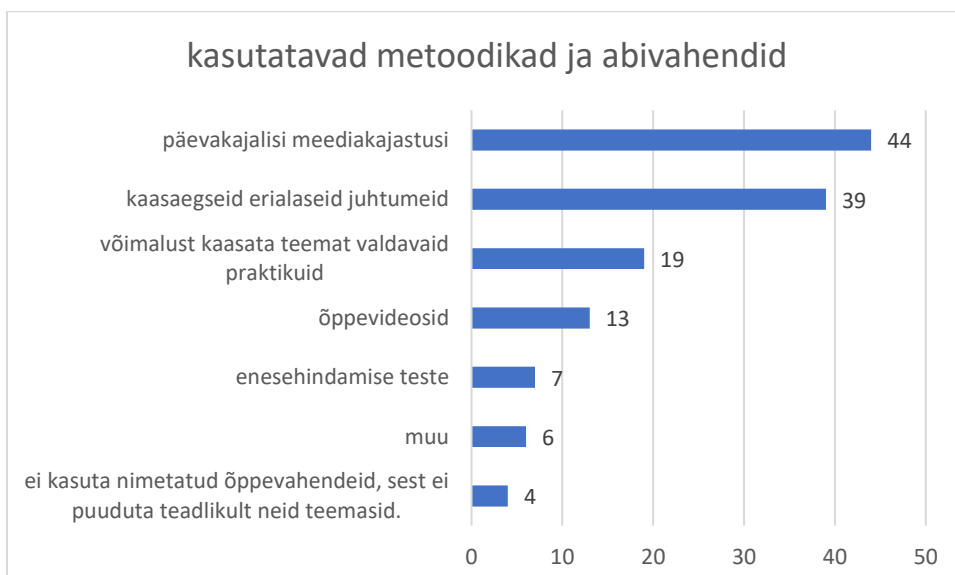
Ärieetika õpetamine kõrgkoolis peaks olema realiseeritud nii eraldiseisva aina kui ka integreerituna teistesse ainetesse (Joonis 4). Samuti leidsid vastajad, et ärieetika õpetamine võiks olla õppekavades nii bakalaureuse kui ka magistriõppe tasandil. Seega õppejõud väärtustavad eetiliste teemade käsitlemist, korrupsiooni ja majanduskuritegude temaatika sobitaks hästi ärieetika aine sisuks. Siit ka soovitus kujundada ärieetika ainekavad vastavalt õppe tasemele ja erialale. Seda seisukohta kinnitab ka lisatud kommentaar *Korrupsiooni teemat võiks süvendatult käsitleda ärieetika aines, kuid sellega seotud karistusi, st. õiguslikku aspekti, ikkagi äriõiguse aines ja teistes õigusainetes*. Kümnekond vastajat arvasid, et majanduskuritegude ja korrupsiooniennetus võiks olla ka eraldiseisva kursusena.

Joonis 4 Ärieetika õpetamise vorm kõrgkoolis (vastajate arv)

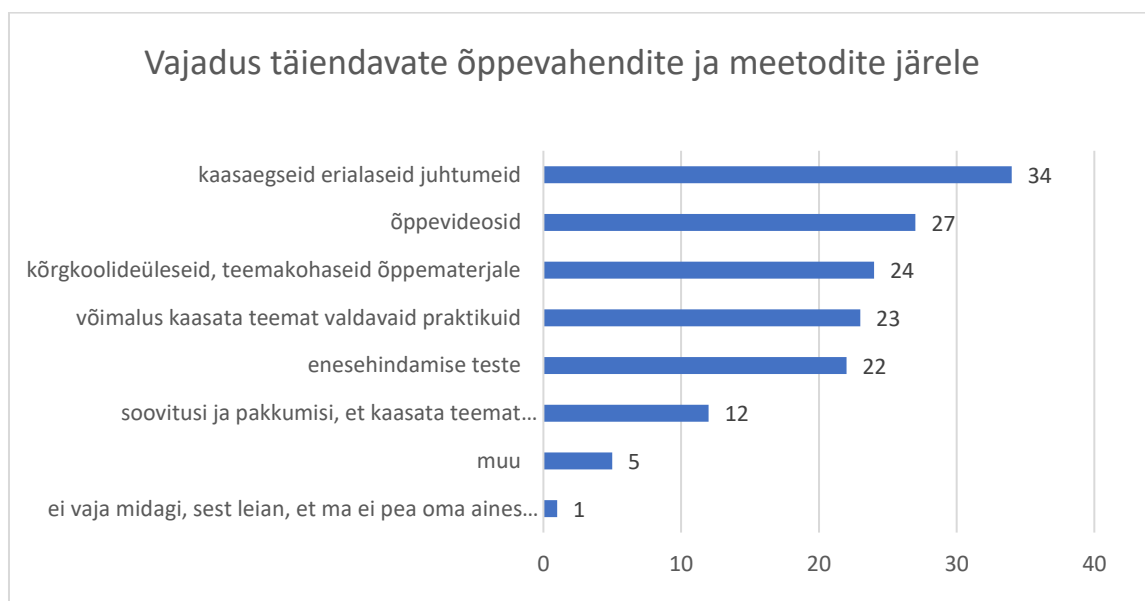
Uurisime, milliseid õppevahendeid kasutavad õppejõud juhul, kui nad oma aines eetika, korruptsiooni ja majanduskuritegudega seotud teemasid käsitlevad. Tulemused on visualiseeritud joonisel 5.

Päevakajalised meediakajastused ja kaasaegsed erialased juhtumid on enamkasutatavad õppevahendeid, mida õppejõud kasutavad eetika, korruptsiooni, majanduskuritegude ja kuriteoennetusega seotud teemade integreerimiseks oma ainesse.

Joonis 5 Õppetöös kasutatavad meetodid ja õppevahendid (vastajate arv)

Käesoleva uuringu üks eesmärke oli välja selgitada, milliseid õppevahendeid ja võimalusi õppejõud täiendavalt vajaksid. Saadud vastused annavad sisendi projekti käigus loodava tööriistakasti sisu jaoks (vt joonis 6). Uuringus osalenud õppejõud sooviksid rohkem sobilikke õppevideoid (27 vastajat), samas kui senini on õppevideoid kasutanud vaid 13 vastanut. Selgelt joonistus välja ka vajadus kõrgkooliülese teemakohaste õppematerjalide järele ja võimalust kaasata teemat valdavaid praktikuid oma erialatundidesse. Õppijatele mõeldud enesehindamistestid on samuti 22 vastaja jaoks oluline meetodika, mis teisalt toetaks ka õppejõudude eneseuskumust, et nad suudavad oma aine õpetamisega mõjutada üliõpilaste hoiakuid eetilise ja korrupsioonivabama ettevõtluskeskkonna suhtes.

Joonis 6 vajadus täiendavate õppevahendite järele (vastajate arv)

Kuigi õppejõud leidsid, et enamasti kasutataksegi kaasaegseid juhtumeid ja päevakajalisi meediakajastusi, leiti siiski, et täiendavalt soovitakse saada kaasaegseid erialaseid juhtumeid ja teemakohaseid õppematerjale.

Kokkuvõte ankeetküsitlusest

Õppejõudude vastustest võib järeldada, et ärietika ja jätkusuutlikkuse temaatikat käsitletakse erialalastes loengutes piisavalt, õppejõududel on asjakohaseid näiteid ja ka teadmisi temaatika käsitlemiseks. Korrupsiooni ja majanduskuritegude temaatika on käsitletud vaid vähesel määral, seda enamasti ainetes, mis on seotud finantsjuhtimisega või maksundusega. Samuti selgus, et

korruptsiooni ja majanduskuritegudega seotud teemade käsitlemiseks on õppejõududel vähe teadmisi ja näitejuhtumeid.

Nimetatud teemade käsitlemise vajalikkuses ei ole aga kahtlusi ja enamus õppejõude leidis, et ärieetikat peaks õpetama nii bakalaureuse kui ka magistriõppe tasemel nii eraldiseisva kursusena kui ka integreerituna erialastesse ainetesse. Kõlama jäi ka hoiak, et kui õppejõud otseselt ei õpeta eetikast, siis ei ole aines ka kohta nende teemade käsitlemiseks. Heaks näiteks võib aga tuua ühe inglise keele õppejõu vastuse, kus ta leidis, et eetilised teemad (*näit. whistleblowing*) inglise keele õpetamisel on siiski väga head ja pakuvad ka huvi üliõpilastele.

4. Ettepanekud ja tööriistakast

4.1. Ettepanekud eetika, korrupsiooni-ja majanduskuritegude ennetuse käsitlemiseks ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavades

Ettepanekud põhinevad uuringu tulemustel ja teadusartiklites välja toodud soovitudel.

1. Õppekavade analüüs näitas, et ärieetika on õppekavas kas kohustusliku või valikainena kajastatud, seega üliõpilastel võimalus ja ligipääs antud ainele on olemas. Juhul, kui õppekava üldistes õpiväljunditeks on eetiline ja vastutustundlik käitumine ning teadlikkus, siis tuleks õppekavajuhtidel analüüsida, mil moel üliõpilane (ka see, kes valikainet ei vali), õppekavaülesed õpiväljundid omandab.
2. Intervjuudest selgus, et õppekava muudatusi on lihtsam ellu viia ja põhjendada, kui vastavad korraldused õppekavade täiendamiseks tulevad kõrgharidust korraldavata või kontrollivate asutuste, ülikooli või teaduskonna poolt. Seega võiks ministeeriumite, kvaliteediagentuuride, akrediteerivate institutsioonide ja kõrgkoolide vahelises kommunikatsioonis ja riigi kõrghariduspoliitika planeerimises neile teemadele enam tähelepanu pöörata.
3. Uuringust selgus, et ärieetika õpetamine võiks olla õppekavades nii bakalaureuse- kui ka magistriõppe tasemel. Õppejõud väärtustavad eetiliste teemade käsitlemist ning korrupsiooni ja majanduskuritegude temaatika saaks põimida ärieetika aine sisuga. Õppekavajuhid võiksid toetada rohkem ärieetika õppejõudude ja erialalainete õppejõudude omavahelist koostööd eetika, korrupsiooni ja majanduskuritegudega seotud teemade käsitlemiseks.
4. Õppekavajuhid võiksid korraldada õppejõududele infoseminare ideede ja kogemuste vahetamiseks nii ühe kõrgkooli sees kui ka kõrgkoolide vaheliselt.
5. Vastajad arvasid, et majanduskuritegude- ja korrupsiooniennetus võiks olla õppekavades ka eraldiseisva õppeainena. Kõrgkoolid võiksid kaaluda võimalusel temakohase valikaine pakkumist.
6. Uuringus osalenud õppejõud sooviksid rohkem sobilikke õppevideosid ja kõrgkooliüleseid temakohaseid õppematerjalide. Võiks luua ühise repositooriumi õppevideote ja näitlike õppematerjalide jaoks. Repositoorium peaks asuma neutraalsel online platvormil nagu e-koolikott (hetkel puudub seal kõrgkoolide portaal), HARNO moodle vms. Üheks võimaluseks on kasutada ära www.korrupsioon.ee leheküljel olevat mahukat infopanka

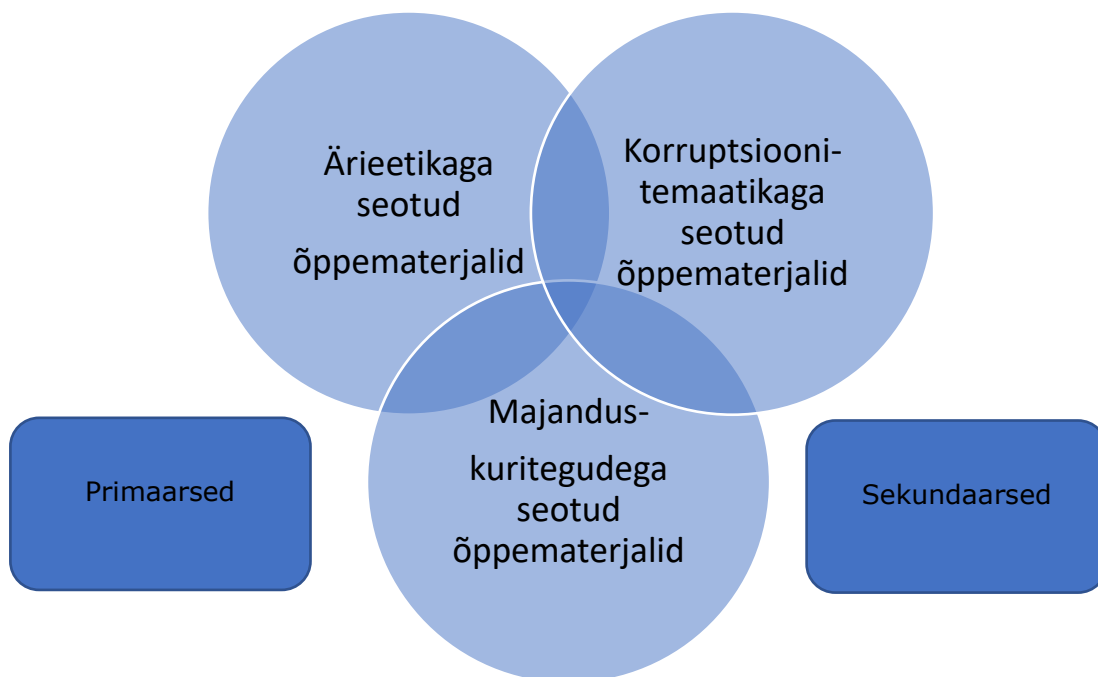
ning lisada lehekülje alateemana õppematerjalide kogu kõrgkoolidele. Viimase eeliseks on korruptsioonilehekülje suurem tuntus kui võimalikul uuel platvormil.

7. Koostada nimekiri ekspertidest-külalislektoritest, et võimaldada hõlpsamalt kaasata teemat valdavaid praktikuid erialatundidesse. Nimekirja peaks jooksvalt täiendama, mis eeldab teema eest püsiva vastutaja määramist.
8. Koostada õppijatele mõeldud eetikalaste pädevuste enesehindamistestid, et kontrollida isikuarengu protsessi ja teisalt toetada õppejõudude eneseuskumust, et nad suudavad oma aine õpetamisega mõjutada üliõpilaste hoiakuid eetilise ja korruptsioonivabama ettevõtluskeskkonna kujundamiseks.
9. Justiitsministeerium võiks kord aastas kokku kutsuda ümarlaua ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekava juhtide ja ärietika õppejõududega, et hoida majanduskuritegude ja korruptsioonitemaatika ettevõtlusõppe õppejõudude seas aktuaalsena (võimalusel kaasata vastavate ametkondade või ministeeriumide esindajaid).
10. Võimaldada avalik ligipääs raportile.

4.2 Tööriistakast

Tööriistakast on üles ehitatud põhimõttel, et info ja sobilike materjalide otsimine oleks lihtne ja loogiline. Tööriistakasti loomisel on arvesse võetud uuringu erinevatest osadest saadud sisendinfot ja teaduskirjanduses toetatud õppemeetodeid.

Tööriistakasti temaatika on jaotatud kolmeks alateemaks, mis omakorda on liigitatud primaarseteks ja sekundaarseteks materjalideks (vt joonis 7). Primaarsed materjalid on konkreetse valdkonnaga seotud juhtumid, videod, artiklid ja muud asjakohased materjalid, sekundaarsete materjalide all on linke ja artikleid, mis toetavad antud temaatika õpetamist. Kuivõrd korruptsiooni, eetikat ja majanduskuritegudega seonduvat käitumist on mõnikord raske piiritleda, siis on materjalid ja meetodikad mõnikord kattuvad ja sobilikud kasutamiseks erinevate teemade käsitlemisel.

Joonis 7 tööriistakasti koostamise skeem

Alljärgnevides tabelites on välja toodud õppematerjalid ja viiteid allikatele, mida ärieetika, korruptsiooni ja majanduskuritegude käsitlemisel saab õppetöös kasutada. Õppematerjalide ja

võimalike külalislektorite tabeleid täiendatakse Vabariigi Prokuratuuri ja maksuameti poolt saadava sisendiga jaanuaris 2021.

Ärietikaga seotud õppematerjalid

Uuringu tulemused näitasid, et ärietika on üldjuhul ettevõtluse ja ärijuhtimise õppekavadesse lisatud ja õpiväljundid kirjeldatud. Allolevas tabelis on täiendavaid näitejuhtumeid ja viiteid, mida ärietika loengutes või ka teistes erialaainetes kasutada.

Tabel 3 Ärietikaga seotud õppematerjalid

Allikas	Sisu kirjeldus	Õppematerjali link või viide
Primaarsed		
Tartu Ülikooli eetikakeskus	Erinevaid eetikaalaseid juhtumeid ja nende tõlgendusi	https://www.eetika.ee/et/eetika-moraal/arietika
Merle Ojasoo, TalTech õppematerjal	Eestipõhised juhtumid inglise keeles (koostööt huvigruppidega, personalijuhtimisest, hankekorraldusest, reklaamieetikast.)	Cases of Business Ethics Cases of Business Ethics with Teaching Notes Merle Ojasoo, PhD (office.com)
CSR/SME	Seitse eetilist dilemmat vastutustundlikust ja ausast ettevõtlusest.	https://www.frareg.com/CSR/ee/dilemma_en.htm
Markkula Center for Applied Ethics, Santa Clara University	Ärietilised näitejuhtumid	https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/business-ethics/resources/cases/
Sekundaarsed		
Doha deklaratsioon	The Doha Declaration koduleht sisaldab erinevaid e-kursuseid ja õppematerjale korruptsioonivaba ja majanduskuritegude ennetamise ja ärietika teemadel.	https://www.unodc.org/e4j/en/index.html
Vastutustundliku ettevõtluse foorum	Koondab infot vastutustundlike ettevõtluse ja eetilise äritegevuse kohta	http://www.csr.ee/ http://www.csr.ee/vastutustundlik-ettevotlus/
ÜRO SDG	Jätksuutliku arengu 17 eesmärki	https://sdgs.un.org/goals

Majanduskuritegudega seotud õppematerjalid

Ettevõtluse ja ärijuhtimise õppekava üliõpilane, kellele on majanduskuritegudega seotud teemasid tutvustatud, võiks teada:

- Mis on keelatud kokkulepped?
- Mis on turgu valitseva seisundi kuritarvitamine?
- Mis on ausettevõtluskeskkond
- Mis on aus raamatupidamine, pangandus ja kuidas ennetada rahapesujuhtumeid.

Tabel 4 Majanduskuritegudega seotud õppematerjalid

Materjali allikas	Sisu kirjeldus	Õppematerjali link või viide
Primaarsed		
Katrin Tasa, Konkurentsiamet	Käesoleva uuringu raames loodud näitejuhtumid koos selgitustega (keelatud kokkulepped, turgu valitseva seisundi kuritarvitamine, koondumiste kontroll)	Konkurentsireeglid – juhised ja lühikaasused Vt raporti lisa nr 4
Maria Entsik, Riigiprokuratuur	Käesoleva uuringu raames loodud näitejuhtumid koos selgitustega (hinnamanipulatsioon, raamatupidamiskuritegu)	Kaasus 1 - hinnamanipulatsioon Kaasus 2- raamatupidamiskuritegu Vt. raporti lisa nr 6
Anneta Sinisalu, Maksuauditi osakonna juhtiv maksuaudiitor	Maksurikkumised ja selle ennetamine	Vt raporti lisa 7
Merle Ojasoo, TalTech õppematerjal	Eestipõhised juhtumid inglise keeles (koostööst huvigruppidega, personalijuhtimisest, hankekorraldusest, reklaamieetikast,)	Cases of Business Ethics Cases of Business Ethics with Teaching Notes Merle Ojasoo, PhD (office.com)
Kate Garbes, TedEx	Inimkaubandus, „kaasaegne orjandus“, töötajate väärkohtlemine	Modern slavery, hidden in plain sight Kate Garbes TEDxExeter - YouTube (kestvus 13 minutit)
Tim Bennett	Mis on rahapesu ja kuidas seda ära tunda, lühivideo maailma ühest suurimast finantskuriteost.	Money Laundering - How the world's biggest financial crime affects you https://www.youtube.com/watch?v=a1nW_dPOEJk
ETV/Rootsi TV	Dokfilm Swedbanki ja Danskebanki seotusest rahvusvahelise rahapesuskeemiga	https://etv.err.ee/1158082/swedbank-ja-rahapesu Rootsi TV produktsioon (kestvus 56 minutit)

Rahapesu andmebüroo	Rahapesu andmebüroo soovitusel kohustatud isikute tegevusest tulenevate riskide juhtimiseks	807337.pdf (politsei.ee)
Eesti Pank	Rahapesust Eestis. Eesti Panga seminar 15. september, 2020 Me peame rääkima rahapesust: tõhusam võitlus ja toimivad pangateenused Seminari avasessioonil arutleti selle üle, milliseid jõupingutusi tehakse rahapesu tõkestamiseks Eestis ja rahvusvaheliselt; millised tagajärjed on rahapesul riigi julgeoleku ja majanduspoliitilisest vaatest; ning milline on mõju Eesti pangandusturule ja finantsjärelevalvele. Teadmisi ja kogemusi jagavad valdkonna tippspetsialistid esinejad-. Madis Müller, Erkki Koort, Veikko Tali, Kilvar Kessler jt.	Seminari ülekande OTSE: seminar rahapesu tõkestamise ja pangateenuste kättesaadavuse teemadel Eesti Pank (kestvus 1t 30 minutit)
Monika Rihma, Audere International	Mis on hoolsuskontroll? Näitejuhtum varade varjamise ja keelatud majandus- ja poliitilane koostöö (rahvusvaheline näide)	Raporti lisa nr 5
KVE ja TalTech	Intervjuu Anna Rombergiga, kes on eetika ja vastavuskontrolli nõunik Salvastatud KVE ja TalTechi korruptsiooniennetuse ja hea äritava smearil . 9.01.2019.	Anna Romberg: Whistleblowing, Corruption and Bad management behavior - YouTube (kestvus 27 minutit)
Rahandusministerium	Hea juhtimistava ja ettevõtluspoliitikat toetavad juhendid, õigusaktid ja koolitusmaterjalid	https://www.rahandusministerium.ee/et/finants-ja-ettevotluspoliitika/rahapesu-ja-terrorismi-rahastamise-tokestamine
Panga-liit	Vastutustundlik ja ausa panganduse temaatika, rahapesu tõkestamine	https://www.pangaliit.ee/rahapesu-tokestamine
Finantsinspektor	Rahapesu tõkestamise alased Eestis ja Euroopa Liidu juhendid ja õigusaktid	https://fi.ee/et/finantsinspektor/rahapesu-tokestamine/rahapesu-tokestamisealased-estis-ja-euroopa-liidu-juhendid-ja-oigusaktid
Money Laundering Bulletin	Rahapesujuhtumid	https://www.moneylaunderingbulletin.com/legalandregulatory/cases/
Sekundaarsed		
CoE ECCD	Euroopa Nõukogu majanduskuritegude veebileht	https://www.coe.int/en/web/corruption

	Dokumentaalfilm Enron: The Smartest Guys in the Room (2005) USA energiahiid, Enron, suuruselt 7. ettevõtte USA läks pankrotti vähem kui aastaga. Selles dokumentaalfilmis on rõhutatud inimlikule draamale, omakasule ja võimule, Enroni niiditõmbajatest kuni Ameerika Presidendini välja.	Tasuline allalaadimine Youtube, Vimeo, vm voogedastus kanalid (kestvus 1t 50 min)
OECD	Majandus- ja finantskuritegudest	https://www.oecd.org/dac/accountable-effective-institutions/efc.htm
OECD	Vastutustundliku äri juhtnõõrid	http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf
HBO	Film Bernie Madoffist, kes varastas Ponzi skeemiga \$65 miljardit ja mida peetakse USA ajaloo suurimaks pettuseks.	Mängufilm "Valede võlur" The Wizard of Lies (TV Movie 2017) - IMDb
Doha deklaratsioon	The Doha Declaration koduleht sisaldab erinevaid e-kursuseid ja õppematerjale korrupsioonivaba ja majanduskuritegude ennetamise ja ärietiika teemadel	https://www.unodc.org/e4j/en/index.html

Korruptsiooniga seotud õppematerjalid

Ettevõtluse ja ärijuhtimise õppekava üliõpilane, kellele on korruptsiooni teemat tutvustatud võiks teada :

- Mis on korruptsioon?
- Millised on peamised ettevõtlusega seotud korruptsiooni põhjused ja allikad?
- Millised on erasektori korruptsiooni eripärad?
- Mis on vihjeandmine ja vihjeandmise mehhanismid organisatsioonides?

Tabel 5 Korruptsiooniga seotud õppematerjalid

Materjali allikas	Lisainfo	Õppematerjal link või viide lisale
Primaarsed		
Justiitsministeerium	Ministeeriumi kodulehe alamlehekülg korruptsiooni teemade ülevaatlikuks käsitlemiseks	www.korruptsioon.ee Näited, juhtumid koos lahenduste ja õigete vastustega. Alamleheküljed, mida saab interaktiivselt kasutada korruptsiooniteadlikkuse tõstmiseks https://myydimurdja.korruptsioon.ee/ https://hindan.korruptsioon.ee/ https://www.korruptsioon.ee/et/korruptsiooniriskide-juhtimine-aris/korruptsioonialased-koolitusmaterjalid-ettevotetele
Politsei ja Piirivalve Amet	Korruptsiooni ja majanduskuritegude ennetus	Juhend kahtlaste tehingute tunnuste kohta https://www.politsei.ee/files/Rahapesu/juhend-kahtlaste-tehingute-tunnuste-kohta.pdf?454a9468a1
Politsei ja Piirivalve Amet	Korruptsioonikuritegude büroo ülevaade	https://www.politsei.ee/files/Korruptsioon/Trykised/kokkuvote-2018-2019.pdf?01efaab76a
KVE MTÜ	Ühingu Korruptsioonivaba Eesti kodulehekülg	http://transparency.ee/ http://transparency.ee/cm/publikatsioonid
KVE MTÜ	Soovitused vihjeandmise mehhanismide loomiseks ettevõtetes. Vihjeandmise mehhanism ettevõttes/töörüistakast	http://transparency.ee/cm/publikatsioonid/vihjeandmise-mehhanism-ettevottes-tooriistakast http://transparency.ee/cm/publikatsioonid/vihjeandmise-mehhanism-ettevottes-tooriistakast-vene-keeles
Riigikontroll	Riigikontrolli aruanded ja näited	Riigikontrolli audit näited (vt lisa nr 3) koos soovitusliku lahendusega (paneks sekundaarseks?)

Transparency International	Materjale korruptsiooni käsitlemiseks rahvusvahelisel tasandil	https://www.transparency.org/en/
Sekundaarsed		
UN SDG	ÜRO jätkusuutliku arengu e-õppe korruptsiooniennetus-kursus	https://www.unsdglearn.org/courses/advanced-anti-corruption-prevention-of-corruption/
Doha Deklaratsioon	Erinevaid e-kursused ja õppematerjalid korruptsioonivaba ja majanduskuritegude ennetamise ja ärietika teemadel	https://www.unodc.org/e4j/en/index.html

Projekti meeskond koostöös justiitsministeeriumiga on pidanud läbirääkimisi partneritega maksuametist, konkurentsiametist ja prokuratuurist, et pakkuda võimalikke külalislektoreid erialaainete loengutesse reaalsest majandusalastest kuritegudest ja nende ennetusest rääkima. Allolevas tabelis 6 on välja toodud võimalike külalislektorite nimed ja kontaktid. Külalislektorid on andnud nõusoleku, et kõrgkoolide õppejõud võivad loengukutsega nende poole pöörduda, kuid ei ole tagatud, et külalislektorid alati põhitööst tulenevate kohustuste tõttu saaksid loengukutse vastu võtta. Seega palume mõistvat ja vastutustundlikku suhtumist alltoodud kontaktide käsitlemisel.

Tabel 6 Loetelu võimalikest külalislektoritest

Lektor	Valdkond	Asutus/amet	kontakt/kontaktisik
Steven Hristo Evestus	Korruptsiooniennetus	Korruptsioonivaba Eesti MTÜ, juhatuse esimees	stevenhristo.evestus@gmail.com
Carina Paju	Korruptsiooniennetus, vihjeandmise süsteem	Korruptsioonivaba Eesti MTÜ, tegevjuht	carina.paju@transparency.ee
Hanno Pevkur	Korruptsiooniennetus	Riigikoguliige, endine justiitsminister	hanno.pevkur@riigikogu.ee
Kaja Kallas	Konkurentsialased süüteod	Riigikogu liige, advokaat	kaja@reform.ee
Elsa Leiten	Huvide konflikt, korruptsiooniennetus	siseaudiitor	elsa.leiten@ut.ee

Paavo Koch	Majanduskuriteod (pankrotid, ettevõtete ühinemised, hanked jms)	Koch&Partnerid, Vandeadvokaat	paavo.koch@kochpartners.ee
Asso Prii	Korruptsioon, huvide konflikt, vastavuskontroll	Advokaadibüroo Supremia, Vandeadvokaat	assoprii@gmail.com
Monika Rihma	Majanduskelmused, varade tuvastamine ja strateegia (rahvusvaheline vaade)	Audere International, Direktor	m.rihma@audereinternational.com (online loengud)
Juhan Pöldroos	Keelatud kokkulepped ja turgu valitseva seisundi kuritarvitamine	Konkurentsiamet, järelevalveosakonna juhataja–peaökonomist	juhan.poldroos@konkurentsiamet.ee , tel 6672450
Katrin Tasa	Keelatud kokkulepped ja turgu valitseva seisundi kuritarvitamine	Konkurentsiamet, järelevalveosakonna juhataja asetäitja.	katrin.tasa@konkurentsiamet.ee
Külliki Lugenberg	Koondumiste kontroll	Konkurentsiamet, koondumiste kontrolli osakonna juhataja.	kylliki.lugenberg@konkurentsiamet.ee ja tel 667 2483
Mari – Liis Sööt	Korruptsiooni- ja majanduskuritegude ennetus	Justiitsministeerium, krimaalpoliitika osakonna analüüsi talitluse juhataja	Mari-Liis.Soot@just.ee
Kätlin-Chris Kruusmaa	Korruptsiooni- ja majanduskuritegude ennetus	Justiitsministeerium, krimaalpoliitika osakonna analüüsi talitluse nõunik	Katlin.Kruusmaa@just.ee
Taavi Pern	Majanduskuriteod	Riigi Prokuratuur, juhtiv riigiprokurör	taavi.fern@prokuratuur
Remo Perli	Korruptsioonikuriteod, korruptsiooniennetus	Korruptsioonikuritegude büroo keskkriminaalpolitsei (PPA)	remo.perli@politsei.ee Tel: 51994429
Vesta Õunpuu	Maksu- ja tollialased loengud	Maksu -ja Tolliamet, Otseste ja kaudsete maksude talitus konsultant	vesta.ounpuu@emta.ee

Kokkuvõte

Kuigi magistriõppe õppekavades Tartu Ülikoolis ja TalTechis ei ole eraldi ettevõtluse eetika ainet, siis õppekavadel õpetatavate õppejõudude arvamusel tuleks eetikat, korrupsiooni ja seaduskuulekuste teemasid siiski käsitleda nii bakalaureuse- kui ka magistritasemel. Samuti kalduti arvama, et ärieetika peaks olema nii eraldiseisev aine kui ka integreeritud erialaainetesse. Üha rohkem muutub kõrgharidus digitaalsemaks ja maailmas on palju häid praktikaid, kuidas eetilisi situatsioone virtuaalreaalsuses läbi mängida ja seeläbi kogemustest õppida. Uuringust tulenevate ettepanekute elluviimine on proaktiivne lähenemine eetilisele ja ausama ärikeskkonna kujundamisele. Antud uuringu läbiviimise kogemus lubab eeldada kõrgkoolide valmisolekut, et integreerida majanduskuritegude ja korrupsiooniennetuse temaatika ärijuhtimise ja ettevõtluse õppekavadesse.

Nii intervjuudest kui ka ankeetküsitluse kommentaaridest jäi kõlama tunnustus uuringu algatajatele. Leiti, et nende teemadega tegelemine on väga oluline ja uuringus osalejad näitasid üles valmisolekut oma õppetegevust teise pilguga analüüsida ning ärieetika, korrupsiooni- ja majanduskuritegude ennetusega seotud teemasid sisulisemalt ja põhjalikumalt õppekavades käsitleda.

Kasutatud kirjandus

1. Alumäe, T., Tilk, O. (2018). Asadullah. "Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech" Baltic HLT
2. Christensen, L.J., Peirce, E., Hartman, L.P. *et al.* Ethics, CSR, and Sustainability Education in the *Financial Times* Top 50 Global Business Schools: Baseline Data and Future Research Directions. *J Bus Ethics* **73**, 347–368 (2007). <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9211-5>
3. Cornelius, N., Wallace, J. & Tassabehji, R. An Analysis of Corporate Social Responsibility, Corporate Identity and Ethics Teaching in Business Schools. *J Bus Ethics* **76**, 117–135 (2007). <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9271-6>
4. Gates, D. Bradley R. Agle, and Williams, R.W. (2018). The Routledge Companion to Business: Ethics Teaching business ethics Current practice and future directions.
5. Jonson, E.P., McGuire, L. and Cooper, B. (2016), Does teaching ethics do any good?, *Education + Training*, Vol. 58 No. 4, pp. 439-454. <https://doi.org/10.1108/ET-11-2015-0110>
6. Magrizos, S. (2020), "Teaching business ethics in a digital world", *Journal of Global Responsibility*, Vol. 11 No. 4, pp. 377-386. <https://doi.org/10.1108/JGR-02-2020-0026>
7. Rossouw, G.J. (2011). The Global Survey of Business Ethics as Field of Training, Teaching and Research: Objectives and Methodology. *Journal of Business Ethics* **104**, 1–6. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1256-z>
8. Saarniit, L.; Pevkur, A. (2019). Teaching Ethics in Academic Curricula: Case of Five Disciplines in Estonian Public Universities. *Ethical Perspectives*, **26** (1(2019)), 33–58. DOI: 10.2143/EP.26.1.3286288.
9. Sholihin, M., Ratna Candra Sari, R. C., Yuniarti, N., Ilyana, S. (2020). A new way of teaching business ethics: The evaluation of virtual reality-based learning media, *The International Journal of Management Education*. Vol.18, Issue 3, 100428, pp.1- 13.
10. Sims, R.R., Felton, (2006). E.L. Designing and Delivering Business Ethics Teaching and Learning. *J Bus Ethics* **63**, 297–312 . <https://doi.org/10.1007/s10551-005-3562-1>
11. Tormo-Carbó, G., Oltra, V., Klimkiewicz, K., & Seguí-Mas, E. (2019). “Don't try to teach me, I got nothing to learn”: Management students' perceptions of business ethics teaching.
12. Tormo-Carbó, G.; Oltra, V.; Seguí-Mas, E.; Klimkiewicz, K. (2016). How effective are business ethics/CRS courses in higher education?. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. **228**:567-574. doi:10.1016/j.sbspro.2016.07.087

13. Waples, E. P., Antes, A. L., Murphy, S. T., Connelly, S., & Mumford, M. D. (2009). A Meta-Analytic Investigation of Business Ethics Instruction. *Journal of Business Ethics*, 87(1), 133-151.
14. Wheeler, D. L. W. (2007). The development and construct validation of the Epistemological Beliefs Survey for Mathematics. Oklahoma State University.
15. Weber, J. (1990). Measuring The Impact Of Teaching Ethics To Future Managers, *Journal of Business Ethics*, Vol. 9 No. 3.
16. Kõrgkoolide koduleheküljed

Lisad

Lisa nr 1 Pool- struktureeritud intervjuu õppekavajuhtidega kava ja ajaplaan

Intervjuu kontekst on välja selgitada, kuidas ettevõtluse ja ärierialade õppekavades käsitletakse ärireeetika, korrupsiooni ja majandusalaste kuritegudega (nt maksu-, äriühingute, rahapesu, konkurentsialaste süütegude) ning korrupsiooni ja majanduskuritegude ennetamisega seonduvaid teemasid.

Projekti pakkumuses oleme lubanud: viia läbi õppekava juhtidega (oriendruvult 5-7) poolstruktureeritud intervjuud, et välja selgitada ärireeetika ja sellega seonduvate valdkondade (korrupsiooniennetus, majandussüüteod jms) õpetamise senised praktikad nii õppekavade sees kui ka üksikute erialaainete lõikes.

Intervjuude kava täiendatakse ekspertidega kohtumiste põhjal.

Intervjuudes käsitleme korrupsiooni kui võimu kuritarvitamist omakasu eesmärgil nii avalikus sektoris kui ka ärisektoris.

Küsimused:

I Õppekavade koostamine:

1. Kuidas toimub õppekavade koostamine valdkondade kaupa? Kes otsustab, milliseid teemasid õppekavas käsitletakse?
2. Kui palju on õppekavajuhil endal õigus otsustada?
3. Missugune roll on õppekava nõukojal/programminõukogul?
4. Kui palju õppekava nõukogu või õppekaval õpetavate õppejõudude koosolekul käsitletakse eetika ja korrupsiooni ning nendega seonduvate teemade õpetamist?
3. Mis kaalutlustel on/ei ole õppekavasse sisse viidud ärireeetikat ja/või majanduskuritegusid käsitlevad õppeained? Kas selle üle on arutletud ning millised on olnud poolt- ja vastuargumendid?
4. Mil viisil on kolmandaid osapooli (ettevõtjad, üliõpilased jms) kaasatud, et arvestada nende ootuste ja vajadustega?
5. Kui sageli tehakse õppekavades muudatusi? *ettepoole viia*
6. Millised on olnud/peaksid olema ajendid, miks on lisatud või miks peaks lisama õppekavasse:

- a. Ärietiika?
- b. Majanduskuritegude käsitlemine?
- c. Korruptsiooni ennetus?

II Õppejõudude toetamine

1. Kuidas aineõppejõud koostab ainekava ja kuidas on tagatud õpiväljundite saavutamine?
2. Kui autonoomsed on õppejõud ainekava koostamisel?
3. Millist tuge pakub õppekava juht/õppekava nõukogu ainekava koostamisel?
4. Kas õppejõududele pakutakse/ jagatakse ärietikaga/korruptsiooni ennetusega seotud õppematerjale?
 - a. Kui jah, siis palun täpsustage, milliseid ja kust need on hangitud
5. Kas lisaõppematerjalide järele oleks vajadus?
 - a. Kui jah, siis palun täpsustage

III Ühiskondlik vaade

1. Millist välist abi ja toetust olete õppekava juhina ärietiika ja korruptsiooni teemade käsitlemiseks otsinud?
 - a. Kas mõni asutus on avaldanud soovi üliõpilastele rääkima tulla? Kes ja millest?
2. Kuidas õppekavadesse teadlikumalt korruptsiooni ja väärtegade ennetuse printsiipe sisse tuua?
3. Millist rolli näete ärietiika ja korruptsiooni ennetamise õpetamisel, et vähendada
 - a. ebaeetilist äritegevust
 - b. majanduskuritegusid

IV Õppekava analüüsi tulemused. Teeme kokkuvõtte, mida me leidsime, palume kommentaare ja esitame küsimusi vastavalt leidudele (Näiteks Mainori puhul, et mis ajenditel on neil 8 EAP eest eetik ja CSR?)

Lisaks

1. Missugused on toetavad mehhanismid, et õppekavasse korrupsiooniennetust rohkem sisse tuua?
2. Missugused on takistavad tegurid, miks ei saa korrupsiooniennetusele ja eetikale õppekavades rohkem tähelepanu pöörata.
3. Kui palju antud intervjuu tekitas teis motivatsiooni tulevikus korrupsiooniennetusele õppekavades rohkem tähelepanu pöörata

Ajaplaan:

Ühele intervjuule aeg 60-90 minutit

Kuupäev	Koht	Kõrgkool/õppekava	Intervjueeritav ja töökogemus pr.juhina	Intervjueerija
28-09-20	TalTech	TalTech Ärijuhtimine BA) Turundus ja juhtimine (MA)	Katrin Arvola (2a) Merle Küttim (5a) Tarvo Niine (3a)	Merle Ojasoo Sirje Ustav Aive Pevkur
09-10-20	Mainor, Ülemiste	Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor , ärijuhtimine (MA)	Janus Paurman (3a)	Merle Ojasoo
20-10-20	Zoom Tartu Ülikool		Kadi Timpmann (2a)	Merle Ojasoo
22-10-20	EBS Lauteri 3	Ärijuhtimine (BA)	Tiit Elenurm Anto Liivat	Sirje Ustav

Lisa nr 2 Ankeetküsimustik õppejõududele ja tulemused

Ankeet on kättesaadav allolevalt lingil:

<https://forms.office.com/Pages/DesignPage.aspx?origin=shell#FormId=iE39PoibyU-2wMfKUPHbVw4flfw9xxpJmZ57yMMJQ29UNUtDQkhOUkRVS0U3RktKWjIZVFQ5UVIzWC4u>

Ankeetküsimustiku tulemused:

<https://forms.office.com/Pages/DesignPage.aspx?origin=shell#Analysis=true&FormId=iE39PoibyU-2wMfKUPHbVw4flfw9xxpJmZ57yMMJQ29UNUtDQkhOUkRVS0U3RktKWjIZVFQ5UVIzWC4u>

Ankeetküsitlusest vabavastuselised näited ja kommentaarid (muutmata kujul)

kaasustes on mõnikord sees ka eetilised kaalutlused

Ärietilisi printsiipe läbi vastutustundliku laenamise, jätkusuutlikkus, SDGd, eetika Moraalirisk (moral hazard) panganduses ja kindlustuses. Rahapesu tõkestamine Eestis: probleemi suurus ja regulatsioon. (ainetöö näidisteemadest). Eetika ja CSR rahanduses.

Kaasuste analüüs, kus on vaatluse all ka eetilised küsimused.

Personalitöötaja kutse-eetika, tööseadusandluse tundmine ja täitmine, andmekaitse

Eetikateemadest räägin esimeses loengus ja vajadusel hiljemgi seoses eksamiga. Samuti seoses lõputööde kirjutamisega. Korruptsioonist on aeg-ajalt juhuslikult juttu olnud, peamiselt päevakajaliste sündmustega seoses.

"Turunduse poliitiline keskkond- korruptsiooni tajumise indeks aine Turundus osades juhtumianalüüsides ja sotsiaalse turunduse kontseptsioonis on eetika sees"

"Käsitlen erinevate institutsioonide (nii formaalsete kui ka mitteformaalsete) rolli indiviidide koostevuse koordineerimisel ja koostöökasude saamisel.

Näiteks selgitan ja rõhutan saavutuskonkurentsi rolli turumajanduses, mille korral tuleb tõkestada kõik ebaetilised konkurentsivõtted."

Klienditeenindaja peab otsustama kas rääkida kliendile toote/teenuse puudustest ja karta, et klient, pärast seda jutuajamist, konkreetset teenust/toodet ei osta VÕI jätab kliendile puudustest rääkimata, klient ostab toote ja klienditeenindaja müügiprotsent suureneb ning sellest tulenevalt ka klienditeenindaja tasu suureneb.

Ettevõtte jätkusuutliku arenguga seotud ja väärteo ennetusega seotud teemasid käsitletakse õppeaines "Majanduskontroll".

Finantsarvestuse kursuse üks õpiväljund on: üliõpilane selgitab finantsarvestuse eesmärgi ja eetikat.

Maksudega seotud teemad, ärietika üldiselt, mainin korruptsiooni kahjulikku mõju äritegevusele. Eetiline käitumine eriolukorras

Õpetan Finantsarvestust ning Audiitorkontrolli. Mõlemas, kuid eriti Audiitorkontrollis on eetika ülimalt tähtis. Loomulikult käsitlen teemasid õppeainest tuleneva vaatenurga kaudu.

Sotsiaalne vastutus ja selle seos juhtimiskäitumise ning organisatsiooni eduga.

Kõik need teemad on seotud finantsarvestuse ainega. Näit. hindame ettevõtte tegevuse jätkusuutlikkust finantsaruannete põhjal, käsitleme ohtusid, mis võivad sisalduda majandustehingutes seotud osapooltega, analüüsime ajakirjanduses kajastatud korruptsioonijuhtumeid

kohtulahendite analüüs

Muudatuste juhtimise aines käsitlen, kuidas tagada organisatsiooni jätkusuutlikkus läbi eetilise juhtimise.

nt ärietika turunduses ning konkurentsis

Majandusteooria kursusel firmateoorias ning konkurentsi temaatikas, samuti valitsuse roll majanduses - nendes teemades siiski eetilisi aspekte kõne alla tuleb.

eetilika ja jätkusuutlikkus on osa õpetatavatest uhtlemispsühholoogiast, maaelu arendamise ja arengukavade ainetest. Ka täiskasvanute koolituses on see need osad NÕustajate baaskoolituse kavas.

Ärieetilised kaasused Eestis

Case studies. Külalislektorid.

Probleemi lahendamise ülesanded, kus valitakse ise ühiskonna oluline probleem - sageli tuleb see korrupsiooni või jätkusuutliku arengu valdkonnast.

Minu erialal on ülalnimetatud teemad programmis sees. Näiteks Coopi süsteemis ei ole liikmete (oanike) suhted veel korras.

ERS finantssektoris, terve loeng ja nädala harjutustunnud

Maksud, maksupettused

Olen inglise keele õpetaja ja sellised teemad tekitavad arutelusid - nt. whistleblowing - oli ka otseselt meie ülikooliga seotud juhtu, Ettevõtte maksude maksmine ja neist kõrvalehiilimine - avoidance/evasion/Panama papers/money laundering nt. Danskebank.

Professiionaalne eetika, CSR.

Kuna õpetan turundust, siis on need seotud jätkusuutlikuse teemade kajastamisega turunduskommunikatsiooni kontekstis

"VW juhtum

Bhopali avarii

Jokk skeemitamine"

Riikide korrupsiooniindeksid ja korrupsiooni ilmingud rahvusvahelises kaubnuses

Turunduseetika

"Maksupettused, maksualased väärteod ja kuriteod, vastutus ja karistused.

Maksu-ja Tolliameti poolt rakendatavad sanktsioonid,

Kasutan palju kohtulahendeid.

Räägin ka maksukäitumisest ja MTA hinnangutest maksumaksja maksukäitumisele."

Jätkusuutlik äritegevus, keskkonnasäästlik tootearendus, inimkeskne disain

"eetiline vs ebaeetiline seaduslik vs ebaseaduslik juhi käitumine

Ettevõtte ärisaladuse hoidmine; siseinfo, mis mõjutab aktsiate ostmist müümist; ettevõtte jätkusuutlikkuse analüüs

äriõiguses majandusalased süüteod

Lisa nr 3 Riigikontrolli auditi näited

1. Mõnikord võivad probleemid tekkida ka sellest, et tehakse tehinguid, mille sisu ei ole vormiga kooskõlas. Huvitegevuse ja Noorsootöö SAs oli tehingu tegelik eesmärk juhatuse liikmele nõukogu poolt määratud isikliku sõiduauto hüvitise maksmine. Kuna tal aga isiklikku sõiduautot ei olnud, otsustati hüvitis välja võtta juhatuse liikme äriühingu kaudu. Seda nii, et äriühing esitas sihtasutusele igakuiselt rendiarveid hüvitise summas. Tehingu valmistas ette sama juhatuse liige ning ametiseisund väljendus siin võimaluses valida tehinguks enda jaoks sobilik vorm. Tänapäevaks on rendileping lõpetatud ja isikliku sõiduauto hüvitis on vormistatud seaduse kohaselt.

2. Küsimus võimalikust põhjendamatus hüvest jäi auditis üles ka AS Narva Vesi ja ASi Maardu Vesi puhul. Esimeses neist peeti juhatuse liikme käsutusse antud sõiduauto üle küll arvestust, kuid see oli äärmiselt napp, sisaldades iga kuu kohta vaid ühte kannet, mis kajastas läbisõitu kuu kohta tervikuna. Erakasutust see ei näidanud, kuid auto pealt arvestati ja tasuti erisoodustusega seotud makse, ja nii igas kuus. Seega aktsepteeriti ettevõttes vaikimisi, et juhatuse liikme auto võib olla ka erakasutuses.

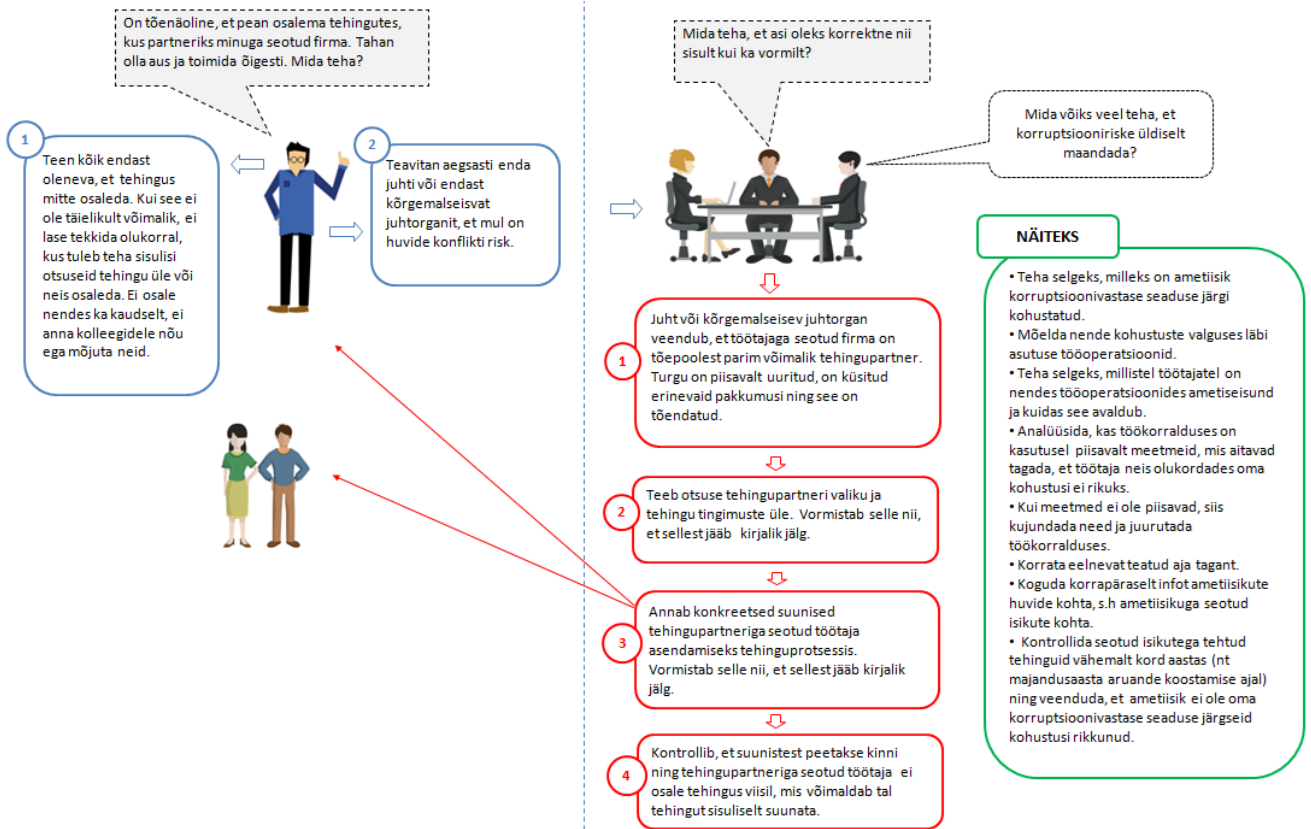
Seletus:

Korruptsiooniriske maandav sobiv meetmepakett tuleb igal asutusel ise kujundada. Seadusandja ei ole sellesse protsessi sekkunud ega süsteemi ülesehitust suunavaid juhtnööre andnud. Kindlasti võib pidada tõhusamaks neid meetmeid, mille vajadus on asutusest endast välja kasvanud. Ometi ei tähenda see, et igaüks peaks süsteemi üles ehitades n-ö jalgratast leiutama, sest oma põhiolemuselt ei saa need meetmed asutuste kaupa väga palju erineda. Küsimus taandub igal konkreetsel juhul paljuski rakendamise viisile ja ulatusele. Näiteks peaks iga sellise süsteemi osaks olema mingil moel ametiisiku huvide kohta info kogumine, ametiisiku tegevuse jälgimine, mingid kontrollitoimingud jms.

Kui ennetav sekkumine ei ole võimalik, peaks vähemalt tagantjärele veenduma, et rikkumisi ei ole või kui ongi, siis neile kindlasti reageerima ja kasvatama seeläbi teadlikkust, et rikkumisi edaspidi vältida. Mõistagi ei saa eeldada väikselt sama, mida suurelt, kuid igas asutuses peaks korruptsiooniriskide käsitlemine olema läbi mõeldud ja süstemaatiline.

Kuidas oleks saanud korruptsiooniohtlikku olukorda auditis tuvastatud juhtumites vältida?

Allikas: Riigikontroll (vt ka alltoodud joonist juhtumi käsitlemiseks)

Lisa nr 4 Konkurentsireeglid – juhised ja lühikaasused

Konkurentsireegleid kohaldatakse nii suurte kui ka väikeste ettevõtjate suhtes, kes müüvad kaupu või teenuseid turul. Ettevõtjate vaheline konkurents suurendab stiimulit olla innovatiivne, pakkuda paremaid teenuseid ja suuremat valikut madalama hinnaga.

Alljärgnevalt lingilt leiab interaktiivse pildi, kus erinevatele objektidele klikkides on hästi näha konkurentsijuhtumid erinevates majandussektorites.

https://ec.europa.eu/competition/consumers/how/index_et.html

Eesti konkurentsireeglid põhinevad Euroopa Liidu konkurentsireeglitel ning teatud juhtudel rakendatakse nii Eesti kui Euroopa konkurentsireegleid ehk Euroopa Liidu Toimimise Lepingu (ELTL) artikleid 101 ja 102 koos. Isegi kui rakendatakse ainult Eesti konkurentsiseadust, tuleb konkurentsiseaduse norme tõlgendada kooskõlas Euroopa Kohtu praktikaga sõltumata sellest, kas eksisteerib mõju liikmesriikide vahelisele kaubandusele (Riigikohtu 25.04.2019 otsus nr 3-16-1267, p 20)

Konkurentsioigus koosneb neljast teemast:

1. Keelatud kokkulepped (KonkS § 4, ELTL 101)
2. Turgu valitseva seisundi kuritarvitamine (KonkS §16, ELTL 102)
3. Koondumiste kontroll (KonkS 5. peatükk)
4. Riigiabi (KonkS 6. peatükk)

Järelevalve - Eestis teostab konkurentsireeglite (keelatud kokkulepped turgu valitseva seisundi kuritarvitamised ja koondumised) üle järelevalvet Konkurentsiamet (www.konkurentsiamet.ee). Riigiabi eest vastutab Eestis Rahandusministeerium.

1. Ettevõtjatevahelised keelatud kokkulepped

Keelatud on mis tahes vormis konkurentsiga kahjustavad kokkulepped, sh. nii kirjalikud kui ka suulised. Keelatud pole mitte üksnes kokkulepped, vaid ka kooskõlastatud tegevus ja ettevõtjate ühenduse otsus.

Riigikohtu 04.05.2011 otsus nr 3-1-1-12-11 “Kolme erineva koostööliigi äramainimine viidatud normides peab tagama, et ettevõtjate vastutus kartellikokkuleppe sõlmimise eest poleks välistatud puhtformaalsetel tsiviilõiguslikus mõttes kehtiva lepingu puudumisest tingitud põhjustel. Nii on Euroopa Kohus leidnud, et ettevõtjate ühenduse kooskõlastatud tegevus kujutab endast ettevõtjatevahelise koordineerimise vormi, mida ei saa küll vaadelda lepingu sõlmimisena, ent mille põhjal saab siiski tõdeda, et riskidega seotud konkurentsiga asemel on ettevõtjad teadlikult asunud praktilise koostöö teele”

Keelatud kokkulepete keeld kohaldub nii **horisontaalsetele kokkulepetele** s.t kui ettevõtjad tegutsevad samal tootmise või turustamise tasandil (nt tootja ja tootja) kui ka **vertikaalsetele kokkulepetele** s.t kui ettevõtjad tegutsevad tootmise või turustamise erinevatel tasanditel (nt tootja ja jaemüüja).

1.1 Hinnaalased kokkulepped

AS-i Liviko, Selver AS-i, Rimi Eesti Food AS-i, MAXIMA Eesti OÜ, Prisma Peremarket AS leppisid kokku tõsta 2009. aasta suvel madalama hinnaklassi viinade hinna minimaalsele tasemele 63,50 krooni. Tarbijale tõi hinnatõstmise kokkulepe kuni 15,7% hinnatõusu. Hinnatõstmise kokkuleppes osalenud jaemüüjate summaarne turuosa küündis 66,3%-ni. Tegemist oli üleriigilise hinnakartelliga, mida iseloomustas asjaolu, et jaemüüjate esindajad ei suhelnud omavahel iseseisvalt, vaid nendevahelist suhtlust kokkuleppe sõlmimisel ja hindade tõstmisel korraldati AS-i Liviko töötajate vahendusel, kasutades niinimetatud *hub and spoke* infovahetuse skeemi.

Üleriigilist hinnatõusu viidi läbi kohtumiste, telefonikõnede ja e-kirjade saatmisega. Asjaajamist kartellis lihtsustab selle osalejate kõrge motivatsioon. Nagu kirjeldas üks kartellist e-kirjas teisele kartellistile, oli asjaosalistel lühemas või pikemas perspektiivis võimalik rohkem raha teenida vaid mõne hinnasildi ümbervahetamisega, mis ongi kogu kartellis osalemise „kulu“. Kohtumaterjalid paljastavad, et kartelli huvi ei piirdunud tol ajal suurima viinatootja viinade jaemüügi hindade tõstmisega, vaid tegutseti ka selleks, et tõsta kõigi, st ka teiste tootjate või maaletoojate madalama hinnaklassi viinade hindasid, pööramata seejuures tähelepanu, kas see sobis kokku konkureeriva toodangu maaletoojate turustrateegiatega.

1.2 Kaubaturgude jagamine

Teiseks oluliseks rikkumiseks on kokkulepped, kus ettevõtjad jagavad kaubaturge. See võib toimuda näiteks kui ettevõtjad lepivad kokku, et üks ettevõtja tegutseb ühel turul ja teine ettevõtja tegutseb teisel geograafilisel turul. Näiteks AS V&K Holding ja Leedu ettevõtja Garsu Pasaulis leppisid 2003. a. kokku videofilmide hulgamüügi kaubaturu jagamises riikide kaupa. Samuti kuuluvad siia alla ka hangetel tehtud kokkulepped ehk erinevad pakkumismahhinatsioonid. OECD on välja töötanud juhendi konkurentsi kahjustavate kokkulepetega (pakkumismahhinatsioonidega) võitlemiseks riigihangete läbiviimisel (Guidelines for Fighting Bid Rigging in Public Procurement, 2009). Nimetatud pakkumismahhinatsioonide tuvastamine on oluline ka Eestis. Juhend selgitab, millised on levinumad pakkumismahhinatsioonide vormid (pakkumuste roteeruv esitamine, turu jagamine jne), millised turu tingimused soodustavad pakkumismahhinatsioonide esinemist, mida hankemenetluse korraldamisel tähele panna ning milliste tunnuste abil pakkumismahhinatsioone tuvastada.

https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/recommendationonfightingbidrigging2012_et.pdf

Lisaks on veel levinud ettevõtjate koostöö teise ettevõtja vastu ehk nn **boikott**, mis juriidiliselt võib kvalifitseeruda ka hinnaalase koostöö alla. Toome siinkohal näite kinnisvaravahendusega tegelevate ettevõtjate keelatud koostööst.

Kinnisvaraportaali kv.ee teavitati 2017. aasta alguses kinnisvaravahendusega tegelevaid ettevõtjaid sellest, et alates 1. aprillist kaotatakse kuni selle ajani kehtinud hinnasoodustused kinnisvaravahenduse ettevõtjatele, kus on üle kümne maakleri. Selliste uute lepingutingimustega nõustumine oleks toonud suurtele kinnisvaravahenduse ettevõtjatele kaasa kuni neljakordse teenuse kogumaksumuse tõusu. Taoline asjade käik ärritas tugevalt mitmeid kinnisvaravahenduse ettevõtjaid, mistõttu hakkasid osad neist h planeerima tegevusi kv.ee portaali vastu. Esimesed teated sellisest kinnisvaravahenduse ettevõtjate tegevusest jõudsid avalikkuse ette 2017. aasta märtsi lõpus ja aprilli alguses avaldatud ajaleheartiklite ja ettevõtjate endi pressiteadete kaudu. Meedias avaldatud andmete alusel algatas Konkurentsiamet 2017. aasta aprillis kriminaalmenetluse kokku üheteistkümne kinnisvaravahenduse ettevõtja suhtes. Menetluse käigus tuvastas amet, et 2017. veebruaris sõlmisid konkurentsi kahjustava kokkuleppe ja panid kooskõlastatud tegevuse Eesti Kinnisvarafirmade Liidu kaasaaitamisel toime üksteist kinnisvaravahenduse kaubaturul tegutsevat konkureerivat äriühingut, kelleks olid OÜ Kinnisvarabüroo Uus Maa, Arco Real Estate AS, AS Ober-Hausi Kinnisvara, Pindi Kinnisvara OÜ, AS Domus Kinnisvara Vahendus OÜ, LAAM Kinnisvara OÜ, LVM Kinnisvara OÜ, CKE Kinnisvara OÜ, RE Kinnisvara AS-i, 1Partner Kinnisvara Tallinn OÜ ja OÜ Kinnisvaraekspert. Konkurentsiameti kahtlustuse kohaselt leppisid konkurendid kokku, et nad ei aktsepteeri kehtestatavaid kuulutuste avaldamise hinnatingimusi kinnisvaraportaalis kv.ee ja nende alusel kujunevaid hindu. Samuti kinnitasid ettevõtjad üksteisele, et nad lõpetavad kuulutuste avaldamise kinnisvaraportaalis kv.ee juhul, kui AllePal OÜ ei muuda hinnatingimusi ja seega teenuse hinda soodsamaks. Kuna kinnisvaraportaali kv.ee haldav ettevõtja jäi esialgse lepingutingimuste muudatuse ettepaneku juurde, siis lõpetasidki nimetatud üksteist kinnisvaraettevõtjat kinnisvaraportaali kv.ee kehtinud lepingud enne uute hinnatingimuste jõustumist. Seejuures aitas Eesti Kinnisvarafirmade Liidu tegevjuht kahtlustuse kohaselt kokkuleppe sõlmimisele kaasa eelkõige kokkuleppe vahendajana kv.ee portaali. Konkurentsioiguse kohaselt peab iga ettevõtja otsustama sõltumatult, millisel viisil ta kavatseb kaubaturul käituda ehk kui ettevõtjad lepivad omavahel kokku, kuidas nad kavatsevad turul tegutseda, on tegemist konkurentsiseaduse rikkumisega. Konkurentsiseadus kohaldub nii ettevõtjate vahelistele kokkulepetele kui ka ettevõtjate ühenduse otsusele. Seda eelkõige siis, kui ühenduse otsus mõjutab 9 ühenduse liikmete

iseseisvat majanduslikku käitumist. Samuti on oluline rõhutada, et kuigi kokkuleppel võib olla ka teisi õiguslikke eesmärke, ei tähenda see, et konkurentsiseadus ei kohaldu. Seega, õiguspärase eesmärgi taotlemine ei välista, et tegemist on konkuretsi kahjustava kokkuleppega. Konkurentsiamet on seisukohal, et õigusliku probleemi tekkimise oleks saanud ära hoida sellega, kui iga kinnisvaravahenduse ettevõtja oleks iseseisvalt otsustanud oma käitumise kinnisvaraportaali kv.ee suhtes, sh kas jätkata lepingut või see lõpetada ning kui jätkata, siis millistel tingimustel ja mahus. Riigiprokuratuur lõpetas menetluse oportuuniteediga ning määras ettevõtjatele rahalised kohustused. Kõige suurem kohustus määrati Pindi Kinnisvara OÜ-le (5000 eurot), teiste ettevõtjate määratud kohustus jäi vahemikku 650 kuni 4500 eurot ning üks füüsilise isik valis rahalise kohustuse asemel ühiskondlikult kasuliku töö tegemise. Kokku määrati rahalisi kohustusi ligikaudselt 57 tuhande euro väärtuses.

Lühidalt selgitades peaksud ettevõtete juhid ja töötajad konkurentidega suhtlemisel järgima alati järgmisi põhilisi keelde:

ÄRGE määrake kindlaks ostu- või müügihinda või muid tehingutingimusi;

ÄRGE piirake tootmist, turge, tehnilist arengut või investeringuid;

ÄRGE jagage turge või tarneallikaid;

ÄRGE vahetage individuaalset teavet kavandatud tulevikuhindade või -koguste kohta või muud strateegilist teavet.

2. Turgu valitseva seisundi kuritarvitamised

Kui ettevõtjatele kuulub konkreetsest turust suur osa, on neil suure tõenäosusega sellel turul valitsev seisund. Sellistel ettevõtjatel lasub eriline vastutus selle eest, et nad ei käituks konkurentsivastaselt. Nad ei tohi käituda viisil, mis takistab konkurentidel tõhusalt konkureerida või tõrjub konkurendid turult välja. Valitseva seisundi kuritarvitamise näideteks on tarbijatelt põhjendamatult kõrgete hindade küsimine; selliste ebareaalselt madalate hindade küsimine, mida võidakse kasutada konkurentide turult tõrjumiseks; põhjendamatu diskrimineerimine klientide vahel ning kaubanduspartneritele põhjendamatute tehingutingimuste pealesurumine.

Kaubaturg – kaubaturg on hinna, kvaliteedi, tehniliste omaduste, realiseerimis- ja kasutustingimuste ning tarbimis- ja muude omaduste poolest ostja seisukohalt omavahel vahetatavate või asendatavate kaupade käibimise ala, mis hõlmab muu hulgas kogu Eesti territooriumi või selle osa.

Tooteturg – Asendatavust hinnatakse ostja seisukohalt, kelleks võib olla nii ettevõtja kui ka tarbija. Näiteks on olemas banaanitur, kuna banaan oma omaduste, välimuse, maitse, seemnete puudumise, lihtsa kasutusviisi ja pideva tootmise tõttu rahuldab laste, vanade ja haigete inimeste püsivajadused. Suur osa banaani püsitarbijatest ei vähenda märkimisväärselt toote tarbimist teiste

värskete puuviljade turule tulekul. (United Brands Company v Euroopa Komisjon C 27/76
14.02.1978 p 12-35

<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=89300&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16779786>)

Geograafiline turg - Amet piiritles [Enefit Green AS / Nelja Energia AS](#) koondumise puhul elektrienergia tootmise ja hulгимүүgi kaubaturu geograafilise ulatusega Eesti ja Soome ning elektrienergia jaemүүgi kaubaturu Eestiga https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/22-2018_arakiri_06.11.2018_otsus_nr_5-5-2018-068.pdf

Hea juhis kaubaturu piiritlemiseks on Euroopa Komisjoni teatis asjaomase turu mõiste kohta konkurentsioiguses (97/C 372/03) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:31997Y1209\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:31997Y1209(01)&from=EN)

Turgu valitsev seisund – sõltumatu käitumine konkurentidest, klientidest, tarbijatest, 40% turuosaga ettevõtjal on eelduslikult turgu valitsev seisund (KonkS §13).

Keelatud ei ole ettevõtja turgu valitsev seisund, vaid selle kuritarvitamine. Heaks juhiseks on siinkohal Komisjoni teatis — Suunised komisjoni täitetegevuse prioriteetide kohta EÜ asutamislepingu artikli 82 kohaldamisel turgu valitsevate ettevõtjate kuritahtliku konkurentide tõrjuva tegevuse suhtes ([https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XC0224\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XC0224(01)&from=EN))

2.1 Ebaõiglaselt kõrge hind

Riigikohtu otsus asjas 3-3-1-66-02, punkt 26: /.../ Turgu valitseva ettevõtja poolt kehtestatud hind, mis ei ole mõistlikus vahekorras teenuse majandusliku väärtusega, on ebaõiglane. Teenuse majanduslik väärtus on omakorda seotud teenuse osutamiseks vajalike kuludega. Nagu nähtub eeltoodust, on teenuse majanduslik väärtus seotud teenuse osutamiseks vajalike kuludega ehk tuleb välja selgitada teenuse osutamisega kaasnevad kulud ja uurida, millises ulatuses on teenuse tasu nendega kaetud. Eelnimetatud lahendis on kohus lisaks leidnud, et /.../ „Turgu valitseva ettevõtja tarbijatelt ei ole õiglane nõuda ka ebaefektiivse majandamisega kaasnevate lisakulude kandmist. Kulutus on põhjendatud, kui ta on tegelikult kantud ja vajalik teenuse osutamiseks /.../“. Riigikohus asus seisukohale, et turgu valitsevat seisundit omava ettevõtja poolt teenitava kasumi võrdlus majanduses keskmiselt, samuti teiste riikide analoogilistel, kuid konkurentsipiiranguteta turgudel teenitava kasumiga, võib olla üks võimalik kriteerium teenuse eest võetavas tasus kajastuva kasumi põhjendatuse hindamisel. Seejuures tuleb arvestada, et mida väiksem on antud sektoris investeeringutega kaasnev risk, seda väiksem kasum saab olla õigustatud.

Kõige markantsemad näited Konkurentsiameti praktikas on olnud seotud jäätmevedajate kehtestatud lisatasudega. Konkurentsiamet on põhimõttelisel seisukohal, et jäätmevedaja tohib võtta erinevate lisateenuste eest, mille osas tarbijal puudub valikuvõimalus, üksnes kulupõhist tasu. Sellisteks lisateenusteks on erinevad jäätmeveoga kaasnevad väiksemad teenused, näiteks värava avamine, konteineri liigutamine jäätmeveokini kaugematest asukohtadest jms. AS Eesti Keskkonnateenused kehtestas värava avamise hinnaks – 11,50 eurot/kord ning esitas kalkulatsiooni, mille kohaselt üks värava avamine ja sulgemine kestab keskmiselt 1 minut ja 25 sekundit. Ajaline mõõde oli ilmselgelt liiga pikk. Vastavalt teostatud vaatlustele leidis Konkurentsiamet, et luku avamine võtab keskmiselt aega 20 sekundit.

https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/juhtumid/2014/Ettekirjutus_Eesti_Keskkonna_teenused_ASle_30_2_06_2014_avalik.pdf

2.2 Hinnadiskrimineerimine

Hinnadiskrimineerimine esineb siis, kui erinevatele äripartneritele rakenduv erinev hind ei oma loogilist seost kauba müümisel kaasneva võimaliku kulude erinevusega. Kuludega (nt transport, kogus, tellimuse aeg) mitteseotud erinevate hindade rakendamine klientidele, kelle hinnad peaksid olema ühesugused, või samad hinnad klientidele, kellele oleks õigustatud erineva hinna rakendamine. Näiteks AS Eesti Post juhtum (Riigikohtu lahend 3-1-1-64-07).

Kohtles otsepostituse suurkliente neile soodustuste andmisel ebavõrdselt, jaotas suurkliendid reklaamiklientideks ja postimüügiklientideks ning rakendas nende suhtes sama teenuse puhul võrdse kandemahu korral erinevas suuruses soodushindasid, kuigi lepingutingimused olid samad, sest kasutati tüüplepingut. Samuti diskrimineeriti kliente grupisiseselt - reklaamiklientide gruppi kuuluvale ettevõtjale AS Express Post kohaldati samade kandemahtude juures väiksemat allahindlust, kui mõnele teisele reklaamikliendile.

2.3 Ustavusallahindlused

Ametile esitatud AS Piletilevi tüüplepingutes sisaldasid kaks lepingupunkti, mille osas leidis amet, et vastavad punktid võivad olla vastuolus konkurentsiseadusega. Üks piirav lepingupunkt sätestas, et ettevõtja, kes sõlmib ASiga Piletilevi lepingu, kohustub eksklusiivse müügi korral tagama AS-ile Piletilevi ürituste piletivahenduse ainuõiguse. Vastasel korral rakenduvad hinnakirjajärgsed vahendustasud, mis on ära toodud AS-i Piletilevi koduleheküljel. Teises konkurentsipiiravas lepingupunktis oli kirjas, et juhul kui AS Piletilevi tuvastab, et kokkulepetele mittevastavalt müüakse üritusele pileteid ka AS-iga Piletilevi konkureerivates ettevõtetes, arvestatakse teenustasu mitteeksklusiivse vahendustasu tabeli järgi. Lisaks on ettevõtja kohustatud AS-ile Piletilevi tasuma leppetrahvi 190 eurot. Kuna AS Piletilevi puhul on tegemist ürituste korraldajate jaoks väga olulise partneriga, siis muudavad mistahes viisil piiravad lepingutingimused

konkurentide jaoks turule sisenemise ning turul tegutsemise äärmiselt keeruliseks. Nimetatud tegevusega kindlustas AS Piletilevi selle, et tema klient pidi kõik ürituse piletid vahendama AS Piletilevi kaudu ega saanud kasutada teiste ettevõtjate teenuseid, kes samuti asjakohasel kaubaturul tegutsesid ja AS-ga Piletilevi konkureerisid. Riigikohtu lahendi nr 3-1-1-64-07 punkti 8.3 kohaselt on ettevõtjal keelatud ustavusallahindluste ehk lojaalsusboonuste rakendamine. Otsuse kohaselt on tegemist olemuslikult konkurentide välistava käitumisega, millel võib olla turu sulgemise efekt. Järelevalvemenetluse jooksul toimus väga aktiivne suhtlus AS Piletilevi ning Konkurentsiameti vahel, kuna AS Piletilevi soovis konkurentsiolekorda parandada, mistõttu asus AS Piletilevi klientidega sõlmitud tüüplepinguid uuendama. Menetluse jooksul väljendas AS Piletilevi valmisolekut kohustuse võtmiseks ning Konkurentsiamet kiitis kohustuse heaks 09.09.2019. Kohustuse keskseks sisuks oli tüüplepingute uuendamine ning selles sisalduvate tasude muutmise läbipaistvamaks. Muudetud lepingud ei sisalda ürituse spetsiifilist allahindlust piletite müügi teenuse ostmisel ainult või peamiselt AS-ilt Piletilevi.

https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/juhtumid/2019/konkurentsiameti_otsus_as_piletilevi_kohustused_09.09.2019_as_valjas.pdf

3. Koondumiste kontroll

Konkurentsiamet kontrollib ettevõtjate vahelisi koondumisi. Eelkõige on kontrolli eesmärk hoida ära turgu valitseva seisundi tekkimine või tugevdamine, mille kaudu võidakse takistada tõhusat konkurentsi kaubaturul. Selleks et turumajandus toimiks optimaalselt, on konkurentsioiguses kehtestatud reeglid, mis võimaldavad läbi koondumiste kontrolli säilitada tõhusa konkurentsi kaubaturul.

Ettevõtjate vahelistele koondumistele kohaldub kontroll, kui osaliste eelnenud majandusaasta käibed Eestis kokku ületavad 6 000 000 eurot ja vähemalt kahe koondumise osalise käibed Eestis ületavad kummalgi 2 000 000 eurot.

Koondumist, mida peab Konkurentsiamet kontrollima, ei tohi jõustada enne, kui on tehtud koondumist lubav otsus.

Näide horisontaalsete koondumiste keelamisest - Estravel Holding OÜ ja Aktsiaselts Wris koondumine (lühikokkuvõtte toodud ka aastaraamatus 2019). Konkurentsiamet keelas 15.08.2019 Estravel Holding OÜ ja Aktsiaseltsi Wris koondumise, kuna see mõjutaks negatiivselt konkurentsi reisiteenuste vahendamise turul. Koondumise osalised on teineteise lähedased konkurendid ning koondumine kaotaks nendevahelise konkurentsisisurve. Juba koondumise eelselt omab Estravel Holding OÜ tüdarettevõtja Aktsiaselts ESTRAVEL reisiteenuste vahendamise turul suurimat turuosa ning koondumisel oleks osaliste ühine turuosa oluliselt suurem kui kaubaturul tegutseval suurusel järgmisel ettevõtjal. Koondumise tulemusel tugevneks Estravel Holding OÜ positsioon,

mis omakorda võimaldaks ettevõtjal tegutseda konkurentsi kahjustaval viisil. Kui erareisijad on oma valikutes paindlikumad ning kõik eraisikud ei pruugi kasutada reisivahendajate teenust, siis ärikliendid (sh riigiasutused) ostavad reisis teenust laia teenuste valikut pakkuvalt reisivahendajalt ning tihti korraldatakse teenuse ostmiseks hankeid. Hangetel osalevate ettevõtjate arv on juba koondumise eelselt suhteliselt väike ning oleks seega koondumisest eriti mõjutatud.

https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/varasem/public/Koondumised/2019/04-2019_ARAKIRI_15.08.2019_otsus_nr_5-5-2019-043.pdf

Vertikaalsete koondumiste keelamise näitena võib tuua OÜ R-S Valdus koondumise, kus R-S Valdus, kui Ragn-Sells jäätmekäitlusettevõtjaga seotud ettevõtja soovis omandada Väätsa Prügilat.

https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/varasem/public/Koondumised/2018/Konkurentsiameti_otsus_arisaladusteta_avalik.pdf

Konkurentsiolukorra analüüsid

Lisaks Konkurentsiamet analüüsib konkurentsiolukorda, kavandab konkurentsi soodustavaid meetmeid, annab soovitusi konkurentsiolukorra parandamiseks ja teeb ettepanekuid õigusaktide vastuvõtmiseks või muutmiseks. Toome siinkohal mõned näited erinevatest valdkondadest:

- Ettepanek ravimite hinnakujunduse kohta
https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/konkurentsiameti_ettepanek_01.09.2020_ravimite_hinnakujundus.pdf

- Soovitus notaritasude avamiseks konkurentstile
https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/soovitus_notari_tasude_konkurentstile_avamiseks.pdf

- Põlevkivisektori konkurentsiolukorra analüüs
https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/92_polevkivisektori_konkurentsiolukorra_analuuus.pdf

- Seisukoht veopakendite standardiseerimise osas
https://www.konkurentsiamet.ee/sites/default/files/konkurentsiameti_vastus_eesti_kaupmeeste_liidule_20.11.18.pdf

Kõik Konkurentsiameti erinevad seisukohad ja soovitusel on leitavad ameti kodulehelt:
<https://www.konkurentsiamet.ee/et/konkurentsijarelevalve-koondumised/konkurentsijarelevalve/seisukohad-ja-arvamused>

Koostaja:
Katrín Tasa
Konkurentsiameti järelevalveosakonna juhataja asetäitja
10.12.2020

Koostaja märkus: Dokument ei ole käsitletav konkurentsireeglite täieliku ülevaatenä. Tegemist on lühiülevaatega peamistest konkurentsireeglitest ja nende näidetest. Dokumendis on kasutatud materjale Konkurentsiameti kodulehelt ja Euroopa Komisjoni konkurentsidiirektoraadi veebilehelt (https://ec.europa.eu/competition/ecn/index_en.html) .

Lisa nr 5 Hoolsuskontrolli olemus ja näide

Monika Rihma, Audere International

Hoolsuse menetlemine on üks mitmetest vahenditest riskide hindamiseks. Kõige lihtsam oleks seda kirjeldada kui hübriidi tavalisest riskianalüüsist, mis keskendub finantsriskidele, ja ettevõtete riskijuhtimise analüüsist ehk *enterprise risk management*, mis omakorda keskendub holistilisemate riskide käsitlemisele nagu näiteks ettevõtte poliitiline risk ja maine risk.

Kuigi hoolsuse menetlemine kui kontseptsioon pärineb Ameerika Ühendriikidest 1930ndatest aastatest, on sellest saanud ka Lääne Euroopas ja Aasias tavaline protsess, mida viiakse ettevõttes läbi enne suurtehingut olgu selleks ettevõtete ühinemised, uutele turgudele ja riikidesse sisenemised või uue ettevõttega partnerluse loomine.

Hoolsuse menetlemise kontseptsiooni kohaselt pidid ettevõtted andma USA väärtpaberi- ja börsikomisjoni järelevalvenõukogule spetsiifilist infot, mis kinnitasid nende ettevõtte kvaliteeti ja õigsust enne, kui seda müüa sooviti. Seda tegid ettevõtted eelkõige selleks, et kaitsta ennast tehingujärgsete dispuutide eest.

Raport mida ettevõtted pidid järelevalvenõukogule andma sisaldas analüüsi:

- Ettevõtte kapitali struktuurist,
- Ettevõtte omaniku investeringutest,
- Palkadest,
- Ettevõtte ajaloost,
- Varadest,
- Suurematest lepingutest ja laenudest,
- Majandusaastaaruannetest.

Tänaseks ei ole see 30ndatest pärinev menetlusprotsess väga palju muutunud. Muutunud on kaks aspekti – tellija ja mõned lisandid sisu poole pealt. Näiteks kui varem tegid tehingueelset hoolsuse menetlemist ettevõtted enda kohta ise, tellitakse nüüd seda teenust kolmandatelt osapooltelt, et tagada kontrolli erapooletus. Teenuse tellijad on tavaliselt tehingu mõlemad osapooled – näiteks nii ostja kui ka ostetav, kusjuures mõlemad ettevõtted tellivad raporteid teineteise kohta.

Sisu poole pealt on juurde lisatud ka muude, mittefinantsiliste riskide hindamine, mille hulka kuulub näiteks poliitiliste riskide hindamine, ettevõtte ja omanike seaduskuulekus (näiteks paljastatus võimalik sanktsioonide osas), ettevõtte risk korrupsiooni ja rahapesu suhtes ning ettevõtte omanike tausta laialdasem uurimine. Siiä hulka kuuluvad näiteks ka poliitilised annetused, omaniku eelnevad investeringud ja nende investeringute läbipaistvus.

Miks on vaja üldse taolist, üpriski eriskummalist ja põhjaliku hoolsuse menetlemist läbi viia? Eelkõige sellepärast, et kui ettevõtte juhtkonnal puudub objektiivne arusaam partnerettevõtte tegevuse, omanike ja läbipaistvuse kohta, tõuseb ettevõtte finants-, - opereerimis-, ja mainerisk. Ja neist kolmest ühe suurenemine, suurendab ka koheselt teisi riske. Kui ettevõtte maine on kahjustatud ükskõik mis põhjusel, on selle ettevõtte partnerid ja kliendid vähem altid koostööks ja partnerluseks. See omakorda seab piirangud ettevõtte arengule, suurendades finantsriske ja ettevõtte jätkusuutlikkust tervikuna.

Näide

Mitme miljardilise käibega rahvusvaheline kontsern, soovis ära osta ettevõtet Euroopas. See ettevõtte oli suhteliselt noor ja vähe tuntud, aga omas suure investeringutasuvusega lepinguid. Kliendipoolne finantsriskianalüüsi selle ettevõtte kohta, mis peamiselt keskendus majandusaruannetele ja raamatupidamise ülevaatamise, oli positiivne. Sellest hoolimata telliti laiahaardelisem menetlus, mille käigus analüüsiti ettevõtete aktsiate struktuuri, omanike ja tippjuhtkonna tausta ja kontrolliti, kas see info, mida nad enda kohta väidavad tõsi olevat on ka tegelikkuses tõene. Veel uuriti, millised on selle ettevõtte lepingud ja milliste ettevõtetega need lepingud on sõlmitud, kas mõni nendest lepingutest on sõlmitud omakasuks ja mis on selle kolmanda ettevõtte maine oma sektoris. Uuringute tulemused olid jahmatavad – ettevõtte lepingud partneritega olid korrupsioonihõngulised, aktsionärid olid loonud teenusepakkujaga vaheltkasuskeemi, ettevõtte aktsiate struktuuris puudus läbipaistvus – emaettevõtte oli registreeritud Briti Neitsisaartel, mis on *offshore* jurisdiktsioon, see tähendab, et selle ettevõtte omanike identiteedid on kohaliku seadusega varjatud ja emaettevõtte ja ostetava ettevõtte vahel oli veel kolm ettevõtet, mis samuti olid teistes *offshore* jurisdiktsioonides. Niisiis puudus kliendil igasugune arusaam ja juurdepääs infole, kes tegelikult omab ettevõtet, mida nad osta soovivad. Lisaks ilmnas, et omanikel puudus sektoriaalne kogemus ning üks neist oli eelnevalt saanud väärteomenetluse Põhja Ameerikas seoses pettusega. Samuti ilmnas, et üks juhatuste liikmetest oli riikliku taustaga isik ehk *politically exposed person*. Kuigi selle inimese profiil ja taust internetiotsingute põhjal näitas, et ta tegeleb palju heategevusega ja on mitmetes erinevates, edukates ettevõtetes töötanud, tuli uurimise ja intervjuude abil välja, et ka tema taust oli fabritseeritud: nimelt oli ta pikaajalist töötanud Liibüas, olnud selleaegse Liibüa presidendi usaldusisik ja aitas presidendi perekonnal sanktsioonidest kõrvale hiilida.

Niisiis ilmnas analüüsist, et ettevõtte mida klient soovis ära osta, oli seotud väga kõrgete riskidega – nii finantsiliselt, mainelist kui ka operatsioonide osas ja kliendile antud algne info ostetava ettevõtte kohta ei vastanud tõele. Võite vaid ette kujutada, missuguse maine ja finantskahju oleks selline pisut heauskne tehing endaga kaasa toonud, sest nii ettevõtte, selle omanikud ja ka juhatuse

liikmed olid seotud seadusevastaste tegevustega: korruptsioon, rahapesu ja sanktsioonide vastu töötamine.

Hoolsuse menetlemist viivad läbi ka paljud audiitorettevõtted, kuid sageli pööratakse liialt vähe tähelepanu just seotud isikute ja kolmandate osapoolte laiapõhjalisele rahvusvahelisele taustakontrollile ja operatsiooniriskide hindamisele. Proaktiivne riskide hindamine aitab ennetada uute riskide ja majanduskuritegude teket.

Lisa nr 6 Näitejuhtumid Riigiprokuratuurist

KAASUS 1 – VÄÄRTPABERIKURITEGU: TURUMANIPULATSIOON

Maria Entsik, Riigiprokuratuur (tegelaskujud välja mõeldud)

Käesolevas kaasuses on tegemist hinnamanipulatsiooniga, mis põhineb turujõu kuritarvitamisel.

Piret Pihv on väga jõukas ja edukas Eesti ettevõtja, kes on pidevalt tegutsenud energiaturul. Viimasel ajal tekkis tal aga huvi ehitusettevõtete vastu. Piret ostis börsil kaubeldava ehitusettevõtte XY aktsiad väljuda soovinud suuraktsionärielt, omandades peale tehingut 22% aktsiakapitalist. Piret Pihv ei soovinud aga olla lihtsalt aktsionär, vaid soovis osaleda ka ettevõtte juhtimises. Siin pörkus ta aga takistusega. Ettevõttel XY oli veel kaks suuraktsionäri: Kalle Kaabu ja Leho Lill, kes omasid kumbki 22% aktsiakapitalist ja omasid kontrolli XY juhtimisstruktuuride üle. Kalle ja Leho ei tahtnud lubada Piretit XY juhatusse ega nõukogusse.

Piret oli teadlik, et Kallele ja Lehole kuuluvad XY aktsiad on nende repolaenude tagatiseks panditud pangale. Laenulepingute tingimuste kohaselt tekkis pangal õigus juhul, kui börsil langeb XY aktsia hind alla 1€ ning laene ei suudeta pangale tagastada, panna panditud aktsiad müüki.

Pireti ning Kalle ja Leho vahelise konflikti tekkimise ajal oli börsil aktsia hind 1,2 €.

Piretil tekkis plaan ajada aktsia hind börsil alla 1 € ning seejärel pankade poolt müüki pandavad Kalle ja Leho panditud aktsiad ära osta. Sel viisil omandaks ta hääleenamuse aktsiaseltsis ja saaks ettevõtte juhtimise oma kontrolli alla.

Nii ta tegigi. Kuna Piretile kuulus sedavõrd palju aktsiad ja Tallinna Börs on piisavalt väike, omas Piret piisavat mõjujõudu ning tal oli võimalik päev-päeva järel panna selline kogus aktsiaid müüki, mis surus börsihinna lõpuks alla 1€. Sealjuures ostis Piretiga seotud ettevõtte BB börsilt XY odavneva hinnaga aktsiad tagasi.

Kalle ja Leho leidsid siiski võimaluse pangale oma laenud tagasi maksta ja Piret ei saanudki nende panditud aktsiaid tagasi osta. Piret Pihv võeti aga kriminaalvastutusele ja karistati kohtu poolt rahalise karistusega summas 1 000 000 eurot.

Küsimused: Mida tegi Piret Pihv valesti? Miks see vale on?

Lahendus ja selgitused.

KarS § 398¹. Turumanipulatsioon

(1) Turumanipulatsiooni eest – karistatakse rahatrahviga kuni 300 trahviühikut.

(2) Sama teo eest, kui see on toime pandud:

- 1) emitendi või selle konsolideerimisgrupi juhi või tema lähedase või töötaja, väärtpaberituru kutselise osalise või selle konsolideerimisgrupi töötaja,

investeeringissoovituse koostaja või levitaja poolt, kui see tõi kaasa olulise kasu või tekitas olulise kahju, või

2) grupi poolt, - karistatakse rahalise karistuse või kuni neljaaastase vangistusega. [RT I, 21.06.2016, 15 - jõust. 22.06.2016]

(3) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 400 000 eurot.

(4) Käesoleva paragrahvi lõikes 2 sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.

(5) Kohus võib kohaldada käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt [käesoleva seadustiku §-s 83²](#) sätestatule.

(6) Käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 3 sätestatud väärtegede aegumistähtaeg on kolm aastat. [RT I, 12.07.2014, 1 - jõust. 01.01.2015]

(7) Käesolevas paragrahvis sätestatud väärteo katse on karistatav.

Turumanipulatsiooni mõiste ise tuleb Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusest (EL) nr 596/2014 16. aprillist 2014, mis käsitleb turukuritarvitusi (turukuritarvitus määrus).

Määruse artikkel 12 sätestab järgmist.

Artikkel 12

Turuga manipuleerimine

1. Käesoleva määruse kohaldamisel hõlmab turuga manipuleerimine järgmisi tegevusi:

a) tehingu tegemine, kauplemiseks korralduse andmine või muu tegevus, mis

i) annab või tõenäoliselt annab valesid või eksitavaid märguandeid finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote pakkumise, nõudluse või hinna kohta või

ii) hoiab või tõenäoliselt hoiab ühe või mitme finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote hinna ebaharilikul või kunstlikul tasemel,

välja arvatud juhul, kui tehingu sõlminud, kauplemiseks korralduse andnud või muu tegevusega lähedalt seotud isik tõendab, et sellisel tehingul, korraldusel või tegevusel on seaduslikud põhjused ning need on kooskõlas turu tunnustatud tavaga kooskõlas artikliga 13;

b) tehingu sõlmimine, kauplemiseks korralduse andmine või muu toiming või tegevus, mis avaldab või tõenäoliselt avaldab mõju ühe või mitme finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote hinnale ja mille puhul kasutatakse näilikke võtteid või muud liiki pettust või pettuslikke võtteid;

c) teabe levitamine meediakanalites, sealhulgas internetis, või muul viisil, mis annab või tõenäoliselt annab finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote pakkumise, nõudluse või hinna kohta valesid või eksitavaid märguandeid või mis hoiab või tõenäoliselt hoiab ühe või mitme finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingute või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote hinna ebaharilikul või kunstlikul tasemel, kaasa arvatud

kuulduste levitamine, kui teavet levitanud isik teadis või oleks pidanud teadma, et teave on väär või eksitav;

d) võrdlusalustega seotud väär või eksitava teabe edastamine või valede või eksitavate sisendandmete esitamine, kui teabe edastanud või sisendandmed esitanud isik teadis või oleks pidanud teadma, et teave on väär või eksitav, või mis tahes tegevus, millega manipuleeritakse võrdlusaluse arvutamist.

2. Turuga manipuleerimiseks peetakse muu hulgas järgmist tegevust:

a) ühe isiku või mitme koostööd tegeva isiku tegevus turgu valitseva seisundi kindlustamiseks seoses finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingute või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote pakkumise või nõudlusega, mille tagajärjel määratakse või tõenäoliselt määratakse otseselt või kaudselt kindlaks ostu- või müügihinnad või luuakse või tõenäoliselt luuakse muud ebaõiglased kauplemistingimused;

b) finantsinstrumentide omandamine või võõrandamine turu avamisel või sulgemisel, millega eksitatakse või tõenäoliselt eksitatakse näidatud hindade, sh avamis- või sulgemishindade alusel tegutsevaid investoreid;

c) selliste korralduste andmine kaupleiskohale, sealhulgas korralduste tühistamine või muutmine mis tahes kauplemissüsteemide, sealhulgas elektrooniliste vahendite, nagu algoritmkauplemise ja välkkauplemise strateegiate kaudu, millel on üks lõike 1 punktis a või b osutatud tagajärg ja mis:

i) põhjustavad või tõenäoliselt põhjustavad häireid või viivitusi kaupleiskoha kauplemissüsteemi toimimises;

ii) muudavad või tõenäoliselt muudavad teiste isikute jaoks kaupleiskoha kauplemissüsteemis olevate ehtsate tehingukorralduste kindlakstegemise keerulisemaks, muu hulgas selliste korralduste andmise kaudu, mis koormavad tellimusraamatu üle või destabiliseerivad seda, või

iii) tekitavad või tõenäoliselt tekitavad vale või eksitava märguande finantsinstrumendi pakkumise või nõudluse või hinna kohta, eelkõige kui antakse tehingukorraldusi algatada või teravdada suundumust;

d) juhusliku või korrapärase juurdepääsu kasutamine tavapärasele või elektroonilistele meediakanalitele finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote (või kaudselt selle emitendi) kohta arvamuse avaldamiseks pärast seda, kui on sõlmitud selle finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingute või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote ostu-müügilepinguid, ning sellele järgnev kasu saamine kõnealuse finantsinstrumendi, seotud kauba hetkelepingu või lubatud heitkoguse väärtpaberitel põhineva enampakkumistoote hinna kohta avaldatud arvamustest, ilma et selline huvide konflikt oleks samaaegselt nõuetekohaselt ja tõhusalt avalikustatud;

e) lubatud heitkoguse väärtpaberite või seotud tuletisinstrumentide omandamine või võõrandamine järelturul enne määruse (EL) nr 1031/2010 kohaselt korraldatavat enampakkumist, mille tulemusel määratakse enampakkumistoodete enampakkumishind kindlaks ebaharilikul või kunstlikul tasemel või eksitatakse enampakkumisel osalevaid pakkujaid.

3. Lõike 1 punktide a ja b kohaldamisel ning ilma et see piiraks lõikes 2 sätestatud tegevusi, sätestatakse I lisas mitteammendavalt näilike võtete või muud liiki pettuste või pettuslike võtete kasutamise tunnused ning valede või eksitavate märguannete ning hinna kindlustamise tunnused.
4. Juhul kui käesolevas artiklis osutatud isik on juriidiline isik, kohaldatakse käesolevat artiklit kooskõlas siseriikliku õigusega ka füüsiliste isikute suhtes, kes osalevad otsuses tegutseda asjaomase juriidilise isiku arvel.
5. Komisjonile antakse õigus võtta kooskõlas artikliga 35 vastu delegeeritud õigusakte, milles täpsustatakse I lisas esitatud tunnuseid, et neid selgitada ja võtta arvesse finantsturgude tehnilist arengut.

Täiendavad selgitused.

Keelatud ei ole aktsiate müümine väärtpaberiturul, kuid kuritegelik on aktsiate müümine eesmärgiga viia aktsia hind teatud kindla piirini ehk hinna kavatsedud kujundamine.

Kaasaegse ühiskonna heaolu sõltub olulisel määral finantssektoris tegutsevate ettevõtjate pakutavatest teenustest, finantsturgude usaldusväärsusest ja klientide ning investorite informeeritusest. Muutused finantsturgudel mõjutavad kogu riigi majandust, ja vastupidi, finantsturud on väga vastuvõtlikud majanduses toimuvatele muutustele. Pangandus, aga ka muu finantsteenuste pakkumine on ettevõtluse valdkond, mille suhtes valitseb kõrgendatud avalik huvi. Avalikkuse kaitseks kohustub riik tagama finantssektoris tegutsevate ettevõtjate teatud usaldusväärsuse taseme. Selleks on kehtestatud üheselt mõistetavad õigusnormid, mis tagavad kõigile turuosalistele ühetaolised tingimused ja nõuded turule sisenemiseks, turul tegutsemiseks ja turult lahkumiseks, määrates kõigile ühetaolised konkurentsitingimused¹.

Finantsturg on institutsioon, mille kaudu raha liigub neilt, kelle tulud on suuremad kui kulud, neile, kelle eelarve on puudujäägiga². Seega on finantsturu eesmärk võimaldada raha või rahas väljendatava ressursi liikumist isikutelt, kellel ressursi on üle, neile, kellele ressursi on puudu. Väärtpaberiturg on osa üldisest finantsturust, mille vahendusel liiguvad ressursid investoritelt väärtpaberite emitentidele.

Nii näiteks läheb ettevõtja, kelle tootmistegevuse tulud ja kulud ei ole tasakaalus finantsturule (väärtpaberiturule) ja võtab puudujääva raha laenuks või laenab ülejäägi välja³. Selle tulemusena tekib kapitali ringlus. Vastavalt ressursi kasutamisele makstakse riski võtnud investorile preemiat kas intressi, dividendi või ettevõtte väärtuse tõusu kaudu. Seega ostetakse ja müüakse väärtpaberiturul peamiselt ressursi (raha või kaubad) ning riski.

Väärtpaberiturge on võimalik eristada väärtpaberite kestvuse järgi - alla aastase kestvusega instrumente nimetatakse „rahaturuinstrumentideks” ning need moodustavad rahaturu. Üle aastase kestvusega instrumente aga „kapitalituruinstrumentideks” ning need moodustavad kapitalituru.

Väärtpaberituru seadus (VPTS) mõistab kapitaliväärtpaberitena aktsiaid või muid samaväärseid kaubeldavaid õigusi ja igasugune vabalt kaubeldav märkimisõigus, vahetus- või tuletisväärtpaber,

¹ K. Siibak. Finantsregulatsioonid ja finantsjärelevalve. Juridica 2001 nr 3. Lk 170-174

² V. Zirnask, K. Liikane. Raha, pangad ja finantsturud I. 1994. Lk 23

³ Ibid. Lk. 25

mis annab õiguse omandada aktsiaid või samaväärseid kaubeldavaid õigusi vahetamise teel või muu õiguse teostamisega, kui emitteeritava väärtpaberi emitent on ise väärtpaberi alusvaraks olevate väärtpaberite emitent või kuulub tema konsolideerimisgruppi. Käesolevas ülevaates keskendutakse peamiselt kapitaliturgudele ja kapitaliväärtpaberitele VPTS-i mõttes.

Väärtpaberiturud jagunevad esmasturuks ja järelturuks⁴. Esmasturgu kasutavad emitendid uute väärtpaberiemissioonide levitamiseks ja raha kaasamiseks. Järelturg on järjepidevaks kauplemiseks väärtpaberitega standardiseeritud tehingute tegemise vormis. Eesti õigus eristab järelturuna reguleeritud väärtpaberiturgu, väärtpaberibörsi, mitmepoolset kauplemissüsteemi ja süsteemset täitjat. Toimiv järelturg võimaldab emitendil lihtsamini kaasata suurelt hulgalt investoritelt suuri summasid kapitali, kuna pakub investoritele võimaluse müüa oma investeering edasi järelturul ja seeläbi väljuda võimalikult väikeste tehingukuludega.

Reguleeritud väärtpaberituru toimimisel on kolm põhilist eesmärki, mis on samas selle õigus- ja korrapärasel toimimisel ka toimimise tagajärjed:

- 1) hinna kujundamine e. väärtpaberile nõudluse ja pakkumise vahekorras tasakaaluhinna leidmine;
- 2) likviidsuse e. kaubeldavuse pakkumine, st pakutakse keskkonda, mille vahendusel kohtuvad väärtpaberite ostjad ja müüjad ning mis võimaldab emitentidel kaasata vahendeid lisaväärtuse loomiseks;
- 3) teabe hankimise kulude vähendamine - investoritele edastatakse üheaegselt samasugust teavet ning iga üksik investor ei pea kandma lisakulusid teabe hankimiseks. Teisalt kõikidele emitentidele laieneb samasugune teabe avaldamise miinimumstandard ning keegi ei saa teise ees ebaõiget konkurentsi eelist. Süsteem tagab majandusliku efektiivsuse, ühtlustades teabe hankimiseks ja teabe avaldamiseks tehtavad kulutused ning vältides teabele erineva hinna määramist sõltuvalt selle saajast.

2.1.1. Väärtpaberituru tõhus toimimine

Väärtpaberituru tõhusaks toimimiseks on eelkõige vajalik kõigi sellel osalejate usaldus turu vastu. Turg peab toimima ühetaoliselt kõigi liikmete jaoks. Usalduse tekkimise jaoks on vajalik arusaadavus turul toimuvast. See tähendab ajakohase õige, täpse ja täieliku teabe kättesaadavust väärtpaberite ja nende emitentide kohta ning tehingute tegemise kohta ehk turu läbipaistvust. Turu läbipaistvus on vajalik võimaldamaks investoritel teha kaalutud otsuseid väärtpaberite hindamiseks, omandamiseks või võõrandamiseks. Läbipaistvuse all mõistetakse olukorda, kus reguleeritud väärtpaberiturul osalejad saavad viivitamata ja üheaegselt õiget teavet väärtpaberitega kauplemise ja nende väärtpaberite emitentide kohta ning nimetatud teave on avalikkusele kättesaadav⁵.

Väärtpaberi hinna kujunemise mehhanismi võtmeküsimuseks on väärtpaberit ja tema emitenti mõjutavatest sündmustest arusaamine. Investori jaoks on oluline, missugune on tema tänase investeeringu väärtus tulevikus. Aktsiaemitendi aktsiate väärtus sõltub tema olemasolevatest rahavoogudest ja investorite poolt neil olemasoleva info alusel tehtud järelduse alusel emitendil tulevikus usutatavatest tekkivatest rahavoogudest. Rahavoogusid mõjutavad tänased ja tulevased sündmused, seega on investorile olulised sündmused, mille põhjal on võimalik piisavalt täpselt määrata emitendi väärtpaberi väärtust. Nii näiteks peab ka Eestis reguleeritud turu korraldaja avaldama teavet läbipaistvuse tagamise eesmärgil ning teostama järelevalvet teabe avaldamise üle, selle asjakohasuse, õigsuse, täpsuse ja täielikkuse üle. Reguleeritud turu korraldaja saab teavet 1) emitendilt, kes on kohustatud avaldama korraldatud teavet, ja 2) tema kauplemissüsteemis tehtud ostu ja müügi pakkumuste (ofertide) ning nende alusel sõlmitud tehingute kaudu.

⁴ G.G. Munn, F.L. Garcia, C.J. Woelfel. Encyclopedia of Banking And Finance. 9 ed. Chicago. 1993. Lk 646

⁵ K. Kessler. Läbipaistev väärtpaberiturg on atraktiivne. Äripäev. 28.02.2003

Väärtpaberituru regulatsiooni keskseks teoreetiliseks aluseks on „tõhusate kapitaliturgude hüpotees” (TKH)⁶. Lihtsustatult saab TKH kirjeldada täiusliku turu kaudu, so millel:

1. Eksisteerib täiuslik konkurents;
2. Puuduvad tehingukulud:
 - väärtpaber on vabalt turustatav ja jagatav,
 - puuduvad igasugused piirangud ja regulatsioonid vabale kauplemisele;
3. Investorid teevad ratsionaalseid otsuseid ja maksimeerivad kasumit;
4. Teave on tasuta ja kõigile sama-aegselt kättesaadav.

Turg on maksimaalselt tõhus, kui väärtpaberite hinnad peegeldavad täpselt kogu väärtpaberi kohta olemasolevat teavet olenemata, kas see on avaldatud või avalikustamata. Investoritel puudub igasugune teabe eelis, st ei saa tekkida olukorda, mille puhul ühel investoril on väärtpaberi kohta teavet, mille tõttu ta saab teiste ees eelisega kaubelda. Loomulikult tegelikus elus ei esine täiuslikku ja maksimaalselt tõhusat turgu, mille puhul teave peegeldub maksimaalselt väärtpaberi hinnas ning kogu informatsioon on kõigile sama-aegselt kättesaadav.

TKH kohaselt on keskmiselt tõhus turg selline, kus hind peegeldab kogu avalikustatud teavet ja hind kohandub koheselt iga uue teabe avalikustamisel. Teabe avalikustamisel on avalikustamata teabe hoidjal turu ees lühike eelis.

Nõrga väärtpaberituru puhul peegeldab hind ainult ajaloolist teavet konkreetse väärtpaberi kohta st avalikustamata teabe hoidjal on turu ees pikaajaline eelis.

Väärtpaberituru toimimise eelduseks on usk, et 1) kaubeldava väärtpaberi kohta olemasolev teave mõjutab hinda; 2) väärtpaberi turuhind on õige väärtus ja 3) investorid usaldavad otsuste tegemisel turuhinda. Tõhusalt ja läbipaistvalt toimiv väärtpaberiturg on turg, millel väärtpaberite hinnad reageerivad teabele kiiresti ja täpselt, nii et turuhinnad peegeldavad väärtpaberite hindasid tulevikus, võttes arvesse kogu väärtpaberi majandusliku väärtuse, sealhulgas seonduvat riski ja kasumit⁷.

Euroopa Liidus on kehtestatud ühtsed reeglid väärtpaberite ja emitentide kohta teabe avalikustamisele, kauplemiskohtade standardiseeritusele ja läbipaistvusele, väärtpaberi hinna vaba kujunemise moonutamise keelamisele ning avalikustamata teabe kasutamise keelamisele, sest investorile tuleb tagada keskkond väärtpaberite õige hinna määramiseks kartuseta, et pakutakse „varjatud puudusega” väärtpaberit. Kõik ülalnimetatud reeglid teenivad üht eesmärki - tagada usaldus finantsvahendussüsteemi vastu, mille raames oleks võimalik kõige tõhusamalt kasutada ühiskonna käsutuses olevaid ressursse.

2.1.2. Turukuritarvitus

Turukuritarvitus on üldnimetus siseteabe väärkasutusele ja turumanipulatsioonile.

Turukuritarvituse sisuks on olukord, mille puhul investor või investorid (kuritarvitajad) seavad teised investorid ebamõistlikult ebasoodsasse olukorda ning seeläbi kahjustavad nende huve. Lisaks kahjustatakse turu läbipaistvust - hindade ja teabe selgust -, turu tõhusust ning seeläbi vähendatakse üldist usaldust turu vastu.

Põhimõtteliselt on reguleeritud väärtpaberiturul eristatavad kaks turukuritarvituse peamist viisi:

⁶ E.F. Fama. Efficient Capital Markets: A Review of Theory And Empirical Work. The Journal of Finance. May 1970, Vol 25, No 2. Lk 383-417

⁷ L.A. Stout. The Mechanisms of Market Inefficiency: An Introduction to the New Finance. Iowa JCL 2003. Lk 640-641.

1. Teabe valdajad kasutavad või püüavad kasutada teavet, mis ei ole üldiselt avalikkusele kättesaadav (siseteave) enda kasuks ja teiste kahjuks (siseteabe väärkasutamine);
2. Keegi püüab muuta väärtpaberi hinda või mõjutada tehinguid või tehingukorraldusi (oferte) või levitab teavet viisil, mis jätab väärtpaberist (sellega kauplemisest turul) või selle emitendist vale mulje (turumanipulatsioon).

Turukuritarvituse keelustamist ning seda reguleerivaid õigusnorme vajab ühiskond finantsvahenduse ausa toimimise säilitamiseks. Kasu turukuritarvituste keelustamisest tõuseb läbi aktsionäride ringi laienemise, läbipaistvamate aktsiahindade ja väärtpaberituru likviidsuse⁸.

2.1.3 Turumanipulatsioon

Turumanipulatsioon turukuritarvitusena sekkub otseselt väärtpaberi õige hinna kujundamise protsessi. Teoreetiline kirjandus⁹ eristab kolme peamist turumanipulatsiooni liiki:

- 1) tabel põhinevad manipulatsioonid;
- 2) kunstlikel tehingutel põhinevad manipulatsioonid;
- 3) hinna manipulatsioonid, mida jaotatakse omakorda:
 - a. kauplemisel põhinevad manipulatsioonid;
 - b. turukontrollil põhinevad manipulatsioonid;
 - c. lepingutel põhinevad manipulatsioonid.

Tabel põhinevad manipulatsioonid on peamiselt (i) emitendi kesksed, s.o emitent esitab valeteavet (nt raamatupidamise aastaaruandes) või hoiab õigustamatult teavet kinni; (ii) investeerimisanalüüsi koostajate/nõustajate poolt eksitava teabe esitamine. Kasutatakse professionaalsete turuosaliste poolt, kes, kasutades ära oma mainet, levitavad ebaõiget teavet väärtpaberite kohta, millega nad ise kauplevad või mille vahendamiseks nad teenivad tulu; (iii) kuulujuttude levitamine, mille eesmärgiks on jätta väärtpaberist või emitendist ebaõige mulje. Tabel põhinevad manipulatsioonid ründavad investorite usku nende sama-aegsesse ja ühetaolisse teavitamisse, ühtlasi andes eksitavat teavet väärtpaberi omaduste kohta, luuakse ebaõige kujutelm väärtpaberi õigest väärtusest, antakse mõista, et õige väärtus on mingisugune muu väärtus kui turul olemasolev tasakaaluhind.

Kunstlikel tehingutel põhinevad manipulatsioonid edastavad turule ebaõiget teavet väärtpaberite nõudluse ja pakkumise aktiivsuse/arvukuse/tegijate kohta. Levinumateks tehingutel põhinevad manipulatsioonid on (i) „läbimüügil“ (*wash-sales*) põhinev manipulatsioon, mille puhul väärtpaberite kasusaaja omanik ei muutu ja (ii) sobitatud tehingud (*matched order*), mille puhul küll kasusaaja omanik muutub, kuid tehingud on enne kokku lepitud. Kunstlikel tehingutel põhineva manipulatsiooni peamiseks eesmärgiks on luua mulje turu aktiivsusest, näiteks väärtpaberi ostuhuvist, kui seda tegelikult pole.

Hinnamanipulatsioon on otsene rünnak väärtpaberi hinnakujunemise mehhanismile, mille puhul astutakse vahele loomuliku tasakaaluhinna tekkimisele. Seda saavutatakse peamiselt läbi tehingute jadade, mis muudavad hinda, või sulgemishinna mõjutamise kaudu. Motivatsiooniks võib olla näiteks tuletisväärtpaberite või väärtpaberite lühikeseks müügi tehingute tähtaegade saabumine, tulemustasude arvutamine, jmt. Turujõu kuritarvitamine manipulatsiooni kaudu toimub, kui isik või isikute grupp on omandanud suure osa pakutavatest väärtpaberitest või selle alusvarast ning dikteerib turu hinda. Kuigi tegemist on peamiselt kaubatuletisväärtpaberite väärtpaberiteturul esineva manipulatsiooniga võib seda esineda ka aktsiate puhul, mille käive on väike.

⁸ L.N. Beny. Insider Trading Laws And Stock Markets Around the World: An Empirical Contribution to the Theoretical Law And Economics Debate. Journal of Corporation Law. 2007, 32(2). Lk 237-300

⁹ E. Avgouleas. The Mechanics And Regulation of Market Abuse. A Legal and Economic Analysis. Oxford 2005. Lk 119

KAASUS 2 – RAAMATUPIDAMISKURITEGU

Maria Entsik, Riigiprokuratuur (tegelaskujud välja mõeldud)

Toivo Tobe oli OÜ Kräämik osanik, kelle äri oli luhtunud. OÜ-l Kräämik olid üleval suured võlad ja puudus vara, mille arvelt oleks neid saanud rahuldada. Toivo Tobe oli äritegevuse käigus mitmeid rikkumisi toime pannud, sh omastanud ettevõtte raha, mida ta tahtis varjata. Eesmärgiga vabaneda probleemsest ettevõttest, sooviga vältida pankrotimenetlust ja tsiviil- ja karistusõiguslikust vastutust, pöördus ta Osvald Ohmu poole, kes pakkus probleemsete firmade ülevõtmisteenust. 500 € eest oli Osvald Ohmu nõus hakkama OÜ Kräämik uueks osanikuks ja juhatuse liikmeks. Toivo ja Osvald leppisid omavahel kokku, et Toivo hävitab raamatupidamisdokumendid ja Osvald väidab hiljem huvitatud isikutele, et sai küll dokumendid Toivolt kätte, aga unustas need taksosse.

Osvald Ohmu on äriregistri andmete kohaselt 300 äriühingu juhatuse liige.

Hiljem algatati võlausaldaja avalduse alusel OÜ Kräämik pankrotimenetlus ja kohus kuulutas välja OÜ Kräämik pankroti.

Kohus mõistis Toivo ja Osvaldi süüdi ja karistas neid vangistusega: Toivole mõisteti 2 aasta pikkune tingimis vangistus 2-aastase katseajaga ning ettevõtluskeeld (KarS § 49¹) 3 aastaks. Kuna Osvald oli varem tingimisi karistatud ja uus kuritegu oli toime pandud katseajal, liideti mõistetud karistused ja pöörati täitmisele – Osvald läks reaalselt vangistust kandma 4 aastaks. Ka talle kohaldas kohus ettevõtluskeeldu 3 aastaks. Lisaks konfiskeeris kohus Osvaldilt 500 € kui kuriteost saadud tulu (KarS § 83¹ lg 1).

Küsimused: Mille eest kohus Osvaldit ja Toivot karistas? Mida nad tegid valesti?

Lahendus ja selgitused.

§ 381¹. Raamatupidamise kohustuse rikkumine

(1) Raamatupidamise korraldamise nõuete teadva rikkumise eest või teadvalt raamatupidamisdokumentide ebaseadusliku hävitamise, varjamise või kahjustamise või raamatupidamisdokumendis andmete esitamata jätmise või ebaõigete andmete esitamise eest, kui sellega on oluliselt raskendatud ülevaate saamine raamatupidamiskohustuslase varalisest seisundist, – karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

(2) Sama teo eest, kui kohus on välja kuulutanud raamatupidamiskohustuslase pankroti või lõpetanud pankrotimenetluse raugemise tõttu, – karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega.

(3) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.

Raamatupidamisseaduse § 4 p 5 sätestab, et raamatupidamiskohustuslane on kohustatud säilitama raamatupidamise dokumente. Raamatupidamisseaduse § 12 p 1 sätestab, et raamatupidamiskohustuslane peab raamatupidamise algdokumente säilitama seitse aastat, alates selle majandusaasta lõpust, mil algdokument raamatupidamises kajastati.

Kaasusest on ilmne, et Toivo koos Osvaldi abiga soovis kaotada oma seose probleemse äriühinguga ja hävitada raamatupidamisdokumendid, mille abil oleks võimalik kindlaks teha tema poolt tekitatud kahju suurust ja toime pandud erinevaid kuritegusid.

Kuna Toivol õnnestuski raamatupidamisdokumendid hävitada, siis varavastase kuriteo toimepanemist ei suudetud küll usaldusväärset kindlaks teha, aga Toivole ja Osvaldile esitati süüdistus ühiselt ja kooskõlastatult toime pandud raamatupidamiskohustuse rikkumises.

Nimelt näeb raamatupidamisseadus ette kohustuse säilitada ettevõtte raamatupidamise dokumente seitse aastat. Selline kohustus on eelkõige vajalik just selleks, et hiljem, vaidluste tekkimisel varalistes suhetes, oleks võimalik tõde välja selgitada.

Seega ei päästnud antud juhul firma loovutamine ja raamatupidamisdokumentide hävitamine Toivot kriminaalvastutusest. Hiljem õnnestus OÜ Kräämik pankrotihalduril tehingute teiste poolte kaudu taastatud raamatupidamisdokumentide alusel esitada Toivo vastu nõue ka tsiviilkohtus ja kahju sisse nõuda.

Kohus tuvastas, et Osvaldi süü oli veelgi suurem kui Toivol, kuna tema jaoks oli selline kuritegelik käitumine terve ärimudel. Olles 300 ettevõtte juhatuses, aitas ta omakasulisel eesmärgil peita väga paljude isikute võlgasid.

Toivo ja Osvald mõisteti süüdi KarS § 381¹ lg 2 järgi raamatupidamisdokumentide ebaseadusliku hävitamise eest, kui sellega on oluliselt raskendatud ülevaate saamine raamatupidamiskohustuslase varalisest seisundist ja kui kohus on välja kuulutanud raamatupidamiskohustuslase pankroti.

Lisaks sellele konfiskeeris kohus Toivolt tema kriminaaltulu: 500 €. Nimelt sätestab KarS § 83¹ lg 1, et kohus konfiskeerib tahtliku süüteo saadud vara, kui see kuulub otsuse või määruse tegemise ajal toimepanijale.

Juhul, kui isik on oma kriminaaltulu ära tarvitanud, võib kohus KarS § 84 alusel välja mõista summa, mis vastab konfiskeerimisele kuuluva vara väärtusele.

Lisa 7 Näitejuhtumid: Maksurikkumised ja selle ennetamine

1. Maksukäitumise hinnangud

Maksukäitumise hinnangud on uus e-teenus ettevõttele oma maksukäitumise kohta tagasiside ja info saamiseks MTA-lt. Teenus aitab ettevõtjal oma maksuasjad korras hoida. Teenus põhineb ettevõtte esitatud andmete MTA analüüsil.

Ettevõtted esitavad igakuiselt MTA-le andmeid, kuid ei saa regulaarset tagasisidet esitatud andmete õigsuse kohta. Peamiseks tagasiside vormiks on olnud läbiviidud maksumenetlused, mis oma olemuselt on koormavad ning sageli heidutavad.

Maksukäitumise hinnangute e-teenus põhineb MTA kontrollitegevuse suuremal avatusel ning usaldusliku koostöö loomisel ettevõtjatega. Maksukäitumise hinnangute kaudu näevad ettevõtjad ennast maksuhalduri vaatest. Maksuandmetes ja/või -käitumises puuduste esinemisel saab ettevõtte asuda neid ise kohe parandama, ennetades sellega maksukontrolli sattumise.

Maksukäitumise hinnangutes saab kasutaja andmeid Eestis registreeritud ettevõtjate kohta. Teenus koondab ühte keskkonda avalikud andmed, mille kogumiseks peab praegu tegema mitu päringut MTA infosüsteemidesse. Maksukäitumise hinnangutes on kõigile kättesaadavad järgmised avalikud andmed iga ettevõtja kohta: käibemaksukohustuslaseks registreerimise info, võla olemasolu, väljastatud tegevus- ja tolliload ning viimase nelja kvartali tasutud maksud, töötajate arv ja käive.

Ettevõtted saavad tutvuda enda andmetega ja nende põhjal arvatud hinnangutega. Teenuse kasutamine on vabatahtlik. Eesmärk on anda ettevõttele tagasisidet tema maksukäitumisest. Vahetu tagasiside võimaldab ettevõtjal puudused aegsasti kõrvaldada ning ei pea tundma muret, kas MTA-l võib tekkida talle etteheiteid. Kui maksukäitumise hinnangute e-teenuse abil ettevõtja oma käitumist kohendab, siis on see kõige efektiivsem lahendus nii ettevõtjale endale kui ka MTA-le.

Lisaks avalikele andmetele arvutatakse iga ettevõtja kohta kaks maksukäitumise hinnangut: maksukuulekuse hinnang ja maksuasjade korrasoleku hinnang. Hinnangud arvutatakse maksusaladusega kaitstud andmete põhjal ning need on nähtavad ainult ettevõtja seaduslikule esindajale. Kui juhatuse liige soovib anda raamatupidajale õiguse ettevõtte hinnanguid näha, siis saab ta raamatupidajale anda pääsuõiguse „Hinnangute teenuse kasutamine“.

Maksukuulekuse ja maksuasjade korrasoleku hinnangud põhinevad ettevõtja maksukäitumisel. Mõlemad hinnangud koosnevad 6 näitajast ning iga näitaja juurde on märgitud, mida võetakse arvesse selle arvutamisel. Kui ettevõtte maksuasjades esineb puudujääke, siis selle kohta kuvatakse ka vastav selgitus. Selgitus annab juhised, mida peab tegema, et kõrvaldada puudujääk.

kohta täpsemalt saate lugeda MTA kodulehelt ([siin](#))

2. Peamised maksuriskid

- ✓ Käibe varjamine (sularaha tehingud, kolmandate isikute kontode kasutamine);
- ✓ Alusetu kulude suurendamine (fiktiivsete arvete, variühingute kasutamine sisendkäibemaksu arvestuses);
- ✓ Ettevõttest maksuvabalt raha välja viimine (tulumaksu deklareerimata ja tasumata jätmine).
- ✓ Tööjõumaksudest kõrvale hoidumine (registreerimata tööjõud, ümbrikupalk, arvevabriku kasutamine, töösuhte varjamine);

2.1 Käibe varjamine

MTA praktikale tuginedes, siis käibe varjamine on peamiselt tuvastanud toitlustus- ja majutussektoris, kui ka jaekaubandus ettevõtetes. Ettevõtetes, kus tasutakse kaupade, teenuste eest sularahas. Sularaha kohta ei jää maha jälge ning see muudab käibe varjamise ettevõtjatele lihtsaks. Varjatud sularahakäive on peamine allikas valdkonnas ümbrikupalkade maksmiseks. Sellise käitumise tulemusena tekib äriimaastikul ebaaus konkurents, vähenevad eraisiku sotsiaalsed garantiid ning riik kaotab maksutulu.

Olukorras, kus äriühing ei esita kassakokkuvõtteid ning raamatupidamisdokumentidest ei nähtu igapäevast sularahakäibe arvestust, määrab maksuhalduril varjatud käibelt käibemaksu hindamise teel (MKS § 94). MKS § 94 lg 2 kohaselt tuginetakse hindamisel mh asjas kogutud andmetele, samuti maksukohustuslase majandustegevuse näitajatele ning tema kulutustele.

Kohtulahend (käibe varjamine): [3-15-1031](#)

2.2 Sisendkäibemaks

Sisendkäibemaks arvatakse maha KMS §-s 37 sätestatud nõuetele vastava arve alusel.

2.2.1 Nõuetekohane arve

KMS § 31 lg 1 järgi arvatakse teiselt maksukohustuslaselt kauba soetamise või teenuse saamise korral sisendkäibemaks maha KMS §-s 37 sätestatud nõuete kohase arve alusel.

KMS § 31 lg-s 1 on sätestatud sisendkäibemaksu mahaarvamise tingimus: sisendkäibemaksu saab maha arvata sama seaduse paragrahvis 37 sätestatud nõuetele vastava arve alusel. KMS § 37 lg 7 kohaselt tuleb arvele märkida samas avaldatud loetelule vastavad andmed, sealhulgas teenuse nimetus või kirjeldus (p 5), teenuse maht (p 6) ja teenuse osutamise kuupäev või teenuse eest osalise või täieliku makse laekumise kuupäev, kui see on kindlaksmääratav ja erinev arve väljastamise kuupäevast (p 7).

Maksukorralduse seaduse § 57 lg-te 1, 2 ja 3 järgi tuleb maksukohustuslasel pidada raamatupidamisarvestust, kusjuures arvestus peab olema korraldatud nii, et mõistliku aja jooksul on võimalik saada ülevaade tehingute toimumisest, samuti maksustamise seisukohast tähendust omavatest asjaoludest.

Kui maksuarvestuse aluseks võetud arved ei vasta käibemaskohustuse määramisel algdokumentidele esitatavatele nõuetele, on sisendkäibemaksu maha arvestatud alusetult. Näiteks arve ei vasta nõuetele kui arvele ei ole märgitud tegelik müüja.

Kõrvuti asjaoluga, et arvetel pole märgitud tegelik müüja (tehingute ahelas kasutati puhver või variettevõtet), ei võimalda arved ja muud dokumendid kindlaks teha ja kontrollida väidetavate majandustehingute sisu (puudub tehingu kirjeldus või nimetus) ja nende tehingute arvnäitajaid. Kui arve teenuse nimetus on liiga üldsõnaline, tuleks arvele märkida viide dokumendile, kus on toodud teenuse piisavalt üksikasjalik kirjeldus ja arvandmed. Teenuse kirjeldus on siis piisavalt üksikasjalik, kui sellega tagatakse teenuse identifitseerimise võimalus ja teenuse saamise kontrollitavus. Arvandmed täiendavad teenuse kirjeldust ja peavad võimaldama kontrollida teenuse mahu usutavust. Olukorras, kus teenuseid väidetavalt osutanud äriühingutel ei ole reaalselt majandustegevust ja nad on esitanud teenuse saajale võltsarved, on piisavad, et tuua kaasa maksukohustuse tekkimine ostjal.

Teenuste osutamise eest esitatavatele arvetele kehtivaid nõudeid ja nende eiramise tagajärgi on kolleegium rõhutanud ja selgitanud korduvalt (vt nt kohtuasjades nr [3-3-1-81-12](#) (p 11), [3-3-1-57-13](#) (p 13) ja [3-3-1-65-13](#) (p 20) tehtud otsused).

2.2.2 Juhised maksupettuste ahelasse sattumise vältimiseks

Äri- ja maksuriskide vähendamiseks on enne tehingut alati mõistlik põhjalikult kontrollida tehingu teise poole tausta ning tehingu asjaolusid. Maksukohustuslasele, kes sai tehingu tegelikest (maksupettusele viitavatest) asjaoludest teada, kuid kes sellele vaatamata osaleb tehingus, millega võidakse toime panna maksupettus, võib meie praktika ja kehtiva kohtupraktika kohaselt kaasa tuua kahtlustuse maksupettuses osalemises. Selleks, et vältida eelnimetatud, oleme välja töötanud juhised, mis aitavad kaasa võimaliku pettuse äratundmisele.

Kuna juhendis toodud asjaolude loetelu ei ole ammendav, siis ei too selle järgimine kaasa kohest õigust sisendkäibemaksu mahaarvamiseks ega välista maksuarvestuse korrigeerimist. Oluline on täita ka kõiki ettevõtluses ettenähtud hoolsusnõudeid ning arvestada muude tavapäratute asjaoludega. Lisaks soovitame usaldada oma intuitsiooni ja kogemust ettevõtjana. Kahtluse püsimisel soovitame tehingust loobuda ja kaaluda usaldusväärsema tehingupoole leidmist.

Asjaolud, mis võivad teie tavapärasest tegevusest kõrvale kalduda ja kogumis esinedes viidata maksupettuse toimepanemisele:

- a) Avalikest andmebaasidest saadud teave ei jäta tehingupooltest (sh juhatusse liikmetest) usaldusväärset muljet

Kasutades erinevaid andmebaase, sh interneti otsingumootoreid, kuvatakse tehingupoolle või tema esindusõiguslike isikute kohta infot, mis võib tekitada usaldusküsimusi tehingupoolte ja tehingu osas. Selliseks infoks võivad olla erinevates artiklites, foorumites käsitletud teemad, maksehäireregistri tulemused, isiku karistused kui ka jõustunud negatiivsed kohtulahendid tehingupoolte osas. Tehingupoolle (sh juhatusse liikmete) tausta tasuks kindlasti kontrollida uute tehingupartnerite tekkimisel ja/või suure maksustamisväärtusega tehingute puhul.

Saadud teabest võivad kahtlust tekitavateks asjaoludeks olla maksuvõla olemasolu, esitamata maksudeklaratsioonid, tegevusala mittevastavus tegelikule äritegevusele, toimiva juriidilise aadressi puudumine, esitamata majandusaasta aruanded, juhatusse liikmete/osanike/aktsionäride tihe vahetus, välisriigi kodanike märkimine juhatusse, (toimivate) kontaktandmete puudumine ja/või tihe vahetus, äriühingu e-posti aadress ja telefoninumber ei kuulu kohalikule sideoperaatorile. [Erinevad avalikud andmebaasid tehingupoolte tausta kontrollimiseks »](#)

Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Tallinna Ringkonnakohtu otsused asjades [nr 3-08-1021](#) , p 16 ja [nr 3-06-1928](#), p 24

- b) Tehingu tegemisel jäetakse tehingu teine pool tuvastamata (ei küsita nime, kontaktandmeid, esindusõigust)

Mõistlik ettevõtja selgitab välja tehingu teise poole esindajad (küsides näiteks isikut tõendavat dokumenti, esindusõigust) ja säilitab tehingupoolte kontaktandmed. Tehingupoolte tuvastamata jätmisel võtab ettevõtja endale riski, et hiljem võib tekkida probleeme pretensioonide esitamisel kauba ja/või teenuse kohta ning hilisem tehingu tõendamine võib osutuda raskendatuks.

- c) Internetis puudub tehingupoolte tegevust tutvustav toimiv koduleht

Internetipäringud tehingupartneri kohta ei anna muid tulemusi kui ainult registrikanded. Kuigi koduleht ei ole kohustuslik, näitab selle olemasolu tehingupartneri huvi enda tegevust reklaamida ja selle kaudu potentsiaalseid kliente leida. Eeltoodule oleks mõistlik tähelepanu pöörata eriti suuremahuliste ja esmakordsete tehingute puhul.

- d) Tehingupool ei oska anda infot pakutava teenuse ja/või kauba kohta ega ole kursis tegevusvaldkonnaga

Tehingupoolte seaduslikud esindajad ei oma teadmisi tegevusvaldkonna ega pakutava kauba/teenuse kohta. Lisaks ei täideta valdkonnapõhistest seadusandlusest ja muudest regulatsioonidest tulenevaid nõudeid (näiteks tegevusvaldkonnas nõutavad registreeringud, load, taotlused, teatised, litsentsid; eriotstarbelise kauba sertifikaadid jt).

Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Riigikohtu lahend asjas [nr 3-3-1-49-13](#), p 17 ja Tallinna Ringkonnakohtu otsus asjas [nr 3-10-924](#), p 17

- e) Ettevõtte puudub kauba ja/või teenuse müümiseks vajalik tegevuskoht (näiteks ladu, pood, tootmishoone, salong jne)

Kui tehingupool pakub suures koguses kaupa/teenust, mille müümiseks on vajalik kindla tegevuskoha ja töötajate olemasolu (näiteks ladu, pood, tootmishoone, salong jne), siis võib kahtlust tekitada asjaolu, et tehingupoolte tegevuskohaks on üksnes postkast, korter või teise äriühingu juriidiline aadress. Kahtlust tekitavaks asjaoluks võib olla ka kokkulepete sõlmimine ja/või kauba näitamine/üleandmine väljaspool ettevõtte tegevuskohta (näiteks bensiinjaaamad, parkimisplatsid, tühermaad).

Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Tartu Ringkonnakohtu otsus asjas [nr 3-08-855](#), p-d 9 ja 10. Pakutakse nii suurt kogust kaupa, mis ei ole ettevõtte suurust ja kogemust arvestades usutav. Kui tehingupool pakub suures koguses kaupa või suuremahulist/valdkonnapõhist teenust, siis võib tehingu toimumises ja/või kauba/teenuse olemasolus kahtlust tekitada asjaolud, et teenuse pakkujal puuduvad vajalikud oskused, kogemused, teadmised ja vahendid.

f) Pakutava kauba ja/või teenuse hind on üllatavalt kõrge/madal

Tuleb pöörata tähelepanu pakutava kauba ja/või teenuse hinnale: kui see on turuhinnast oluliselt madalam või kõrgem ning hinnaerisusele puuduvad loogilised majanduslikud põhjendused, siis võib tekkida risk, et kuskil tarneahelas on toime pandud maksupettus. Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Riigikohtu lahend asjas [nr 3-3-1-67-08](#), p 14

g) Tehingupool ütleb, kellele ja mis hinnaga tuleb kaupa ja/või teenust edasi müüa

h) Tehingupoolel puudub kehtiv käibemaksukohustuslase number

Kehtiva käibemaksukohustuslase numbri puudumisel ei ole müüjal õigus lisada tehingule käibemaksu ega ostjal sisendkäibemaksu maha arvata. Märgime, et arve ei ole ainsaks tehingut tõendavaks dokumendiks ja sisendkäibemaksu mahaarvamise aluseks, vaid lähtuda tuleb tehingu tegelikust majanduslikust sisust.

i) Tehinguga seotud dokumentatsioon on puudulik või olematu

Esmakordsete ja/või suuremahuliste/kallihinnaliste tehingute puhul ei sõlmita lepinguid või need on üldsõnalised. Samuti ei koostata tehingu toimumist kinnitavaid muid võimalikke dokumente (kauba/teenuse üleandmis-vastuvõtmisaktid, transpordidokumendid, kauba sertifikaadid, tarne- ja garantiitingimused, hinnapakumised jt tegevusvaldkonna erisusest tulenevad dokumendid).

Eelnimetatud kõikide dokumentide koostamine ei ole iseenesest kohustuslik, ent jättes vastavad dokumendid koostamata või säilitamata, riskitakse sellega, et hilisema võimaliku vaidluse korral ei suudeta tehingutega seotud asjaolusid tõendada. Seega on mõistlik koguda ja säilitada tõendeid põhjendatult kahtlust tekitavate või suure maksustamisväärtusega tehingute kohta.

Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Tallinna Ringkonnakohtu otsus asjas [nr 3-09-2473](#), p 9

j) Kauba saatedokumendid on valesti täidetud

Tehingute puhul on saatedokumentide korrektne täitmine üheks oluliseks kauba tuvastamisviisiks ja võimalike nõuete esitamiseks kauba kvaliteedi osas. Näiteks veose- ja saatelehtedele, CMR-idele, kaubaserifikaatidele ja arvetele on õigesti märgitud kuupäevad, lähte- ja sihtkohad, sõidukinumbrid, saatja, saaja ja vedaja andmed ja kauba kirjeldus. Lisaks märgime, et transpordidokumentide säilitamine on oluline impordi, ekspordi ja Euroopa Liidu siseste vedude tõendamiseks.

k) Koostatud dokumentidel on kauba ja/või teenuse sisu kirjeldatud üldsõnaliselt (näiteks lihtsalt „ehitusteenus“, „ärinõustamine“, „materjalid“ jne)

Kui dokumentides (arvel, aktides, lepingutes jt) on teenust ja/või kaupa kirjeldatud üldsõnaliselt (näiteks lihtsalt „ehitusteenus“, „ärinõustamine“, „materjalid“ jne), siis selliselt kajastatud tehingute puhul võib tekkida oht, et hiljem ei ole võimalik tuvastada teenuse ja/või kauba tegelikku sisu, mahtu ja hinda. Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Riigikohtu lahendid asjades [nr 3-3-1-57-13](#) ja [nr 3-3-1-76-14](#)

l) Tehingu finantseerimine on tavapäratu

Kui tehingut finantseeritakse laenuga, mille andja taust on ebausaldusväärne ning laenuitingimused on ebaharilikud (olematud intressimäärad, tagatiste puudumine, ülemääraselt pikad laenu tagastamistähtajad), siis võib olla alust kahelda tegelikus laenuandmises/saamises. Samuti võib tekkida oht, et olete sattunud maksupettuse ahelasse.

Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Tartu Ringkonnakohtu otsus asjas [nr 3-11-1176](#), p 9

m) Soetatava kauba ja/või teenuse maksetingimused on erandlikud (nt suures summas ettemaksete küsimine; maksete tegemine tehinguga mitteseotud isikutele)

Suuremat tähelepanu tasub pöörata olukordadele, kus tehingupool soovib kauba ja/või teenuse eest tasumist suures summas sularahas ja/või (ette)makse/ülekanne toimub tehinguga mitteseotud isikutele. Aktsepteerides selliseid maksetingimusi võib hiljem tehingu eest tasumise tõendamine osutada raskendatuks.

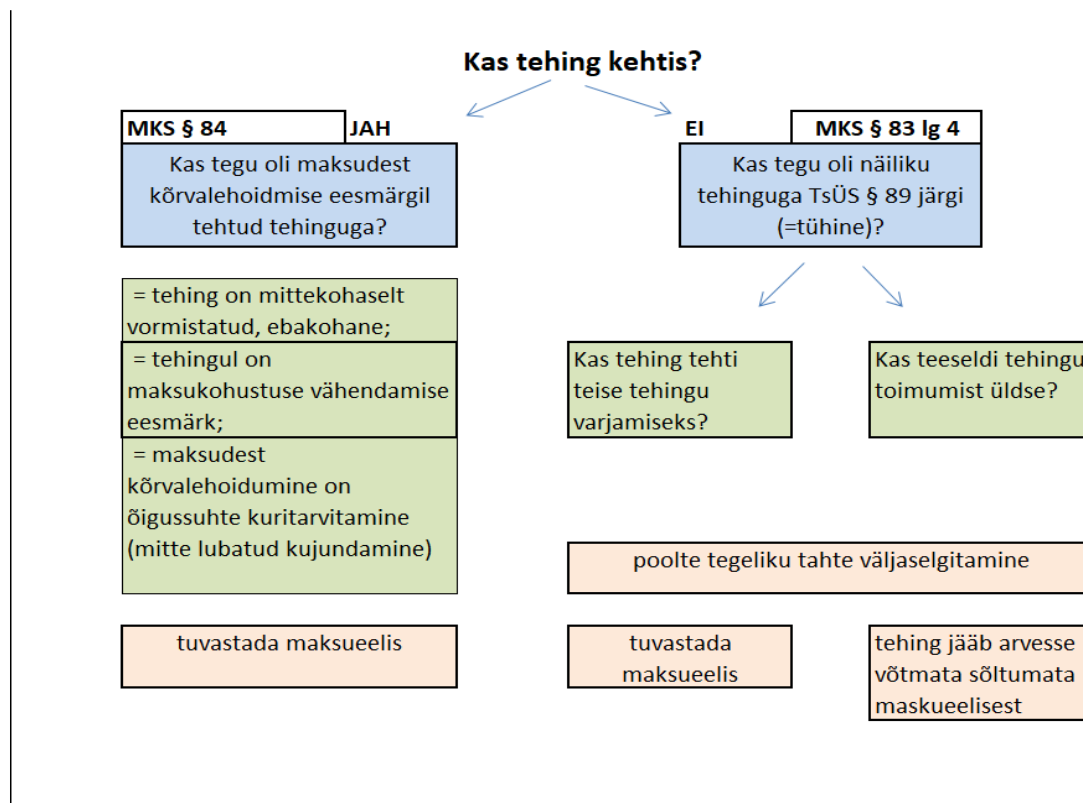
Kohtupraktikaga saate tutvuda siin: Riigikohtu lahend asjas [nr 3-3-1-67-08](#), p 14

Eeltoodud loetelus mõne üksiku asjaolu esinemine ei too automaatselt kaasa etteheidet äri- ja maksupettuses osalemise kohta. Kui eeltoodud punktide pinnalt tekib tehingupoolle osas kahtlusi, siis soovitage tehingupoolle ja/või kõnealuse tehingu usaldusväärsuse kontrollimiseks [teha täiendavaid päringuid](#).

2.2.3 Teeseldud või näiliku tehingut ei võeta maksustamisel arvesse

Lisaks KMS § 31 lõikele 1 (maksuseadusest tulenevad rahalised nõuded ja kohustused) tuleb maksustamisel arvestada maksukorralduse seaduse 70 (MKS) § 83 lõiget 4, mis reguleerib näiliku tehingu maksustamist ja MKS § 84, mis reguleerib maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil tehtud tehingu maksustamist.

MKS § 84 kohaselt kui tehingu või toimingu sisust ilmneb, et see on tehtud maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil, kohaldatakse maksustamisel sellise tehingu või toimingu tingimusi, mis vastavad tehingu või toimingu tegelikule majanduslikule sisule. Maksuhaldur on tuvastanud, et tehingutele ja toimingutele antud vorm ei ole tegeliku olukorraga kooskõlas. Tehingute ja toimingute tegelikuks eesmärgiks oli maksupettuse teel riigilt välja petta rahalisi vahendeid. esitas valeandmetega deklaratsioone, mis tegi võimalikuks alusetu enamakse tekkimise ja maksupettuse toime panemise.

Milline tehing on näilik?

MKS § 83 lg 4 järgi ei võeta näilikku tehingut maksustamisel arvesse. Kui näilik tehing tehakse teise tehingu varjamiseks, kohaldatakse maksustamisel varjatud tehingu kohta käivaid sätteid.

Viimati osundas Riigikohtu halduskolleegium otsuses nr 3-15-1303/37 Riigikohtu üldkogu otsusele tsiviilasjas nr 3-2-1-82-14, mille p-s 34 on märgitud, et MKS § 83 lg 4 puhul on tegemist viitega tsiviilõiguse normidele. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) § 89 lg 1 kohaselt on näilik tehing selline tehing, mille puhul pooled on kokku leppinud, et tehingu tegemisel tehtud tahteavaldustel ei ole avaldatud tahte vastavaid õiguslikke tagajärgi, sest pooled tahavad jätta mulje tehingu olemasolust või varjata tehingut, mida nad tegelikult teha tahavad (RKHKo 24.10.2017, [3-15-1303/37](#), p 9).

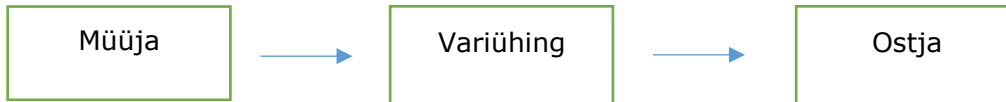
Maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil tehtud tehing - MKS § 84 sätestab, et kui tehingu või toimingu sisust ilmneb, et see on tehtud maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil, kohaldatakse maksustamisel sellise tehingu või toimingu tingimusi, mis vastavad tehingu või toimingu tegelikule majanduslikule sisule.

Maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil tehtud ehk teeseldud tehingu kohta kõige olulisemana tuleb välja tuua, et MKS § 84 kohalduv (erinevalt MKS § 83 lg-st 4) kehtivatele tehingutele, mille õiguslikke tagajärgi pooled soovivadki, kuid millele nad on andnud õigussuhete kujundamise võimalusi kuritarvitades

majanduslikule sisule mittevastava vormi maksukohustuse vähendamise eesmärgil. Muuhulgas peab MKS § 84 kohaldamiseks olema tehing mittekohaselt vormistatud maksukohustuse vähendamise eesmärgil (RKHKo 27.09.2017, [3-14-53226/100](#), p 13).

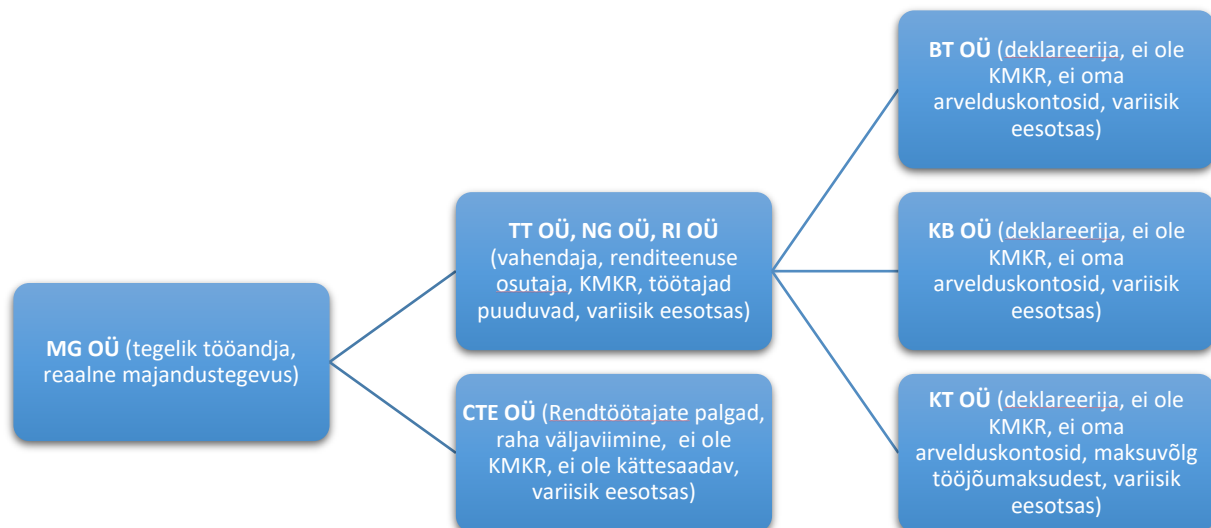
2.2.4 Mõned näited pettustest

Tüüpiline käibemaksupettus on selline, kus tehingute ahelasse on kaasatud vahelülina variühing, mis jätab käibemaksu deklareerimata ja/või riigieelarvesse kandmata, kuid ostja soovib müüja arve alusel sisendkäibemaksu maha arvata. (RKHKo 27.01.2016, [3-3-1-30-15](#), p 16)

Osavõtuks maksupettusest tuleb lugeda ka olukord, kus ostja teadis, et müüja jätab arvel näidatud käibemaksu riigile üle kandmata. Müüjale arve alusel käibemaksu tasumine kui kulutus pole sel juhul tehtud eeldusega, et käibemaks kantakse üle riigile. Sellises olukorras on ostja teadlikult aidanud kaasa käibemaksupettuse toimepanemisele. (RKHKo 27.01.2016, [3-3-1-30-15](#), p 16 ja 17, RKHKo [3-4-1-6-02](#), p 13; RKHKo [3-14-53226](#), p 11).

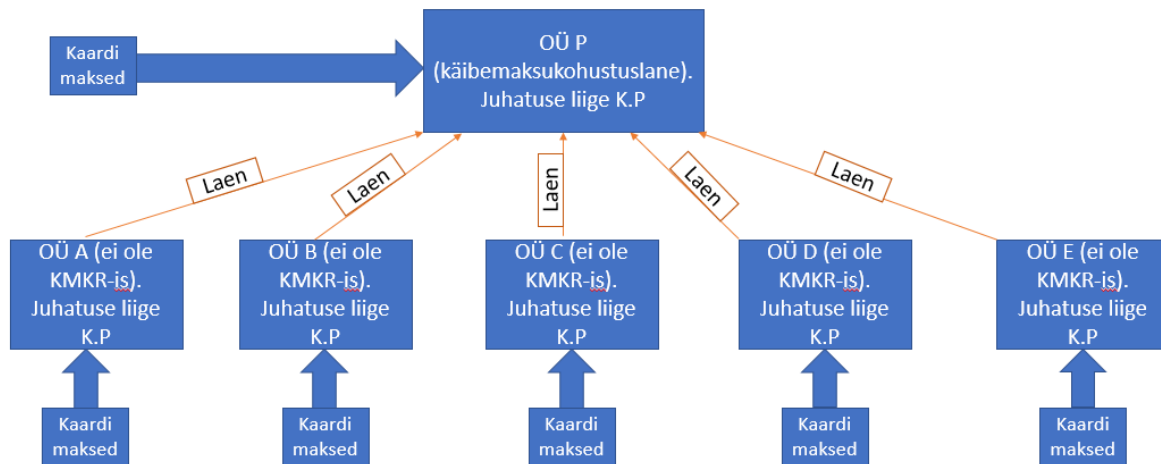
Reeglina on käibemaksupettused kombineeritud tulumaksupettusega, kus pettuse abil saadakse rahalisi vahendeid, mille abil on võimalik maksta varjatud töötasu väljamakseid (ümbrikupalku) või teha ettevõtlusega mitteseotud kulusid.

Skeemil: Tegemist on nn. tööjõurenditeenusega kasutamise, kus töötajatele makstakse ametlikku palka, kuid deklareeritud palkadelt ei tasuta makse. Kasutaja ettevõtte otsib endale tööjõu, kuid tööjõud vormistatakse tööle deklareerija ettevõttesse (BT, KB, KT). Kasutaja ettevõtte sõlmib rendilepingu vahendaja ettevõttega (TT, NG,RI), kes omakorda rendib tööjõu deklareerija ettevõtetest. Vahendaja ja deklareerija ettevõtete juhatuse liige ühes isikus. Arveid esitab vahendaja ettevõtte. Skeem tehtud maksueelise saamiseks – tegelikult peaks nii käive kui töötajaskond olema MG OÜ-s. Skeem võimaldas realsel majandustegevusega ettevõttel hoiduda kõrvale tööjõumaksudest tasumisest.

Osavõtt maksupettusest võib seisneda eelkõige selles, et tehingu teise poole majandustegevust korraldavad isikud tegutsevad kas käibemaksu tagastamist taotleva äriühingu juhatuse liikmete juhiste alusel, nende kontrolli all, eelneval kokkuleppel või teadmisel. Osavõtt maksupettusest võib tähendada näiteks seda, et ostja poolt müüjale käibemaksuna tasutud rahasumma tagastatakse ostjale või ostjaga seotud isikutele, st ostja saab maksupettusest majanduslikku kasu. Ostja seotusele maksupettusega võivad viidata mitmesugused asjaolud, näiteks ostja juhatuse liikmete tihedad perekondlikud, töö- või ärialased suhted maksuseadust rikkunud müüja esindusõiguslike isikute või majandustegevust korraldavate isikutega. Ostja

seotusele maksupettusega võivad viidata ka andmed selle kohta, kelle kasutusse on läinud ostja poolt müüjale makstud raha. (RKHKo [3-3-1-39-03](#), p 12.) Seega on maksupettuses osalemist kinnitavaks peamiseks asjaoluks isikute kooskõlastatud tegevus.

Skeemil: OÜ P tegevus oli suunatud maksueelise saamisele, et vähendada maksukoormust näilike laenu tehingute ning seotud äriühingute maksuvaba müügi kaudu – tasumata müügilt arvestatud käibemaks ning tööjõumaksud. Tehingute tegeliku majandusliku sisu järgi loeti OÜ P ja seotud äriühingud (A,B,C,D,E) ühe ettevõtte (nõ üks majandusüksus), mistõttu loeti seotud äriühingute nimel vormistatud müügitehingud OÜ P müügitehinguteks ja määrati OÜ P 20 % määraga maksustatavaks käibeks.

Laenu tagasimaksude nime all K.P. tehtud väljamaksud loeti juhatuseliikme tasu väljamakseteks. Seega leiti, et laenu tehinguid OÜ P ja seotud äriühingute vahel ei ole tegelikkuses toimunud, vaid tegemist on ühtse majandusüksuse ühise rahaga ja tehtud väljamaksud juhatuseliikmele tema juhatuseliikme tasu. Õiguslik alus: TuMS § 40 lg 2, 4 ja 5, TuMS § 41 p 1, SMS § 9 lg 1 p 1 ja 4 ning MKS § 84.

2.3 Tööjõumaksudest kõrvale hoidumine

2.3.1 Ümbrikupalk ja ümbrikupalga vastuvõtja vastutus

Ümbrikupalgaks nimetame töötasu eest tehtud väljamakset, mida tööandja ei deklareeri ja millelt jätab maksud riigieelarvesse tasumata. Kui aastaid on peamiselt ümbrikupalga makstud sularahas, siis ühe enam näeme ümbrikupalga maksmist ka ülekannetega.

Ümbrikupalga teadlikul vastuvõtmisel vastutab töötaja selle eest sama palju kui tööandja ning ümbrikupalga saamine ei vabasta palga saajat tulumaksu tasumisest. Seepärast tuleb inimesel, kes on saanud aasta jooksul töötasu n-ö mustalt või kes märkab tuludeklaratsiooni esitades, et eeltäidetud deklaratsioonil on kajastatud tegelikkusest väiksem töötasu, märkida tuludeklaratsiooni oma tegelik sissetulek.

Kui tööandja on töötasult jätnud maksud tasumata, tuleb sellelt tulumaks tasuda palga saajal. MTA omakorda pöördub aga tööandja poole nõudega deklareerida ja tasuda mustalt makstud töötasult sotsiaalmaks ja töötuskindlustusmaks, et tagada ümbrikupalga saanud inimene endale sotsiaalsed garantiid, nagu haigushüvitis, võimaluse saada õiglast vanemahüvitist ja suuremat pensioni.

2.3.2 Töötamise registris (TÖR) registreerimata tööjõud

Alates 1. juulist 2014 loodi töötamise register, kus peavad kõik tööd pakkuvad füüsilised ja juriidilised isikud oma töötajad MTA-s registreerima.

Reaalne probleem ning vajadus sellise registri järele tekkis, kuna üha enam maksuhaldurid puutusid oma menetlustoimingutes kokku olukorraga, kus töötajad/ tööandjad põhjendasid töötasude mittemaksmist „ta

on meil esimest päeva töö, seetõttu pole ei ravikindlustust ega makse makstud“ või „ta on proovipäeval“. Peamiselt esines selliseid kokkupuuteid ehitus- ja majutus- toitlustussektoris.

Seega alates 2014. aastast tuleb töötamise alustamine registreerida hiljemalt tööd tegeva isiku tööle asumise hetkeks. Erandina tuleb 7–14-aastase lapse töötamine registreerida kümme tööpäeva enne lapse tööle asumist.

Töötamise registreerimise kord on sätestatud maksukorralduse seaduse jaos 3¹ (§ 25¹–§ 25⁸).

Töötamise registri kohta saate täpsemalt lugeda [siit](#)

2.3.3 Tegelikku töösuhte varjamine

Maksukohustus tekib ka siis, kui luuakse näilik olukord äriühingute vahelisest teenuse osutamisest, et hoida kõrvale tööjõumaksude tasumisest või vähendada maksude tasumist.

Riigikohus tegi kolm olulist otsust (lahendid [3-2-1-82-14](#), [3-3-1-25-15](#), [3-3-1-12-15](#)), mis toetasid Maksu- ja Tolliameti (*maksuhalduri*) käsitlust näilike tehingute maksustamisel. Otsustes kajastatud juhtumites seisnes tööjõumaksudest kõrvalehoidumine lühidalt selles, et füüsilisest isikust töötaja lasi oma töötasu kanda enda äriühingu (ainuosaniku ja juhatuse liikme osahingule) pangakontole. Tööandja ei pidanud raha ülekandmisel tasuma tööjõumakse, sest tööandja ja töötaja vahel oli töölepingu asemel vormistatud äriühingute vaheline teenuse osutamise leping. Sellega sai töötaja tööjõumaksude võrra suurema summa enda äriühingu käsutusse.

Sarnased olid ka juhtumid, kus juhatuse ja nõukogu liikmete endiga seotud äriühingute puhul ei osutanud juhtimis- ja nõustamisteenuseid vastavasisulisel lepingud sõlminud äriühingud, vaid juhatuse ja nõukogu liikmed füüsilise isikuna, kuid tasu kanti juhatuse ja nõukogu liikmetega seotud äriühingutele.

Selle skeemi kasutamise peamine eesmärk on jätta tööjõumaksud maksmata ja suurendada nõnda töötaja käsutusse antavaid rahalisi vahendeid ehk ajend on rahaline võit. Näitena võib tuua olukorra, kus tegevjuhile makstakse töölepingu järgset brutopalka 3500 eurot ja seega netopalka 2730 eurot kuus. Selles olukorras on tööandja kulu koos maksude ja maksetega 4683 eurot kuus. Kui aga töölepingu asemel vormistada äriühingute vaheline teenuse osutamise leping, siis saab tegevjuhi äriühingule (jällegi ainuosaniku ja juhatuse liikme osahingule) maksusid tasumata üle kanda kogu summa 4683 eurot. See võimaldab maksukohustuse edasi lükata ja loob tegevjuhile võimaluse kasutada raha enda äriühingus oma äranägemisel, kas makstes osaliselt töötasu või dividende või hoopis tehes muid kulutusi (nt auto liising vm). Samas jääb esialgselt teenuse eest äriühingule üle kantud 4683 eurot tööjõumaksudega maksustamata.

Riigikohus kinnitas, et maksuhalduril on taolistel juhtumitel õigus sekkuda ning maksustada tehingud vastavalt nende tegelikule majanduslikule sisule.

Seetõttu juhib maksuhaldur tähelepanu asjaolule, et maksustamise seisukohast ei piisa üksnes sellest, kui sõlmitud leping vastab formaalselt seaduse nõuetele, vaid töö tegelik sisu peab olema kooskõlas sõlmitud lepinguga. Kui töötaja täidab tööülesandeid, siis tuleb sõlmida tööleping, ning kui juhatuse liige või nõukogu liige täidab oma ametiülesandeid, siis tuleb sõlmida juhatuse liikme või nõukogu liikme leping. Lepingu vastavus töö või teenuse tegelikule sisule tagab kõikide isikute ühesuguse maksustamise ja ausa konkurentsi.

Korduma kippuvate küsimustega sel teemal saate tutvuda ([siin](#)).

2.3.4 Dividend vs töötasu

Praktikas esinevad juhtumid, kus äriühingu ainuosanik, juhatuse liige ja töötaja (ühes isikus) panustab äriühingu majandustegevusse, sh osutab teenuseid ja/või müüb kaupu. Samas ei maksta talle äriühingust sotsiaalmaksu ega -maksetega maksustatavat töötasu või makstakse seda [alammääras](#), kuigi tema panus ja äriühingu majandustegevuse ulatus eeldavad märksa kõrgemat tasu. Madalat töötasu kompenseerib kas ühekordne või regulaarne, sageli isegi igakuine dividendi väljamakse, mis võrreldes töötasuga ei kuulu maksustamisele sotsiaalmaksu ega -maksetega.

Esineb nii olukordi, kus sellisel äriühingul ei ole teisi töötajaid, kui ka olukordi, kus äriühingul on lisaks juhatuse liikmele mõned töötajad, kes saavad töötasu, kuid ainuosanikust juhatuse liige, kes panustab aktiivselt äriühingu majandustegevusse, saab võrreldes teiste töötajatega oluliselt madalamat tasu, sest erinevalt teistest töötajatest saab ta ka dividenditulu.

Kahjuks ei ole harvad ka juhtumid, kus ainuosanikust ja juhatuse liikmest töötaja (ühes isikus) ei saa äriühingust töötasu väljamakseid, kuid äriühing deklareerib ja maksab tema kui töötaja eest sotsiaalmaksu kuumääralt (2019. aastal 500 eurot kuus), et tagada isikule ravikindlustus.

Samuti tuleb ette olukordi, kus isik töötab teise tööandja juures, kellelt saab turutingimustel töötasu, või isik on pensionär ja saab pensioni ning ta panustab aktiivselt ka oma äriühingu majandustegevuses. Kuna isik on teise tööandja juures töötajana ravikindlustatud või pensionärina riigi poolt ravikindlustatud, siis ei pea ta vajalikuks endale oma äriühingust töötasu maksta ja võimaldab oma äriühingule sel viisil põhjendamatu konkurentsieelise teiste sarnaste ettevõtjate ees.

Sotsiaalmaksu kogumise eesmärk on riiklikuks pensionikindlustuseks ja ravikindlustuseks vajaliku tulu saamine. Sotsiaalkindlustus toimib solidaarsusprintsibil – sotsiaalmaksu makstakse töistelt tasudelt ning laekunud raha kasutatakse pensionideks ja ravikuludeks. Isik, kelle töistelt tuludelt sotsiaalmaksu maksti, saab vastuhüve kindlustusjuhtumi korral (nt haigestumisel, pensioniikka jõudmisel). Töötasu asendamisel dividendiga säästetakse sotsiaalmaksukulu, kuid samas tarbitakse sotsiaalseid hüvesid teiste maksumaksjate arvelt. Maksuhaldur on seisukohal, et see ei ole põhjendatud ega õiglane teiste maksumaksjate suhtes, kes tasuvad turutingimustele vastavalt töötasult sotsiaalmaksu ja -makseid.

Kui isik saab igakuiselt brutotöötasu alammääras 540 eurot, siis on tööandja palgakulu 722,52 eurot (sotsiaalmaks 178,20 eurot, tööandja töötuskindlustusmaks 4,32 eurot). Kui isik saab igakuiselt lisaks töise tegevuse eest dividendi nt 1000 eurot, siis on äriühingu tulumaksukohustus dividendidelt 250 eurot. Osanikul on küll õigus dividendile, kuid dividend ei tohi asendada töötasu.

Samas kui isik saaks korrektselt igakuiselt turutingimustele ja tehtavale panusele vastavat töötasu 1500 eurot, siis kujuneks tööandja palgakulu kokku 2007 eurot (sotsiaalmaks 495 eurot, tööandja töötuskindlustusmaks 12 eurot). Kulude võrdlemisel on selge, et dividendide maksmise eeliseks on rahaline võit maksude näol, kuid töötasu asemel dividendide maksmine ei ole õige.

Kõikide isikute töise panuse ühesuguseks maksustamiseks ja ausa konkurentsi tagamiseks on oluline silmas pidada, et aktiivse tegevuse ehk ameti- või tööülesannete täitmise eest tuleb maksta ka vastavalt juhatuse liikme tasu, töötasu, teenustasu või muud tasu sõltuvalt selle liigist. Osanikul on õigus ka passiivsele omanikutulule ehk dividendidele, kuid töise tegevuse eest saadud töötasu tuleb maksustada kõigi tööjõumaksudega.

Maksustamisel tuleb eristada:

- ✓ töötasu (sh juhatuse liikme tasu ja töötasu)

Töötasu ja muude hüvitiste maksmine on sätestatud [töölepingu seaduse §-des 29–41](#). Töötasu maksustatakse tulu- ja sotsiaalmaksuga ning enamikel juhtudel ka töötuskindlustuse ja kogumispensionini maksetega.

Maksuhaldur eeldab ka töötasu puhul, et töölepingu alusel tuleb maksta lepingu täitmise kohas lepingus kokku lepitud tööülesannete täitmise eest tavaliselt makstavat töötasu, selle puudumisel aga vastavalt asjaoludele mõistlikku töötasu. Tavaline tasu võib olla konkreetse töötaja töölepingus kokku lepitud tööülesannetega sarnaste tööülesannete täitmise eest makstav tavaline tasu või piirkonna tavaline tasu selliste tööülesannete täitmise eest.

Abiks vastavas ettevõtlusvaldkonnas tavaliselt tasutava töötasu leidmisel soovitame kasutada avalikke andmeallikaid. MTA avaldab veebilehtedel [„Ettevõtluse statistika ametinimetuste lõikes“](#) ja [„Ettevõtluse statistika kohalike omavalituste kaupa“](#) erinevat ettevõtlusega seotud statistikat, mida uuendatakse regulaarselt kord kuus. Statistika avaldamine annab tööandjatele muuhulgas võimaluse võrrelda töötasu, käivet, töötajate arvu jne sama tegevusala ettevõtetes nii kohalike omavalitsuste ja maakondade kaupa kui

Eestis tervikuna ning aitab kaasa ausa konkurentsi tagamisele ja teeb äritegevuse Eesti ettevõtlusmaastikul läbipaistvaks.

Statistika aluseks on Maksu- ja Tolliametile deklareeritud andmed. Samuti võib tavaliselt tasutava töötasu leidmisel olla abiks [Statistikaameti veebisaidil](#) keskmise palga kohta leitav info, mida Statistikaamet kogub, analüüsib ja regulaarselt ka avaldab.

✓ Erisoodustusi

Mitterahalises vormis juhatuse liikmele või töötajale tulenevalt töösuhetest antud hüvesid, mis on töötaja jaoks rahaliselt hinnatavad, tuleb käsitleda ja maksustada need erisoodustusena. Erisoodustuse hinnaks on töötajale antud hüve harilik väärtus, milleks on [tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 65](#) kohaselt eseme harilik väärtus ehk kohalik keskmine müügihind (turuhind) (vt täpsemalt veebilehelt „[Selgitused erisoodustuste deklaratsiooni TSD lisa 4 täitmise kohta](#)”).

Erisoodustused maksustatakse tulu- ja sotsiaalmaksuga.

✓ Dividend

Osanikul on õigus dividendidele, kuid dividendid ei tohi asendada töötasu. Juhatuse liige ja töötaja peavad oma töise tegevuse eest saama juhatuse liikme tasu või töötasu. Kui juhatuse liige saab tasu ja/või töötaja töötasu, mis on mõistlikus vastavuses juhatuse liikme ülesannete või töötaja tööülesannete ja osaühingu majandusliku olukorraga, siis võib osanik saada nii palju dividende, kui osaühingu kasum võimaldab maksta.

Kohtupraktika - Kas dividend või töötasu?

Tallinna Ringkonnakohus tegi 04.03.2009 otsuse (OÜ Wasp Project [lahend 3-08-364](#)) põhimõttelise vaidluse üle, kui suur on äriühingu otsustusvabadus väljamaksete sisu üle olukorras, kus üks füüsiline isik on nii selle äriühingu osanik, juhataja kui ka töötaja.

Ringkonnakohus leidis, et ettevõtjaid tuleb maksukohustuse osas kohelda võrdselt. Põhjendatud ei ole maksueeliste andmine ettevõtetele, kus osanikeks olevatele töötajatele makstakse palka summades, mis oluliselt jäävad alla sellise töö eest tööturul makstavale tasule. Dividendi võib lugeda palgatuluks, kui juhatuse liikmele ei maksta tasu või töötajale töölepinguga tasu, või makstakse seda väga vähe. Dividendide maksmine osanikele on igati seaduslik. Samas juhul, kui osanik tegutseb aktiivselt äriühingu sisulises tegevuses ning tema tegevuse tagajärjel tekib äriühingul kasum, on selle töö eest põhjendamatult madala töötasu maksmise eesmärgiks maksukohustuse vähendamine ning tekib küsimus maksukorralduse seaduse (MKS) [§ 84](#) kohaldamisest.

MKS § 84 näeb ette, et kui tehingu või toimingu sisust ilmneb, et see on tehtud maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil, kohaldatakse maksustamisel sellise tehingu või toimingu tingimusi, mis vastavad tehingu või toimingu tegelikule majanduslikule sisule.

MKS §-s 84 väljendatud tehingu majandusliku sisu tuvastamise põhimõtte eesmärgiks on vältida olukorda, kus maksukohustuse tekkimine sõltub üksnes tehingu osapoolte poolt tehingule antud juriidilisest vormist. Tehingu õigusliku vormi mitteamvestamise tingimuseks maksustamisel on, et pooled on maksude tasumisest kõrvalehoidumise eesmärgil valinud tehingu majanduslikule sisule mittevastava juriidilise vormi, millega nad on saavutanud sama majandusliku tagajärje, kuid maksustamisel soodsama tulemuse ([Tallinna Ringkonnakohtu lahend 3-08-364](#))

Ringkonnakohus leidis, et maksukohustuse suurus peab olema prognoositav. Äriühingul peab olema mingi tugipunkt, millele tuginedes hinnata, kui suur peab olema osanikust töötaja palk, selleks, et maksuhaldur sellega nõustuks. Maksuhaldur ei saa kohustada kõiki äriühinguid, vaatamata tööjõuturul palkade paindlikkusele, maksma osanikele vähemalt keskmist palka. Puudub mõistlik põhjendus, miks peab osanikust töötaja töötasu olema alati just selline fikseeritud väärtus, kuigi konkurentsivõimeline on tööturul ka sama töö eest makstav keskmisest madalam tasu.

Seega osanik ei pea saama alati keskmise näidu alusel välja arvatatud töötasu või fikseeritud väärtuses töötasu, sest töötasu suurus sõltub tegevusvaldkonnast ja piirkonnast, samuti konkreetse äriühingu

majanduslikust olukorrast, isiku ameti- või tööülesannetest, kogemustest, oskustest, haridusest või muudest asjaoludest.

Maksu- ja Tolliameti ning Statistikaameti veebisaitidel avaldatud statistika on tugipunktiks, mis aitab hinnata, kas äriühingu poolt osanikule määratud töötasu on ligilähedane samas tegevusvaldkonnas ja piirkonnas keskmiselt makstavale töötasule. Oluliselt madalamad töötasud aga peavad olema põhjendatud.

Kui ainuosaniku või osanike, kes täidavad samaaegselt juhatuse liikme ja/või töötaja ülesandeid, töötasu on oma tegevusalal tavaliselt makstav töötasu või selle lähedane, siis maksuhaldur maksuriski ei näe ning põhjust dividendi töötasuks ümberkvalifitseerimiseks ei ole. Kui aga ainuosanik või osanikud saavad oma tegevusala tavaliselt makstavast töötasust oluliselt madalamat tasu ja jaotavad äriühingu kasumit dividendidena, siis on tegemist maksuriskiga, mis vajab põhjalikumalt analüüsi, kas oluliselt madalama tasu või alammääras töötasu maksmine on põhjendatud või mitte. Kui asjaolude väljaselgitamise käigus selgub, et väljamakstud dividend on asendanud töötasu, siis on maksuhalduril alus saadud dividenditulu töötasuks ümber kvalifitseerida ja sotsiaalmaksu ja maksetega maksustada. Ümberkvalifitseerimisel tuleb arvestada ka võimaliku periodiseerimise küsimusega. Dividendi harval või ühekordsel väljamaksmisel võib tekkida vajadus hinnata, millise perioodi välja maksmata töötasu dividend asendas. Dividendi sagedasel või nt igakuisel väljamaksmisel tuleb pigem asuda seisukohale, et suure tõenäosusega asendab dividend sama perioodi välja maksmata töötasu.

Olukordades, kus on keeruline eristada inimese tööpanust erinevates seotud äriühingutes (nt kontserni puhul on keeruline eristada tööpanust ema- või tütarühingu majandustegevuses), on oluline, et isik saab vähemalt ühest ühingust (nt emaühingust) turutingimustel töötasu.

2.4 Ettevõttest maksuvabalt raha välja viimine

TuMS § 51 lg 2 p 3 järgi loetakse ettevõtlusega mitteseotud kuludeks, millelt tuleb tasuda tulumaksu, väljamaksed, mille kohta maksumaksjal puudub raamatupidamist reguleerivates õigusaktides ettenähtud nõuetele vastav algdokument. Raamatupidamise seaduse § 4 p 2 kohustab dokumenteerima kõiki oma majandustehinguid ja sama seaduse paragrahv 6 lg 5 p 4 sätestab nõude, mille kohaselt peab raamatupidamiskirjendis olema majandustehingu lühikirjeldus. Raamatupidamise seaduse § 7 lg 1 järgi kinnitab majandustehingu toimumist raamatupidamise algdokument, milles peavad olema samas avaldatud lootelule vastavad andmed, sealhulgas tehingu majandusliku sisu kirjeldus (p 3) ja tehingu arvnäitajad (p 4).

Kui maksuarvestuse aluseks võetud arved ei vasta käibemakskohustuse ega tulumaksukohustuse määramisel arvetele kui algdokumentidele esitatavatele nõuetele, on sisendkäibemaksu maha arvestatud alusetult ja jätnud tasumata tulumaksu ettevõtlusega mitteseotud väljamaksetelt.

Maksukohustuse määramisel on oluline eristada majandustehinguid kaupade ostu-müügi ja teenuste saamise-osutamise alusel. Haldusasjas nr [3-3-1-61-14](#) tehtud otsuses (p 18) märkis kolleegium, et on varasemas praktikas rõhutanud, et kui äriühing on teinud väljamakse väidetavalt soetatud teenuse eest, kuid teenust osutanud isik ei ole usaldusväärset tuvastatav, siis tuleb üldjuhul kogu väljamakse lugeda ettevõtlusest väljaviidud rahaks ning täies ulatuses maksustada. Teenuse puhul on hindamise kohaldamine tulumaksu määramisel võimalik üksnes erandina (vt RKHK otsused asjades nr [3-3-1-27-14](#), p 32; nr [3-3-1-65-13](#), p 21; nr [3-3-1-42-13](#), p-d 16–18; nr [3-3-1-60-11](#), p 33). Selles asjas pole selgunud asjaolusid, mis kinnitaksid, et tegemist on olukorraga, kus erandina on võimalik maksusumma määrata hindamise teel.

3 Tõendamise standard maksumenetluses

Maksupettuste konspiratiivse iseloomu tõttu on maksuhalduril raske või võimatu esitada maksuotsuses ja ka kohtule otseseid tõendeid sellise rikkumise kohta. Maksupettuses osalemise põhjendatud kahtlust kinnitavad seepärast enamasti asjaolud ja kaudsed tõendid kogumis. Põhjendatud kahtluse tõendamise standard on oluliselt madalam kui teo tõendamisel süüteo- menetluses. Maksumenetluses piisab mõistlikust kahtlusest, mida põhjendatakse ja mis on eluliselt usutav. (RKHKo [3-3-1-15-13](#), p 13.) Eluline usutavus tähendab mingite asjaolude esinemise üldist tõenäosust (TlnRnKo [3-10-508](#), p 13.).

Olukorras, kus on põhjendatud kahtlus maksukohustuslase osalemises maksupettuses, läheb tõendamiskoormus vastavalt maksukorralduse seaduse (edaspidi MKS) §-le 150 üle maksukohustuslasele.

Kui maksuhalduril on põhjendatud kahtlus, et ostja osales maksupettuses, tuleb ostjal esitada täiendavaid tõendeid selle kohta, et vaidlustatud tehingud on arvetel märgitud äriühinguga siiski toimunud. Maksukohustuslane peab korraldama oma ettevõtlustegevuse nii, et majandustehingud oleksid nõuetekohaselt dokumenteeritud ja maksukohustuse väljaselgitamiseks olulised asjaolud oleksid kontrollitavad (RKHKo [3-3-1-15-13](#), p 15.).

Kaudsete tõenditega on võimalik tõendada asjaolude esinemist, mille põhjal järeldada maksukohustuslase teadlikkust sellest, et arve esitaja pole tegelik tehingupartner. Kaudne tõend ei kajasta küll uurimise all oleva juhtumi koosseisu kuuluvat faktilist asjaolu ennast, kuid kinnitab või lükkab ümber fakte, mille põhjal on võimalik asjas tähtsa faktilise asjaolu esinemist või puudumist järeldada (RKHKo [3-12-1360](#), p 17).

Eelnevast tulenevalt peab maksuhaldur iga maksustamise episoodi puhul selgelt välja tooma põhjendused, mis kogumis kinnitavad tema kahtlust (asjaolud, millel maksustamise aluseks olev seisukoht tugineb). Sisuliselt peab maksuhaldur selgitama, milline eriline teave ostjal oli (või olnuks vastava hoolsuskohustuse täitmisel) müüja, tehingu või kauba/teenuse kohta ja kuidas see teave viitas just sellele, et tegemist pole tegeliku müüjaga (RKHKo [3-3-1-18-10](#), p 15.). Alles seejärel läheb tõendamiskoormus vastavalt MKS §-le 150 üle maksukohustuslasele. Maksuhalduri põhjendused tuleb esitada vastavalt käesolevas memos toodud maksustamise skeemidele (maksustamise faktiline ja õiguslik alus), arvestades kontrollakti ja maksuotsuse koostamise juhiseid.

4 Maksukohustuslase kaasaaitamiskohustus (MKS § 56)

Maksukohustuslane peab aitama kaasa kontrollimise seisukohast tähendust omavate asjaolude väljaselgitamisele. Isik on kohustatud maksuaudiitorile teatama kõik talle teadaolevad asjaolud, mis omavad või võivad omada kontrollimise seisukohast tähendust. Isik peab arvestust maksustamise seisukohast tähendust omavate asjaolude kohta, annab seletusi, esitab deklaratsioone ja muid tõendeid ning säilitab neid dokumente seadusega ettenähtud tähtaja jooksul (dokumentide säilitamise kohustus). Kaasaaitamiskohustus hõlmab näiteks ka dokumentide taastamist. Kui seadus sätestab tõendi kohustusliku liigi, saab isik kasutada tõendamisel ainult seda liiki tõendit. Isik ei või takistada maksuaudiitorit menetlustoimingute sooritamisel.

5 Juhatuse liikme vastutus

Juhatuse liikme vastutuse eeldused on järgmised:

- 1) juhatuse liige on rikkunud oma kohustusi tahtlikult või raskest hooletusest;
- 2) rikutud on kohustust tagada MKS-st ja maksuseadustest tulenevate rahaliste ja mitterahaliste kohustuste tähtaegne ja täielik täitmine (s.o rikutud peab olema nimelt MKS § 8 lg-s 1 sätestatud kohustusi);
- 3) kohustuse rikkumise tõttu on tekkinud maksuvõlg (MKS § 40 lg 1 ja § 96; RKHKo [3-3-1-43-14](#), [3-3-1-37-13](#), [3-3-1-17-13](#), [3-3-1-23-12](#)).

Kui maksuhaldur on maksuotsuses asjaolude ja tõendite kogumile tuginedes mõistlikult ja eluliselt usutavalt põhjendanud kahtlust maksukohustuslase osalemisest maksupettuses, viidates seejuures maksukohustuse tekkimise õiguslikele alustele, läheb tõendamiskoormus MKS § 150 lg 1 järgi üle maksukohustuslasele

Vastavalt äriseadustikule § 187 lõigetele 1 ja 2 on juhatuse liige kohustatud täitma oma kohustusi korraliku ettevõtja hoolsusega. Samuti need juhatuse liikmed, kes on oma kohustuste rikkumisega tekitanud osaühingule kahju, vastutavad tekitatud kahju hüvitamise eest solidaarselt. (ÄS § 187 lõige 1 ja 2)

Juhatuse liikme vastutust saab vähendada vaid siis kui suudetakse tõestada tema mitteseotus. Juhatuse liige peaks kindlasti kandma vastutust oma alluvate tahtliku tegevuse eest, kuid samas peaks võimaldama ka võtta vastutusele tehingu eest vastutavad inimesed. Juhatuse liikme hoolsuskohustus eeldab seda, vastuvõetavad otsused oleksid äriühingule kasulikud ning ei lähtuks tema isiklikust huvist ega kasust. Juhatuse liige peaks samuti olema kursis seadusandlusega, mis puudutab ettevõtlust ja hoolsuskohustust.

Juhatuse liikmele vastutusotsuse tegemiseks peavad olema lisaks täidetud järgmised eeldused:

1) kehtiva maksuvõla olemasolu ehk MKS § 96 lg-s 6 sätestatud vastutusotsuse tegemist välistavate asjaolude (s.o maksuvõlga ei ole tekkinud; maksuvõla sissenõudmine on aegunud; maksuvõlg on kustutatud) puudumine;

2) maksusumma määramise aegumistähtaeg (MKS § 98) ei ole möödunud;

3) maksuvõla sissenõudmine maksumaksjalt või maksu kinnipidajalt on nurjunud;

4) vastutusotsus on tehtud enne selle juriidilise isiku õigusvõime lõppemist, kelle maksuvõla suhtes soovitakse vastutusotsust teha (vt RKHKo [3-15-2813](#), p 16.1; RKHKm [3-3-1-16-12](#), p 10)

Maksuhaldur teeb vastutusotsuse maksuvõla sissenõudmiseks kolmandalt isikult, kes seaduse alusel vastutab maksumaksja või maksu kinnipidaja kohustuste täitmise eest. MKS § 40 lg 1 täpsustas, et kui seaduslik esindaja rikub tahtlikult või raskest hooletusest MKS §-s 8 nimetatud kohustusi, vastutab ta selle tõttu tekkinud maksuvõla eest solidaarselt maksukohustuslasega. MKS § 8 lg 1 järgi on juriidilise isiku seaduslik esindaja kohustatud korraldama esindatava MKS-st ja maksuseadusest tulenevate rahaliste ja mitterahaliste kohustuste tähtaegse ning täieliku täitmise. Rahalised kohustused täidetakse esindatava vara arvel.

Kohtupraktikast ning MKS § 96 lg-st 1, § 40 lg-st 1 ja §-st 8 ei tulene, et vastutusotsuse tegemine oleks välistatud äriühingu juhatuse liikmele, kes oma teadliku tegevusega võttis äriühingust raha välja ja kelle eesmärgiks oli muuta äriühing maksude tasumiseks maksevõimetuks ja maksud tasumata jätta, kuid kes deklaratsiooni esitamise ja käibemaksu tasumise ajal ei olnud enam juhatuse liige.

Endise juhatuse liikme süüliseks tegevuseks võib olla ka äriühingu varalise seisundi halvendamine ulatuses, mis muudab uuel juhatuse liikmel võimatuks maksukohustuse täitmise. Samuti võib pidada juhatuse liikme süüliseks tegevuseks maksukohustuse täitmata jätmise eesmärgil äriühingu võõrandamist variisikule äriühingu likvideerimise eesmärgil.

Olukorras, kus juhatuse liikme volitused on lõppenud enne tasumis- ja deklareerimiskohustuse täitmise tähtaja saabumist, tuleb maksuhalduril vastutusotsuse menetluses tuvastada see endise juhatuse liikme MKS § 8 lg-s 1 viidatud õigusvastane tegevus või tegevusetus juhatuse liikme volituste kehtivuse ajal, mille tagajärjed võivad ilmneda ja mõju avalduda ka hiljem ja mistõttu maksukohustused täitmata jäid.

Lisaks:

Vaata ka meie kodulehelt maksutarkuse õppematerjale ja õpetlikke videoid ([siit](#)). Selleks, et rohkem teada, „mida saate teha, et teie maksuasjad oleksid korras?“, saate lugeda veel [siit](#).

Materjalid koondas kokku:

Anneta Sinisalu, Anneta.Sinisalu@emta.ee

Maksuauditi osakonna juhtiv maksuaudiitor